

VIGILIA

1979
július

SZENNAY ANDRÁS
JEL ÉS ESZKÖZ

ROSDY PÁL
II. JÁNOS PÁL ENCIKLIKÁJA ÉS A
PAPOKHOZ ÍRT LEVELE

SZÉLL MARGIT
AZ ISTEN SZAVÁNAK PRÓFÉTÁJA, PÁTER CHENU

Hetényi Varga Károly: **Kálló Ferenc tábori esperes**

Fodor Ilona: **Négyszemközt Balczó Andrással**

Síki Géza: **Levelezők a Teológián**

Szili Leontin: **Mint a falevél (elbeszélés)**

Pusztai Sándor, Simándi Ágnes, Keresztury Dezső, Sztojka László
és Ölbey Irén **versei**

Adatok Klimó György pécsi püspök kulturális tevékenységéhez (Boros László)

Nagy László emléke (H. B.) — „Miféle arc ez?” (Jelenits István)

Ország Lili dimenziói (Tarbay Ede)

Précis: français, deutsch, English

7

Ára 16 Ft

SZENNAY ANDRÁS	Jel és eszköz — — — — —	433
ROSDY PÁL	Az ember Megváltója. II. János Pál első enciklikája és a papokhoz írt levele — — — — —	440
ÖLBÉY IREN	Nézd (vers) — — — — —	448
SZELL MARGIT	Az Isten Szavának prófétája. Chenu atya papi életének 60. évfordulójára — — — — —	449
SIMÁNDI ÁGNES	Te tudod, Udvaromba, Történelem (versek) — — — — —	458
SIKI GEZA	Levelezők a Teológián — — — — —	459
SZTOJKA LÁSZLÓ	Fehér láng, piros erezzel, Dőlj fenyőként, A holdra, Sötét szellem győz, Áttöri a mulást, sötétet, Jere! (versek) — — — — —	466
HETENYI VARGA KÁROLY	Kálló Ferenc tábori esperes — — — — —	467
KERESZTURY DEZSŐ	Várakozva (vers) — — — — —	475
FODOR ILONA	Négyszemközt Balczó Andrással (I. rész) — — — — —	476
PUSZTA SÁNDOR	Egry, Ikon oldalnézetben, Képlet, Berzsenyi estéje, Néha csak, Tanács (versek) — — — — —	486
SZILI LEONTIN	Mint a falevél (elbeszélés) — — — — —	487
KÉP	Chenu atyáról — — — — —	452

NAPLÓ

Boros László: Adatok Klimó György pécsi püspök kulturális tevékenységéhez — 494; H. B.: Nagy László emléke — 496; Jelenits István: „Miféle arc ez?” — 497; Tarbay Ede: Ország Lili dimenziói — 500; Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 502; Tájékozódás — hátsó belső borítón.

Felelős szerkesztő: DOROMBY KÁROLY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és Kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-438, 173-933. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekszámla száma: OTP 37.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1339 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekszámlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 16,— Ft. Előfizetés: egy évre 180,— Ft, félévre: 90,— Ft, negyedévre: 45,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042—6024.

JEL ÉS ESZKÖZ

Az emberek üdvösségéért élő egyház. A II. vatikáni zsinatnak egyik legtöbbet idézett szakaszát mindjárt az egyházzal szülő dokumentum elején olvashatjuk. „Az egyház Krisztusban mintegy szakramentuma, vagyis *jele és eszköze* az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberiség egységének. A jelen idők viszonyai különösképpen sürögőssé teszik az egyháznak ezt a feladatát, mert fontos, hogy az emberek, akiket ma egyre szorosabban fűznek össze a különféle társadalmi, technikai és kulturális kötelékek, Krisztusban is elérjék a teljes egységet.”

Témánk tárgyalása során nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy azt a kérdést: vajon *mi az egyház feladata*, már nagyon sokféleképpen próbálták meghatározni. Mind a teológiában, mind pedig a konkrét közösségek gyakorlatában két fajta, egymással szemben álló irányzattal találkozhatunk. Bizonyos szélsőséges irányzatokra hívom fel a figyelmet. — Az egyik csoport tagjai az egyházban olyan intézményt látnak, melynek feladata, hogy mindenkit elvezessen az üdvösségre, — de ezek az üdvösséget kizárólag a „lélek üdvösségeként” fogják föl. Valaki egy prédikáció végén így fejezte ezt ki: „hogy eljuthassak egyszemélyes mennyországomba.” — A másik csoport az egyházat oly intézményként ismeri fel, melynek legfőbb feladata, hogy a szociális visszaéléseket korrigálja, és hogy az embertelen struktúrákat helyesebb irányba vezesse. — A két szélsőséges felfogást valló csoport tagjai között a közvetítés igen nehéz, mivel kölcsönösen ilyen szólamokkal, mint „horizontalizmus” és „vertikalizmus”, tradicionalisták és progresszívek bélyegzik meg, sőt sokszor még eretnekséggel is gyanúsítják egymást; ami pedig a legkülönösebb: érveit mindkét irányzat a Szentírásból és a hagyományból igyekszik föl sorakoztatni. Persze ezt a jelenséget nemcsak a mában találhatjuk meg egyházunkban. A régi időkben is voltak hasonló törekvések, legfőképpen más jelszavakat tűztek zászlóikra.

Az egymással szemben álló csoportokat és ennek következtében az újraerősödő feszültséget nem lehet azzal félreállítani vagy semmibe venni, hogy a két szélsőséges felfogást nem vesszük tudomásul. Az egyház akkor fog eleget tenni a Jézus Krisztus által kapott feladatának, ha hűségesen kitart ezek között a feszültségek között is Mestere mellett, és a szélsőséges ellentéteket nem kívánja valamiféle téves irénizmussal harmonizálni. Ennek így kell lennie, hiszen az egyház a már ajándékként kapott üdvösség ígérete és a még el nem érkezett teljesség időszakában él, és ez alatt az idő alatt a realitások talaján kell hogy maradjon. Dinamikus és nem statikus egyensúlyra kell törekednie, mert ha nem ezt tenné, önmagát és a rábízottakat csapná be, vezetné félre.

Jézus Krisztus üdvösségszerző küldetése és az egyház feladata. Az egyház feladatát, küldetését csakis akkor tudjuk helyesen meghatározni, ha Jézus Krisztus küldetését tartjuk szemünk előtt. Az emberek sok mindent várnak az egyháztól. Az elvárásoknál igen nagy szerep jut a hivatásnak, a konkrét élethelyzeteknek, a társadalmi környezetnek, az egyházzal kapcsolatos pozitív és negatív tapasztalatoknak, az egyházi vezetők és az egyes hívek tanúságtételének. Világszerte kérdőívek és az ezekre adott válaszok igazolják, hogy az emberek általában illyenmit várnak az egyháztól: hirdesse Jézus Krisztus örömhírét, istentiszteleteket tartson és a szentségeket szolgálta ki; segítsen a szegényeknek, a világban található nyugtalanságok, igazságtalanságok láttán lépjen föl az igazságosság érdekében; az embereket az örök üdvösségre vezesse; az erkölcsi rend fenntartásáról gondoskodjék; Istent imádjá és dicsérje; az emberekért imádkozzék és a bűnök megbocsátásánál közvetítsen. — E felsorolás közel sem teljes, de némi képet adhat arról, milyen igényekkel lépnek fel az emberek az egyházzal szemben, milyen követelményeket kell az egyháznak szem előtt tartania.

Ha az egyes feladatokat súlyozni akarnánk, akkor előbb szükségképpen ismernünk kell az egyház *küldetését, feladatát*. Az egyház feladatát csakis Jézus Krisztusból, az ő küldetéséből érthetjük meg. Ő az ura az egyháznak, kezdete, mértéke és útrairítója. Lukács 7,22-ben Jézus a kiléte felől érdeklődő Keresz-

telő kérdésére ezt válaszolja: Menjete, és adjátok tudtára Jánosnak: a vakok látnak, a bénák járnak, a süketek hallanak, a halottak föltámadnak és a szegényeknek hirdetik az evangéliumot. — Jézus ezzel nemcsak az ószövetségi ígéretek beteljesülésére mutat rá, hanem saját, üdvösséget hozó küldetését is föltárja, mégpedig korának szokásos, képekben fogalmazó beszédében. És ezek a képek egyértelműen arra mutatnak rá, hogy *Jézus küldetése az emberhez, az egész emberhez, a test-lélek emberhez szól.*

Nem ok nélkül fogalmazta meg az egyház hitvallásában: miérettünk, embe-
rekért, a mi üdvösségünkért szállt alá a mennyből. — Jézus ezzel az egyház
tevékenységének alapmotivumát is föltárta. Hiszen ő azt akarja, hogy egyháza
azoknak a közössége legyen, akik őt követik, akik arra kaptak meghívást, hogy
az ő üdvösségre vezető küldetését tovább folytassák. Az egyház feladata tehát
Krisztust követve, Istent dicsőítve az emberek üdvösségét szolgálni (vö. Wolfgang
Beinert: *Der Sinn der Kirche*. In: *Mysterium Salutis* IV/1. 1972. 298.).

Természetesen az egyház és annak tevékenysége, és Jézus Krisztus üdvössé-
günket munkáló küldetése között *kvalitatív különbség van*. Az egyház nem adja
az üdvösséget, nem szerzője annak, csupán lehetővé teszi, hogy megközelítsük a
Jézus által fölkínált üdvösséget. E megkülönböztetésre szükség van, különösen
azokkal a törekvésekkel szemben, melyek Jézust és az egyházat, Jézus működé-
sét és az egyház tevékenységét teljességgel azonosítanák. Jól ismerjük a Krisztus-
testről szóló tanítást, de ne feledjük: az egyház mint Krisztus teste nem jelent
azonosságot Krisztus és az egyház között. „Az egyház a jegyes módjára Krisztus
teste. Jegyesként kapcsolódik Krisztushoz. Mindketten eggyé olvadnak, eggyé
válnak, mégis úgy élnek külön, hogy teljességgel nem azonosulhatnak” (W. Beinert,
uo.). Az egyház küldetéséből, nevezetesen abból, hogy Jézus Krisztusnak üdvös-
séget hozó küldetését kell folytatnia, számos következmény folyik a helyi egyházi
közösség és az összegyűlt számára. Az egyháznak a Jézus által megszerzett *üd-
vösséget kell közvetítenie*, és ezen az úton *szolgáló eszközzé* válik. Újra és újra
fölül kell vizsgálnia önmagát, hogy valóban önzetlen, nem a saját érdekeit és
hasznát kereső eszköz legyen Megváltója kezében.

Az egyház mint az üdvösség jele és eszköze. A *Lumen Gentium* fentebb idé-
zett gondolata egyértelműen rámutat, hogy az egyház az üdvösség szentsége, azaz
jele és eszköze. Azzal valósítja meg ezt a feladatát, hogy valóban jel és eszköz,
„szentség” marad, és mint ilyen az üdvösség felé mutat és vezet. — Ezzel a ki-
jelentéssel, hogy: az egyház az üdvösség szentsége, talán a leglényegesebbet mon-
dottuk el az *egyház küldetéséről, alapstruktúrájáról*, Istennek az egyház által
üdvösséget biztosítani kívánó szándékáról.

Isten világunkban mindig szentségi módon működik: hatékony eszközök, jelek
útján, melyek az üdvösséget jelzik és meg is valósítják. Hogy Istennek ez a
rendszeres cselekvésmódja, azt már az Ószövetségben is végigkísérhetjük. Izrael
meghívása nem annyit jelentett, hogy kivette őket a világból, hanem hogy a vá-
lasztott nép a világban, a világi élet nehézségei között, a vándorlás során az
üdvösség előkészítője lett az egész emberiség számára. Ami Izraellel kapcsolatban
érvényben volt, az fokozott mértékben állt Jézus Krisztusra. Hiszen ő Istennek
par excellence jele a világban, benne lehet meglátni az Atyát, benne lehet meg-
tapasztalni, hogy Isten jósága és emberszeretete megjelent közöttünk, hogy Isten
az emberek üdvösségét akarja. Az egyház feladata, hogy a Jézus Krisztusban
kimondott végleges isteni „igen”-t az emberiség számára az idők végezetéig je-
lenvalóvá tegye. Itt nem valamilyen bizonytalan emlékezésről van szó, hanem
közvetítésről, jelenlétről, nevezetesen a Jézus Krisztusban kinyilatkoztatott
üdvösség megjelenítéséről. Így tehát az egyház feladata minden időben, hogy az
üdvösség eszköze maradjon. Joggal nevezzük ezért az egyházat szentségnek, hi-
szén a szentségek is látható jelek, hatékony jelek, melyek Isten nem látható
kegyelmét jelentik és közvetítik az embereknek (vö. Otto Semmelroth nagy ta-
nulmánya in: *Mysterium Salutis* IV/1. 309—356.).

A világ üdvössége. Ezt a kifejezést, hogy „üdvösség”, sokan tévesen, sőt visz-
szaélva a szónak keresztény tartalmával használták és használják. Számítalan cso-
port és mozgalom ígéri világunkban az üdvösséget. Ígéri, hogy az emberek vá-
gyait, kívánságait maradék nélkül teljesíti. Világnézetek és élethelyzetek szerint
különböző módon nevezik ezt a fogalmat; jólétnek, ismereteknek és tudásnak,
uralkodásnak, hatalomnak stb. — A mindennapi tapasztalás, a mindennapi beszéd

szerint az üdvösség sokak számára sok mindent jelenthet. A beteg számára a gyógyulást, az éhezőknek egy darab kenyeret vagy egy maréknyi rizst. Annak, aki egyedül él, egy támogató embertársat. A foglyoknak szabadulást. Akit senki sem szeret és senki sem ért meg, annak megértő szeretetet. Az elnyomottaknak felszabadítást, a szabad döntés lehetőségét. Akiket a hétköznapi élet egyhangúsága nyom, azok számára az élet értelmét és kiteljesedését. Akik a hétköznapi gondjai között öröklődnak, azoknak a gondok és félelem nélküli életet és a bizakodást a holnapban. A száműzötteknek otthont. A háborútól gyötörteknek békét. A kétségbeesetteknek reményt.

Már ez a rövid felsorolás is szemlélteti, hogy az üdvösség igen átfogó fogalom és valóság. Az üdvösséget igénylő, kíváncsi ember és világ más embersorsot, és más, jobb világot kíván. Többek szemében úgy tűnik, hogy az emberek várakozását, az üdvösség utáni vágyát, és azt, amit az egyház az üdvösséggel ígér, nevezetesen az örök túlvilági életet, — alig-alig lehet összekapcsolni. Sőt sokaknak egyenesen az a véleménye, hogy az üdvösségről és a megváltásról szóló egyházi ígéhirdetés túlfűtött csak a léleknek ügye, szűkre méretezett üdvösség; nem az embert, az emberiséget, a világot érinti. Arra most nincs lehetőségünk, hogy végiglapozzuk az Ó- és Újszövetséget, csupán összefoglalóan említjük meg, hogy „mindkét” szövetség tanításából az üdvösség *mint az egész embernek és mint az egész emberiségnek üdve* áll előttünk. Ebből a szemléletből fakadóan mondotta a II. vatikáni zsinat a *Gaudium et Spes* konstitúcióban: „Az ember fog állni minden fejtegetésünk középpontjában, az ember a maga egységében és teljességében, aki test és aki lélek, van szíve és lelkiismerete, van értelme és akarata.”

Az egyház az üdvösség jele. Nemcsak teológiai értelmezésre van e szakasznál szükségünk, hanem rá kell mutatnunk azokra a következményekre is, amelyek a helyi közösségek (egyházközösség és egyéb, az eukarisztia köré legalisan egybegyűlt közösségek) életében, és kinek-kinek saját feladatai teljesítésében számottevők. — Némileg előttünk állhat már, hogy az üdvösség az embernek és a világnak nemcsak részleges megújítása, hanem újjáteremtés, új ég és új föld. Ez a megújítás a Szentírás tanítása szerint nem emberi fáradozásnak és munkának eredménye, hanem Isten ajándéka, amely az idők végén válik teljessé. Kétségtelen, hogy Isten Jézus Krisztusban a világ számára visszavonhatatlanul biztosította a kiteljesedést. Sőt, Jézus Krisztusban ez a teljesség, ez a folyamat már kezdetét is vette. Nemcsak elvben és általában, hiszen Jézus széttörte az előítéleteknek embert embertől elválasztó korlátait azzal, hogy azokat is magáénak fogadta, akiket általában elítéltek: a vámosokat, bűnösöket, utcalányokat. Jézus áttörte a hatalom, az erőszak és megtorlás ördögi körét, amikor arra tanított, hogy a rosszat jóval kell visszafizetni. Fölzabadiott a törvény szolgái uralmától azzal, hogy Istent mint jóságos, szerető Atyát állította elének. Megmutatta azt az utat, amely kivezet önzésünkből, önmagunk rabságából, a szabad, a mindenki számára nyitott életre. Legyőzte a magányt, hiszen magához vonz mindenkit. Elvette a szenvedésnek és a halálnak értelmetlenségét, amikor megmutatta, hogy Isten nem az öncélú szenvedést és halált kívánja, hanem ezeken keresztül az életre, az öröm világába vezet. Minderről Jézus nem csupán szólt, hanem tetteivel, életével tett tanúságot az eljövendő új világról, annak törvényeiről. Ugyanez az *egyháznak is feladata. Ebben válhat jellé, ebben kell az üdvösség jelévé válnia.*

Az egyháznak nemcsak az a feladata, hogy hirdesse a Jézusban megjelent üdvösséget, hanem az is, hogy úgy éljen, hogy ezzel bemutassa, mit jelenthet, milyen is az üdvösség az ember számára. S bár az egyháznak csak az evilági idő végéig tarthat léte, mégis legalább indításokban, legalább mint kezdet, föl kell tárnia az emberek számára, *be kell mutatnia valamiképp az eljövendő új világot.* Ez annyit jelent, hogy az egyház életét figyelve az emberek föl tudják ismerni: a különféle fölfogású emberek között is lehetséges a békeség; senki sem magányos és elhagyatott; senkit sem lehet származása, rangja vagy faji hovatarozása miatt hátrányban részesíteni; senki sem kell, hogy elcsüggedjen, ha gyarló vagy bűnös; a még látszólag kilátástalan helyzetekben is van értelme az életnek, — s hogy a krisztusközösségnek, az eljövendő Isten-országának a béke és öröm, igazságosság, türelem és jóság a jellemzői. — Az egyház sohasem felejtkezhet el Jézus üzenetéről, akaratáról, amely minden embernek, a kicsinyeknek, a kivetetteknek és elítélteknek is az „Isten biztos jövőjét ígéri. Azt mondja ezeknek is, hogy közel hozzájuk az Isten, s ők is eljuthatnak az atyai házba.

Jézus tanításának feszítő erejét jól érezték korának hatalmasai. Mint lázadót elítélték és keresztre feszítették. Mégis, halála után követői nem szűnnek meg hirdetni azt, hogy ebben a Jézusban, az ő tanítása és életpéldája nyomán fakadó életben van az emberiség egyetlen jövője, reménye és üdvössége. Az egyház azóta is mindenütt jelen van, ahol a Jézusban való szabadulást, Isten-közelséget hirdet, és ahol ebben az üzenetben hisznek. A keresztény közösség mindenütt jelen van és hatékony, ahol valóban megalapozottan lehet erre a szabadulást hozó üdvösséget biztosító Jézusra hivatkozni. Minden igehirdetés, minden eukarisztikus ünneplés és szentségi együttlét erről a keresztény üdvösségről és az üdvösséget hozó, biztosító Jézusról tanúskodik.

És itt jutottunk el ahhoz a ponthoz, ahol az eszményi világból, az eszmék világából a tapasztalható realitás talajára kell lépünk, és föl kell tennünk önmagunk számára a kérdést: vajon az egyház valóban ilyen jel? Az az egyház, amelynek mi vagyunk tagjai, amelyet mi alkotunk, és amelyet nemcsak mi magunk belülről, de a kívülállók is látnak. Minden bizonnyal vannak kisebb-nagyobb egyházi közösségek és egyes hívők is, akik környezetük, embertársuk számára az üdvösség jeleként állnak a világban. De vajon tudunk-e szabadulni olykor attól a benyomástól, hogy a látható, tapasztalható egyház olykor inkább az üdvösség ellenképét tárja az emberek elé. Nietzsche ezt mondotta a keresztyénekről: „Jobb dalokat kellene énekelniük nekem, hogy valóban hinni tudjak megváltójukban. Megváltottabbaknak kellene látnom Jézus tanítványait” („Erlöster müsten mir seine Jünger aussehen”).

A katolikus pszichológus, Albert Görres írja a *Handbuch der Pastoraltheologie* II/1. kötetében (Freiburg, 1966. 284.): „Az emberek általában nem úgy élik meg tapasztalataikban, érzésvilágukban az egyházat, mint adományt, ajándékot, mely az üdvösség felé mutat és vezet, hanem sokkal inkább mint akadályt az emberiségnek jólétéhez és az igazságossághoz, a lelkiismereti szabadsághoz és a szeretethez, az örömhöz és szabadsághoz vezető útján. Szemükben az egyház inkább az emberi boldogság ellenzőjeként jelentkezik, amely veszélyezteti a lelki, pszichikai egészséget, a valóban human kultúrát, sőt — s ez talán a legsúlyosabb — az egyházban sokan a valódi kereszténységnek ellenfelét, ellenségét vélik fölfedezni.” — Ha ezzel a semmiképp sem kedvező ítélettel, kortársaink széles körben elterjedt véleményével akarunk szembenézni, akkor talán röviden így fogalmazhatnánk: A kereszténység, mindenekelőtt a katolicizmus, ha nem Mesterének szíve, akarata, tanítása és életpéldája nyomán él, hanem csupán mint intézmény, mint szociológiai tömörülés jelenik meg az emberek előtt, akkor könnyen azt a gyanút keltheti, hogy a kereszténység, az egyház sem egyéb, mint csupán hatalomra törő, harácsoló és még ki mondhatná meg, hányfajta bűnben élő emberek társasága. Vajon nem lehetett-e a múltban, és nem lehet-e napjainkban joggal a keresztyen közösségek vagy egyének szemére vetni, hogy nem követik Krisztus akarátát, mivel nem tudnak, de nem is akarnak megbocsátani; mivel könnyen ítéletet mondanak mások felett; mivel egymás között is és még inkább a másképp gondolkodókkal alig-alig képesek tárgyilagos vitákat, testvéri beszélgetéseket folytatni; mivel hamar kéznél van náluk a megszólás, a rágalom, a gyűlölet és ehhez hasonló. Csak gondoljunk a sokat emlegetett progresszívokra és konzervatívokra, hogy miként is bántak el egymással. Ha legalább Jézusnak az ellenség szeretetéről elmondott figyelmeztetésére gondolnának! Azután számos keresztyen közösség szinte gyászos modellként állhat a világ előtt, hogy miként lehet a közösség tagjainak, az egyes csoportoknak tartósan ellenségként élni.

A valóság és a jogos igények közötti feszültség jelen van és minden bizonnyal marad is az egyházban. Így van ez, mert az egyház még nem az új világ, csak jele kell, hogy legyen az Isten országának. *Lelkiismeretvizsgálatot* kell ezért tartanunk: vajon mi magunk és a keresztyen egyházi közösségek olyan érthető, felfedezhető jelei vagyunk-e az Isten országának, hogy minket látva, ránk mutatva ugyanazt mondják-e, mint keresztyen őseinkről: nézzetek, mennyire szeretik egymást? Vajon a konkrét plébániai közösségről, annak arculatáról leolvasható-e, hogy hogyan is néz majd ki a Jézus által meghirdetett ország? Vajon az igazságosság, a béke, a szeretet és türelem, a barátság, hűség és szelídség (vö. Róm 14,17) jellemző ismertető jegyei-e a keresztyen, a magát Krisztusról nevező közösségnek? Vajon az emberek az eukarisztikus ünneplés során átélik-e a Krisztus-közösséget?

A kérdéseket lehetne még szaporítani, azok a körülmények és helyzetek szerint különbözőek. Arra azonban már a felsoroltak is fölhívják a figyelmet, hogy az egyháznak valóban *jelként kellene állnia a világban*.

Az egyház az üdvösség eszköze. Az egyház nem korlátozhatja saját működését csupán arra, hogy csakis ezoterikus, kevesek számára létező jel legyen a világban. Abból a „beati possidentes” magatartásból mindenképpen engedni kell, sőt föl kell azt adni, hogy a „falakon belül” megvalósul minden, — és ami kint történik, ami az emberiség, a világ holnapját illeti, azzal már nem kell foglalkozni. Az egyház csakis azzal fogja küldetését igazolni, hogy *Isten rendelése nyomán az emberekért van jelen a világban*, hogy ha nem lesz hűtlen ehhez a küldetéséhez, ha nemcsak önmagára gondol. Az a közösség, amely önelégült saját magával, mondja *Karl Rahner*, nem Jézus közössége. A Jézus-közösségnek, az egyháznak nyitott közösséggé kell lennie. Olyannak, amely osztja a világ, osztja környezetét gondját is (*Pastorale. — Handreichung für den pastoralen Dienst: Die Gemeinde, Mainz, 1971, 73.*).

Az egyház van az emberekért, és nem fordítva. Ez azt jelenti, hogy önzetlennél részt kell vennie a világ megszentelésében; a világot haza kell vinnie, az üdvösség felé kell vezetnie. Kereszténynek lenni annyit jelent, — olvassuk *Ratzingernél*, — hogy az önmagunkért való létezésből a másokért való létezésbe szüntelenül átalakulunk (*Einführung in das Christentum, München, 1968. 205. o.*). Jézus Krisztus nemcsak azt bizta az egyházra, hogy világgá kiáltsa: elértkezett az üdvösség ideje, — hanem azt is, hogy a világ éppen általa, az egyház jelenléte által tapasztalhatta meg, hogy egyre gyógyultabbá válik. Ez — jól tudjuk, — nem annyit jelent, hogy a várt, a megígért új ég és új föld az egyház fáradozása nyomán egyszerre csak itt lesz; de azt igenis jelenti: az egyház a megígért, de teljességgel még meg nem valósult üdvösségről tesz tanúságot azzal, hogy üdvösséget biztosító, üdvösségre vezető aktivitást vállal a világban.

Ez az *aktivitás* egészen sajátos feladatvállalás. Ennek nyomán lehetségesse válhat, hogy a népi, nyelvi és faji ellentétek ellenére az emberek testvérként éljenek egymással. Az egyháznak a hatalom, az előnyök keresése helyett az *igazságosság és szeretet* országát kell hirdetnie és terjesztenie. Olyan üzenetet kell közvetítenie a világ számára, amely *nem a hamis vigasztalás ópiuma*. Oly radikális programot kell adnia, melyhez ha csak kissé is igazodnak az emberek, akkor képesek lesznek megváltoztatni önmagukat és a világot. Hogy mi ez a *program*? Hogy melyek ezek a *feladatok*? Bőven olvashatunk róluk a zsinati pasztorális konstitúcióban. Ebben a dokumentumban az egyház a keresztényeket fölszólítja, sőt követeli tőlük, hogy szálljanak síkra az öregekért, az elhagyottakért, a hazájukból elűzöttekért, az éhezőkért vagy épp a házasságon kívül született gyermekekért. Követeli híveitől, hogy lépjenek fel az emberélet érdekében, hogy védjék az emberi személy méltóságát, hogy szólaljanak fel a népgyilkosság minden formája ellen, legyen az akár terhességmegszakítás, akár háború, vagy tömegpusztító fegyverek alkalmazása. Ugyanakkor nem csupán határozott aktivitást kíván tagjaitól, hanem arra is figyelmezteti őket, hogy a másképp gondolkodókat, a társadalmi, politikai vagy vallási kérdésekben másként ítéelőket, azaz a kívülállókat, egyáltalán: minden embert tisztelőben kell tartani.

Az elmúlt mintegy tizenöt év enciklikái, hogy csak egy-kettőre utaljak: a *Mater et Magistra*, a *Pacem in Terris*, az *Ecclesiam Suam*, a *Populorum Progressio* —, mindezekre a konkrét feladatokra buzdítják a keresztényeket. *Jelenlétünk a világban* éppen ezen az úton válhat láthatóvá. Így valósulhat meg, hogy az egyház az *emberiség gyógyulásának*, az üdvösséget megjelenítő, elővételező földi gyógyulásának is elősegítője lesz. Olyan kimagasló egyéniségek, mint Terézia anya, vagy Charles de Foucauld és kistestvérei tettek és tesznek róla tanúságot, hogy az egyház valóban szolgáló egyház, az üdvösségnek látható eszköze világunkban.

A konkrét egyházi közösségek tanúságtétele. Az emberek az egyházat természetesen nem mint világegyházat tapasztalják meg, élik meg, hanem mindenk előtt mint *helyi közösséget*. Épp ezért ezeknek a helyi közösségeknek, az egyes konkrét közösségeknek kell igazolni, hogy az egyház valóban az üdvösség eszköze. Nemcsak azzal, hogy valamiféle szolgáltató üzemként állna rendelkezésre, hanem azzal is, hogy több igazságosságot, békét, szabadságot és emberibb életet igyeksenek biztosítani környezetükben. Tudjuk, mindez általános emberi feladat.

De vajon kivonhatja-e magát az egyház ezek alól a feladatok alól, amikor jól tudja, hogy az embert, az egész embert, az emberiséget kell ezen az úton is az üdvösség felé vezetni. Nem felejtethetjük, hogy ez a kijelentés: az egyház az üdvösség jele és eszköze, félre is érthető. Azért, mert egyesekben azt a benyomást kelthette, mintha az Isten ajándékaiképp megígért és elnyerhető üdvösség nem lenne valóban az Isten adománya. Mintha mindez az emberek fáradozásából, az egyház munkájából elérhető lenne. Hogy ez nem így van, nevezetesen, hogy nem emberi munka eredménye az üdvösség, azt mind az Újszövetség, mind a folyamatos hagyomány elének tárja. Amikor azonban ezt megállapítjuk, nem szabad a tényleges különbséget oly fokban élelni, mintha az embernek, az emberi közösségnek, az egyháznak semmiféle munkája és feladata nem lenne. Az opus operatum és az opus operantis harmonikus egybefűződése a helyes út. Ha akár az egyiket, akár a másikat kizárólagossá tesszük, helytelen útra lépünk. S bár jól tudjuk, hogy az Isten országa csak az eljövendő világban érkezik el, de azt is tudnunk kell, hogy annak már a mi életünkben, ezen a világon is a tevékeny szeretetben kell hatnia, Isten szeretetét általunk kell közvetítenie.

Jézusnak nemcsak csodás gyógyításai voltak az eljövendő ország jelei, hanem irgalmas szeretete is: a szegényekhez, a megvetettekhez és elnyomottakhoz forduló jóság. Ugyanekkor Krisztusnak ezek az utóbbi jelei egyben kihívó, parancsoló fölszólítások, hogy mi is hasonlóképpen cselekedjünk. Keresztény őseink nagyon komolyan vették ezt a fölszólítást, sőt parancsot, mert tudták, hogy ezek teljesítésében, az ő munkájuk, verítékük, szeretetük és szenvedésük árán is közelebb kerül az Isten országa (Rudolf Schnackenburg: Befreiung nach Paulus im heutigen Fragehorizont. Quaest. Disp. 61. Freiburg, 1973. 68.).

Az egyház küldetésének megvalósulása az igehirdetésben, a szentségek kiszolgáltatásában, az istentiszteletben és a testvéri szolgálatban. Az eddigi megfontolások talán azt a benyomást kelthették, mintha az egyház üdvösség-előkészítő feladatának csakis akkor és abban tenne eleget, ha közreműködik a földi bajok elhárításában, mindenekelőtt a szociális visszaélések fölszámolásában. Az egyház feladatáról vallott ilyen fölfogás valóban egyoldalú lenne és sem a Szentírással, sem a hagyománnyal nem igazolható. Keresztény közösség úgy és akkor valósulhat meg, válhat tényszerű valósággá, hogyha végzi az egyház alapfunkcióit: az igehirdetésben, a szentségek kiszolgáltatásával és az istentisztelettel, továbbá a testvéri szeretet gyakorlásában. — Az egyháznak ez a hármas alapfunkciója szorosan összetartozik és egymást támogatja. Nem három egymástól elválasztható terület. Nem, mivel az igehirdetést éppúgy lehet végezni az elhangzó szavakkal, mint az ezeknek megfelelő tettekkel. A testvéri szolgálat nemcsak tetekben vallott, cselekvő segítség, hanem az örömhír továbbadása is. Az istentiszteletet, nemcsak a hívők gyülekezetében, az oltárnál végzi az egyház, hanem az emberek szolgálatával is. A szentségek üdvösséget jelentő és biztosító jelek. Bennük az igehirdetés, a testvéri szolgálat és az istentisztelet harmonikusan válik hármas egységgé.

Tudjuk, hogy aki el akar jutni az üdvösségre, annak hinnie kell. A hit a Római levél tanítása szerint a hallásból ered. A szóban végzett szolgálat, az **igehirdetés** Krisztus felszabadító üzenetét, a megváltásról szóló örömhírt hozza közelebb az emberekhez; ezért az igehirdetés a legősibb és legfontosabb feladata az egyháznak, papoknak és világiaknak egyaránt (vö. Lumen gentium és Evangélium nuntiandi számos helyén). Ez az őseredetű feladat abban áll, hogy az egyháznak Krisztust kell hirdetnie és megvallania a világ előtt, az ő tanújává kell válnia, hogy így az evangéliumot, a jóhírt, az eszkatológikus Isten-országról szóló üzenetet és a mindezzel kapcsolatos hívő döntésre való fölszólítást „köz-hírré tegye”. Világgá kell kiáltania az Isten irgalmas jóságáról szóló üzenetet, azt, hogy megkönyörült a bűnös emberiségen, hogy szentté kívánja tenni az embert, meghívja országába, hogy a szabadság törvénye alá helyezte, felszabadította a bűn és a halál rabszolgaságából, és hitre, reményre, szeretetre hívta meg (vö. Hans Küng: Die Kirche 569. o.).

Amint az Atya küldte a Fiút, úgy küldte ő apostolait (vö. Jn 20,21). „Men-jetek, tegyetek tanítványommá minden népet. Kereszteljétek meg őket... és tanítsátok meg mindannak megtartására, amit parancsoltam nektek...” (Mt 28,18—20). Az apostoloktól az egyház vette át az üdvös igazság hirdetésének ezt az ünnepé-lyes parancsát... Ezért magáénak vallja az apostol szavát: „Jaj nekem, ha nem

hirdetem az evangéliumot!" (1Kor 9,16) és küldi is szüntelenül igehirdetőit, amíg teljesen ki nem épülnek az új egyházak és ezek egymaguk is folytathatják az evangélium hirdetését... Krisztus minden tanítványa köteles vállalni a hitterjesztő tevékenységnek reá eső részét..." (Lumen gentium 17.) — „Az ige hirdetését a hagyomány is mindig úgy tekintette, mint a papság elsőrendű, sorrendben minden más megelőző feladatát" (Cserháti J.: Az egyház és szentségei, 130. — vö. Határozat a papi szolgálatról és életéről, 4.).

Amikor az egyház az igehirdetés munkáját végzi, az örömhírt adja tovább az embereknek, egyszersmind lehetővé teszi, hogy fölszabaduljanak a bűn és szorongás nyomasztó tudatától, hogy lerázzanak magukról mindenféle reménytelenséget és rezignációt; hogy el tudják felejteni a realitások ellenére is, hogy világunkban a betegség, a békétlenség és a halál uralkodik. Mindezt el tudják felejteni, mivel Istenre szabadulnak fel s a hitben képesek a még el nem érkezett felé fordulni.

A *szentségekben* egészen sajátos módon tapasztalhatja meg a keresztény hívő Istennek az emberhez való fordulását, sajátosan éli át, azt mondhatnánk: egyértelműben, hogy a szentségek üdvösség-közvetítő eszközök. Amíg a helytelenül felkínált evangélium, magyarul a rossz igehirdetés, a pusztá szó nem hoz közelebb, sőt eltávolíthat az Isten országától, addig a szentségek, ha némi hívő tudása van róla az embereknek, könnyebben realizálják — a misztérium mellett és ellenére is —, hogy az Úr asztalánál ülhetünk, Jézushoz járulhatunk, és itt a földi életben a Szentlélek erősítő segítségét vehetjük.

Az egyház így a szentségek közvetítésével és az istentisztelet végzésével jelentős módon közreműködik a világ üdvösségének, az emberek üdvének szolgálatában. A szentségekben az ajándékozó, a szerető, az embernek üdvösséget felkínáló Istennel találkozhat a keresztény ember; így mintegy dokumentálhatja, hogy Isten már a földön is közel van, fizikailag — olykor láthatóan, máskor hallható módon. Gondoljunk a szentségi jelekre, azok érzékelhetőségére.

Végül a *testvéri szolgálattal* kapcsolatban megemlíthetjük, hogy a meghalt szeretet, a holt caritas minden keresztény közösség számára szörnyűséges ítéletet jelent. Elképzelhetetlen és elviselhetetlen, hogy egy közösségben, mely naponta ünnepli az eukarisztiát, esetleg hónapokig akadnak olyan beteg, rászoruló, öreg emberek, akik elhagyatottan, esetleg piszokban éheznek és ilyen nyomorúságos módon hagyják el a világot. Gondoljunk egész gyakorlati példára: idős házaspár egyik tagja hónapokon át a klinikán, kórházban, a másik ugyancsak elesetten, magára hagyatva otthon tengődik. Hogyan lehet ilyen körülmények között hitelesen beszélni a közösség pásztorának, de tagjainak is szeretetben fogant új életéről, Jézus szenvedése és feltámadása emlékezetéről és értékéről, ha a rászoruló testvéreken nem könyörülnek meg? *Minden keresztény közösség hitelre méltósága áll vagy bukik a testvéri szeretet meglétéén, gyakorlásán, vagy félreállításán, lábbal tiprásán.* Amikor ezeket a sötétebb gondolatokat idézzük, kell, hogy mind a spontán, mind a szervezett karitatív magatartásra is gondoljunk. Jól tudjuk, hogy minden bajt, betegséget és nyomorúságot nem tudunk megszüntetni földünkön. Azt is tudjuk, hogy konkrét módon aligha segíthetünk más földrészek éhezőin és haldoklóin. De vajon mi akadályoz meg abban, hogy kissé szétnézzünk környezetünkben, a mi saját, kisebb hívő közösségünkben, és ott vállaljuk a szeretet tetteinek igehirdető funkcióját. Minden keresztény közösségnek, minden plébánosnak, lelkipásztornak és plébániai közösségnek föl kell tennie önmagának a kérdést: vajon az üdvösségnek, a krisztusi evangéliumnak jele és eszköze-e, vajon vállalta és végzi-e feladatát, hogy jel legyen a saját kis világában? Csakis akkor lesz élő tagja az egyháznak, a hívők közösségének, az egyén, és a kisebb, de a nagyobb, például egyházmegyei közösségnek is, ha ezeknek az alapvető feladatoknak megfelelően. Ha éppen úgy, mint az, aki útjára küldte, aki rá bízta az örömhírt, az evangéliumot, — maga is az üdvösség útját egyengeti közvetlen környezete számára.

Nem hagyhat nyugodni, nyugton aludni a kérdés, újra és újra föl kell tenni magunknak: milyen úton-módon váltunk és válunk jellé és az üdvösség eszközevé világunkban?

AZ EMBER MEGVÁLTÓJA

II. János Pál első enciklikája és a papokhoz írt levele

P. Roberto Tucci SJ, a Vatikáni Rádió igazgatója mutatta be a sajtó képviselőinek 1979. március 15-én II. János Pál pápa első enciklikáját — *Redemptor hominis*, Az ember Megváltója — és a kommentátorok közül elsőnek ő nevezte ezt a terjedelmes dokumentumot pápai programot adó enciklikának. Az enciklika gondolatai — mondotta Tucci — már Wojtyła-pápa papi és püspöki működése éveiben érlelődtek benne, de főleg pápai szolgálata elején összegeződtek egységes egészzé. A pápa a hit alapvető igazságaiból kiindulva, a II. vatikáni zsinat és VI. Pál tanítására hivatkozva, Krisztust állítja a középpontba. A megváltó Krisztus misztériumának fényében szemléli az embert, és — figyelve az idők jeleire — körvonalazza a mai egyház küldetését.

Az enciklika azonban nemcsak Krisztus-központú, hanem úgy is mondhatjuk, hogy ember-központú. Néhány évtizeddel ezelőtt elképzelhetetlen lett volna, hogy egy pápa így és ilyen egyértelműen hangsúlyozza az egyház szolgálatát az emberekért. A pápa a zsinat nyomán mutat rá arra, hogy Krisztus, az „új Ádám” és az ember misztériuma szorosan összefonódik.

Az egész enciklika tele van a II. vatikáni zsinat dokumentumaiból vett idézetekkel — és ami ennél sokkal fontosabb — e zsinat szellemét summázza, ahogyan azt ő személyesen, mélyen átgondolta, feldolgozta teológiai magasan képzett egyéniségével.

„Ez az enciklika annyiban tér el a közelmúlt enciklikáitól — mondottá Nyíri Tamás professzor a Kossuth rádióban elhangzott interjújában (1979. május 14.) —, hogy nem valami tudományos fejtegetés, nem teológiai, filozófiai tanulmány, hanem *hitvallás*. Róma püspökének tanúságtétele arról a közös hitről, amelyet együtt vall a világ valamennyi püspökével. Ez a hitvallás magában foglalja az egyház felelősségét a jövő iránt és ez a jövő az egész emberiség közös jövője, nemcsak a katolikusoké.” Az egyház nem hagyhatja magára az embert. Ez az ember alkotja az egyház útját. Rávilágít a pápa arra a feladatra, hogy korunk egyházának mindig új módon kell tudatosítania az ember helyzetét. Mi az enciklika legfőbb jelentősége, még a nem hívő emberek számára is? Nyíri Tamás így fogalmazta meg válaszában: „Az az óriási etikai felelősségtudat és felelősségérzet, amire a pápa rá kívánja ébreszteni az embereket. *Meggyőződésem*, hogy ez minden jószándékú és az emberiség érdekében együttműködni kívánó ember számára sokat mond.” — Ad-e konkrét segítséget a mai ember mai gondjainak megoldásához? *Meggyőződésem* — mondja Nyíri —, hogy ad konkrét segítséget, például amikor azt hangsúlyozza, hogy a szeretet keresztény erénye nem valami individualista érzékenység, hanem az magában foglalja az egész közösség és az egész társadalom iránti felelősséget.”

Az enciklikát a Szentatya — P. Tucci közlése szerint — lényegében 1978 novemberében írta, mégpedig saját kezűleg, lengyelül. Utána még simításokat végzett rajta, majd lefordították latinra és még hat nagy világnyelvre. Az enciklika március 4-én, nagyböjt első vasárnapján kelt, és március 15-én publikálták. A latin fordítás terjedelme 68 oldal.

Az alábbiakban az enciklika fontos részeit adjuk közre saját (tehát nem hivatalos) magyar fordításban. Fordításunkhoz az enciklika latin alapszövegét és hivatalos német fordítását, valamint a Vatikáni Rádió által közreadott részleges magyar fordítást használtuk fel.

I. rész: ÖRÖKSÉG

1. *A második évezred végén.* Az ember Megváltója, Jézus Krisztus a világ-egyetem és a történelem központja. Feléje fordul gondolatom és szívem ebben az ünnepélyes órában, amelyet az egyház és az emberiség egész családja most átél. Csakugyan ez a pillanat, amikor kedves elődöm, I. János Pál után, Isten

titokzatos végzése rám bízta a Szent Péter római székéhez kapcsolódó egyetemes szolgálatot, nagyon közel van a 2000-ik évhez. Most még igen nehéz megmondani, hogyan jelöli majd meg ez az év az emberi történelem lefolyását és hogy mit hoz minden nép, nemzet, ország és földrész számára, bár már mostantól kezdve megpróbálunk előre látni bizonyos eseményeket. Az egyház számára, Isten népe számára, amely — bár egyenlőtlen módon — a Föld szélső határáig kiterjedt, ez az év nagy jubileum éve lesz. Már elég közel vagyunk ehhez az időponthoz, amely — még ha az időszámításban bizonyos javításokat kell is eszközölni — emlékezetünkbe idézi és sajátos módon megújítja hitünk központi igazságának tudatát, amelyet Szent János evangéliuma elején így fejezett ki: „Az ige testté lett és közöttünk lakozott.” Majd később még: „Úgy szerette Isten a világot, hogy megszületett Fiát adta, hogy mindaz, aki hisz benne, el ne vesszen, hanem örökké éljen.” Mi is egy bizonyos módon új adventben élünk, várakozási időben. „Mután többféleképpen és különböző módon szólt hajdan Isten a próféták útján az atyákhoz, e végső korszakban Fia által szólt hozzánk.” A Fiú-Ige által, aki emberré lett és Szűz Máriától született. A megváltásnak ugyanebben az aktusában az ember történelme elérte csúcát Isten szeretet-tervében. Isten belépett az emberiség történelmébe, és mint ember, annak alanya lett. Egy a sok milliárd ember közül, jóllehet egyedülálló. A megtestesülés által Isten azt a dimenziót adta az emberi életnek, amelyet az embernek akart adni első pillanatától kezdve, és végleges módon adta, úgy, ahogyan csak Ő képes azt tenni. Örök szeretete és irgalma szerint, teljes isteni szabadsággal. Azzal a nagylelkűséggel adta, amely az eredeti bűn és az emberiség bűneinek egész története láttán, az emberi értelem, akarat és szív tévedései láttán is, a csodálkozó liturgia szavait ismételteti velünk: „Szerencsés vétek, amely ily nagy Megváltót érdemelt ki nekünk!”

2. *Az új pápaság első szavai.* A megváltó Krisztus felé fordítottam érzelmeimet és gondolataimat tavaly október 16-án, amikor a kánoni választás után megkérdezték tőlem: elfogadja? Akkor ezt válaszoltam: Elfogadom a nagy nehézségek ellenére, hittel engedelmeskedve Krisztusnak, Uramnak, bizalmamat Krisztus és az egyház sziójába vetve. Nyilvánosságra hozom ezt a választomat. Mindenkiel meg akarom ismertetni, kivétel nélkül, hogy megmutassam: az a szolgálat, amely sajátos kötelességem lett Péter apostol székében, amikor elfogadtam választásomat, vagyis azt, hogy Róma püspöke és az apostol utóda legyek, a megtestesülés előbb említett első és alapvető igazságához kapcsolódik. Ugyanazt a nevet akartam viselni, mint amit szeretett elődöm, I. János Pál választott. Már 1978. augusztus 26-án, amikor a Biborosi Kollégiumnak kijelentette, hogy a János Pál nevet választja, — ilyen kettős név nem fordult elő eddig a pápaság történetében — ebben a kegyelem ékesszóló hívását láttam az új pápaság kezdetén. Ez a pápaság csak 33 napig tartott. Ezért az én feladatom nemcsak az, hogy folytassam, hanem hogy bizonyos módon a kiindulópontnál kezdjem el újra. Mindez megerősíti választásomat, hogy kettős nevet vettem fel. Ezzel tiszteletreméltó elődöm példáját követve én is ki akarom fejezni szeretetemet ama örökség iránt, amelyet XXIII. János és VI. Pál pápa hagyott az egyháznak. De azt a személyes készségemet is, hogy Isten segítségével gyümölcsöztetni akarom ezt az örökséget. E két, név és két pápaság által kapcsolódom az Apostoli Szék egész hagyományához. Huszadik századi és korábbi elődeimmel együtt, egyre jobban csatlakozva a korokon át egészen a legősibb időkig, ahhoz a küldetéshez és szolgálathoz, amely Péter székeknek egészen sajátos helyet biztosít az egyházban. XXIII. János és VI. Pál olyan állomást képviselnek, amelyre közvetlenül akarok hivatkozni, mint olyan küszöbre, amelytől elindulva, mintegy I. János Pál társaságában, folytatni akarom az utat a jövő felé, határtalan bizalommal engedelmeskedve a Léleknek, akit Krisztus megígért és elküldött az egyháznak.

3. *Bizalom az igazság és a szeretet Lelkében.* Teljes bizalmamat az igazság Lelkébe vetem és így fogadom a legújabb pápaságok gazdag örökségét. Ez az örökség mélyen meggyökerezett az egyház tudatában. Egészen új és eddig ismeretlen módon vert gyökeret, hála a II. vatikáni zsinatnak, amelyet XXIII. János hívott össze és kezdett meg, majd VI. Pál fejezett be szerencsésen és vitt át kitartóan a gyakorlatba. Ez utóbbi tevékenységét közelebről megfigyelhettem. Mindig megcsodáltam mély bölcsességét és bátorságát, miként állhatatosságát és türelmét is a zsinat utáni időszakban. Mint az egyház, Péter bárkája kormányosa, meg tudta őrizni

gondviselészerű nyugalomát és egyensúlyát a legkritikusabb pillanatokban is, amikor az egyház látszólag belülről rendült meg. És mindig megőrizte rendíthetetlen bizalmát az egyház összetartó erejében, mert ennek az összetartó erőnek fokozását — a küldetése tudatában levő Isten népe egységének erősítését — kell szolgálnia mindannak, amit a Lélek mondott napjainkban egyházunknak a zsinat által, és amit ezen az egyházon keresztül mond valamennyi egyháznak. VI. Pál első, *Ecclesiam suam* kezdetű enciklikájának témája az egyház mély öntudata. Hadd hivatkozzam mindenekelőtt erre az enciklikára, hadd kapcsolódjam hozzá, e pápaságot megnyitó első dokumentum által. A Szentlélek fényénél és segítségével az egyház egyre mélyebben tudatosítja isteni misztériumát, emberi küldetését, sőt emberi gyöngeségeit is. Ez az öntudat marad az egyház szeretetének első forrása. Az egyházszerepet viszont megszilárdítja és elmélyíti ezt az öntudatot. VI. Pál az egyház iránti rendkívüli érzékenységet hagyta örököül. Pápasága számtalan, sokszor gyötrelmes mozzanata révén megtanított bennünket az egyház iránti rendíthetetlen szeretetre, amely egyház a zsinat szavaival „Krisztusban mintegy szentsége, vagyis jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberi nem egységének”.

4. VI. Pál első enciklikájához kapcsolódva. E tény alapján össze kell kapcsolni az egyház öntudatát világméretű nyitással, hogy így mindenki megtalálhassa benne „Krisztus kimeríthetetlen gazdagságát” (Ef 3,8), amelyről a nemzetek apostola szól. Ez a nyitottság, melyet saját természetének tudata és saját igazságának bizonyossága kísér, és amelyről Krisztus mondotta, hogy „nem az enyém, hanem az Atyáé, aki küldött engem” (Jn 14,24), ez határozza meg az egyház apostoli, missziós dinamizmusát, miközben megrövidítés nélkül vallja és hirdeti a teljes igazságot, melyet Krisztustól kapott. Ugyanakkor folytatnia kell azt a párbeszédet, melyet VI. Pál *Ecclesiam suam* kezdetű enciklikájában „üdvöt adó dialógusnak” nevezett. Ennek során gondosan meg kell különböztetnie azokat a területeket, amelyeknek körében folytatja ezt a párbeszédet. Amikor most VI. Pál pápaságának e programot adó dokumentumára hivatkozom, nem szűnök meg hálát adni Istennek, hogy nagy elődöm és igazi atyám, így tudta bemutatni az egyház igazi arculatát „kifelé”, annak ellenére, hogy e zsinat utáni időszakban különböző belső gyengeségek mutatkoztak az egyházban. Ily módon az emberiség családjának nagy része, gondolom, az élet különböző, sokrétű területein jobban tudatosíthatta, milyen szükséges számára Krisztus egyháza, küldetése és szolgálata. Ez a felismerés erősebbnek bizonyult, mint a különböző kritikák megnyilatkozások, melyekkel az egyházat, intézményeit és struktúráit, az egyházi embereket és tevékenységüket „belülről” támadták. Ennek az erősödő kritikának kétségtelenül van alapja, másrészt biztosak vagyunk abban, hogy az nem mindig az egyház iránti igazi szeretet hiányából ered. Bizonyára megmutatkozott bennük az a szándék, hogy az ún. triumfalizmust leküzdjék, amelyről a zsinaton oly sok szó esett. Ha igaz az, hogy az egyház, amennyiben Mesterét követi, aki „alázatos szívű” volt, maga is az alázatosságra épül és mindazzal szemben kritikussá magatartást tanúsít, ami sajátos jellegét és emberi hatékonyságát érinti és önmagával szemben mindig nagyobb igényeket támaszt, az is igaz, hogy a kritikának is határai kell, hogy legyenek. Ellenkező esetben többé nem lesz építő ez a kritika, nem az igazságot, szeretetet és a kegyelem iránti hálát fejezi ki, amelyben főleg és teljes mértékben az egyházban és az egyház által részesedünk. Továbbá nem a szolgálat szellemét fejezi ki, hanem azt a szándékot, hogy mások véleményét a saját véleményünk szerint irányítsuk, melyet ráadásul meggondolatlanul terjesztene.

Hálára vagyunk kötelezve VI. Pál iránt, aki az igazságnak minden kis töredékét tisztelte minden véleményben és ugyanakkor a hajó kormányosának gondviselészerű egyensúlyát megőrizte. Az az egyház, amelyet közvetlenül utána, I. János Pál révén reám bízta, biztosan nem mentes feszültségektől, de ugyanakkor belsőleg jobban fel van vértézve az önkritika túlzásaival szemben. Azt mondhatnánk: kritikusabb a különböző meggondolatlan kritikákkal szemben, ellenállóbb a különböző újdonságokkal szemben, érettebb a megkülönböztetés szellemében, alkalmasabb arra, hogy „újat és régít hozzon elő” az örök kincsből. Fokozottabban összpontosítja figyelmét saját misztériumára és mindezek révén készségesebb arra, hogy teljesítse mindenkit átfogó, üdvözítő küldetését. Isten „azt akarja, hogy minden ember üdvözljön és eljusson az igazság ismeretére” (1Tim 2,4).

5. *A kollegialitás és apostolság kapcsolata.* A mai egyház minden látszat ellenére egységesebb a közös szolgálatban, és az apostoli kötelességtudatban. Ez az egység a kollegialitás elvéből következik, amelyre a zsinat emlékeztetett, és amit maga Krisztus kezdeményezett, amikor a 12 apostol kollégiumát Péter főségével megalapította, és a püspöki kollégiumban állandóan megújít, mely az egész Földön mindig jobban növekszik és Péter utódával, vezetése alatt egységben marad. De a zsinat nemcsak emlékeztetett a Szentírás alapján a püspöki kollégium és az élén álló pápa testületi egységére, hanem nagy életlendületet is adott neki, nevezetesen azzal, hogy egy állandó szerv létrehozását sürgette. Ezt a szervet, a Püspöki Szinódust, VI. Pál hozta létre és ezzel nemcsak új dimenziót adott pápaságának, hanem a később is, I. János Pál pápaságának és méltatlan utódának első napjaiban is világosan tükröződött. A kollegialitás elve különösen is időszerűnek mutatkozott a zsinat utáni nehéz időszakban, amikor a püspöki kollégium — amely különösen a szinóduson keresztül nyilvánította ki egységét Péter utódával — segített eloszlalni a kételeyeket és jelezte a helyes utat az egyház megújulásához, a maga világméretű dimenziójában. Többek között a Püspöki Szinódus adott új lendületet az evangelizálásnak. A szinódus gyümölcseként született meg az *Evangelii nuntiandi* kezdetű apostoli buzdítás, amelyet — mint az apostoli és lelkipásztori megújulás dokumentumát — oly nagy örömmel fogadtak. Ugyanezt az irányt követte a legutóbbi szinódus, mely a katekézissel foglalkozott. Ennek eredményeit az Apostoli Széknek még összegeznie kell és egy dokumentumban kell megfogalmaznia. (E pont további részében az enciklika a püspökkari konferenciákról szól, mint a kollegialitás formájáról, a különböző helyi szinódusok tevékenységéről, valamint arról, hogy a papi szenátusok és más zsinat után létrejött grémiumok is a kollegialitás szellemének terjedését tanúsítják.) Végül a világiak körében is terjedt ugyanez a szellem. Ezt bizonyítja egyrészt a régi apostoli szervezetek megerősödése, másrészt új dinamikus szervezetek létrehozása. A világiak — tudatában lévén egyházi felelősségünknek — szívesen elkötelezik magukat a pástörökkel, a szerzetesintézmények tagjaival együttműködésre, az egyházmegyei zsinatok vagy az egyházmegyei és egyházközségi lelkipásztori tanácsok keretében.

Mindezekre gondolnom kell pápaságom elején, hogy hálát adjak Istennek és hogy határozottan bátorítsam testvéreimet és nővéreimet, továbbá, hogy emlékeztessenek a II. vatikáni zsinat munkájára, valamint nagy elődeimre, akik az egyházi élet megújulásának lendületet adtak és ez a lendület hatalmasabb, mint a kételeyek, az összeomlás és a válság jelei.

6. *Út a keresztények egysége felé.* És mit mondjak mindazokról a kezdeményezésekről, melyek az új ökumenikus irányban történtek? A felejtethetetlen XXIII. János pápa a keresztények egységének problémáját biblikus világossággal úgy mutatta be, mint Jézus Krisztus akaratának egyszerű következményét, aki az utolsó vacsorán azért imádkozott, hogy a benne hívők mind egyek legyenek. A II. vatikáni zsinat erre a fontos követelményre válaszolt az ökumenizmusról szóló tömör határozatában. VI. Pál pápa az Egységtitkárság tevékenységére támaszkodva megtette az első nehéz lépéseket az egység felé vezető úton. Messze haladtunk-e előre ezen az úton? Anélkül, hogy e kérdésre részletekbe menő választ akarnánk adni, megállapíthatjuk, hogy igazi előrehaladás történt. Egy biztos: kitartóan és következetesen dolgoztunk és velünk együtt más egyházak és keresztény közösségek képviselői is közreműködtek. Ezért őszintén hálásak vagyunk nekik. Továbbá az is leszögezendő, hogy a kereszténység és a világ jelen történelmi helyzetében nem mutatkozik más lehetőség arra, hogy az egyház egyetemes küldetésének az ökumenikus kérdésekben megfeleljünk, mint az, hogy lojálisan, állhatatosan, alázatosan és bátran keressük a közeledés és az egység útjait, amint erre VI. Pál maga személyes példát adott. Keresnünk kell tehát az egységet, meg nem riadva a nehézségek előtt, amelyek útközben jelentkeznek, vagy felgyülemlenek. Különböznem nem lennénk hűségesekek Krisztus szavaihoz, nem valószínű, hogy végrendeletét. Vajon szabad-e vállalnunk ezt a kockázatot? (A pápa ezután hosszasan foglalkozik azok ellenvetéseivel, akik szerint az egységtörekvés új egyházszakadás veszélyét rejtí magában, zavart kelt a hitigazságok terén, vagy hitközömbösséghez vezet.)

Természetes, hogy az egyház életének ez az új szakasza különösen öntudatos, elmélyült és felelős hitet követel tőlünk. Az igazi ökumenikus tevékenység jelenti a nyitottságot, közeledést, készséget a párbeszédre, az igazság közös kere-

sését a szó teljes evangéliumi és keresztyén értelmében. De nem jelenti, nem jelentheti semmiképpen, hogy lemondunk az egyház által állandóan megvallandó és hirdetendő isteni igazság kincseiről, vagy szakítunk azzal. Mindazoknak, akik bármilyen okból szeretnék letéríteni az egyházat a keresztyének egyetemes egysége keresésének útjáról, még egyszer ismételnem kell: Megengedhető, hogy tétlenek maradjunk? Szabad-e nekünk — minden emberi gyengeség és évszázados fogyatékok ellenére is — az Úr kegyelmével szemben bizalmatlannak lennünk, mely az utóbbi időben megnyilatkozott a Szentlélek szavában a zsinaton? Ha így tennénk, megtagadnánk a ránk vonatkozó igazságot, melyet az apostol oly ékes-szóloán fejezett ki: „Isten kegyelméből vagyok az, aki vagyok. Kegyelme nem maradt bennem meddő” (1Kor 15,10).

II. rész: A MEGVÁLTÁS MISZTÉRIUMA

7. *Krisztus misztériumának igézetében.* Ha azok az utak, amelyekre a legutóbbi zsinat vezette az egyházat és amelyeket az elhunyt VI. Pál pápa első enciklikájában mutatott, hosszú időre azok az utak maradnak, amelyeken mindnyájunknak tovább kell haladnunk, ugyanakkor mégis joggal kérdezzük ebben az új szakaszban magunktól: És hogyan? Milyen módon kell tovább folytatni? Mit kell tennünk, hogy az egyháznak ez az új adventje, párhuzamosan a második évezred közeli végével, közelebb vigyen minket Ahhoz, akit a Szentírás a „jövendő Atyjának” — Pater futuri saeculi — nevez? Ez az alapvető kérdés, amelyet az új pápának fel kell tennie, amikor a hívő engedelmség szellemében elfogadja azt a hívást, amely számára Krisztus parancsa, aki Péterhez szólva megismételte: „Legeltesd bárányaimat!” vagyis: Légy a nyáj pásztora! Majd pedig: „És te megtérve, erősítsd meg testvéreidet!” (Lk 22,32) Itt most, kedves testvéreim, fiaim és leányaim, csak egyetlen alapvető és lényegi válasz tör fel, és pedig: *szellemünk egyedül célpontja, értelmünk, akaratunk és szívünk egyetlen iránya Krisztus, az ember Megváltója*, — Krisztus, a világ Megváltója. Feléje akarjuk fordítani tekintetünket, mert egyedül Őbenne, Isten Fiában van az üdvösség. Meg akarjuk ismételni Péter felkiáltását: „Uram, kihez menjünk? Az örök élet igéi nálad vannak!” (Jn 6,68) (Ezután sok szentírási idézettel világítja meg a Szentatyja Krisztus középponti jelentőségét, majd a hitvallás személyes megfogalmazásában hirdeti Krisztus központi szerepét az egyház életében.)

8. *A megváltás: új teremtés.* (A pápa bemutatja a teremtés és megváltás, a megújított teremtés kapcsolatát. Jézus nyilatkoztatta ki a teremtés alapvető igazságát: Isten látta, hogy amit teremtett, az jó. Jézusban a teremtett világ újra megtalálja eredeti kapcsolatát az isteni bölcsesség és szeretet forrásával.)

Valóban: „Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta érte.” Amint az ember-Ádámban ez a kapcsolat megszakadt, úgy az ember-Krisztusban újra létrejött. Talán minket, a XX. század embereit nem győznek meg a nemzetek apostola ékesszóló szavai: „Az egész teremtés együtt sóhajtozik és vajúdik mind ez ideig?” És: „A sóvárgással eltelt teremtés az Isten fiainak megnyilvánulását várja, hiszen a természet is hiábavalóságnak van alávetve... (Róm 8,22). Eddig ismeretlen, hatalmas fejlődésnek lehetünk tanúi, különösen a mi századunkban. Az ember uralma alá hajtja a világot. De vajon ez a fejlődés nem nyilvánítja-e ki eddig ismeretlen fokban a hiábavalóságnak való sokrétű alávetettségét? Elég, ha itt néhány tényről említünk. A természeti környezet fenyegető szennyezettsége a gyorsan iparosodó központokban; a fegyveres konfliktusok, amelyek állandóan fellángolnak és ismétlődnek; az önpusztítás veszélye az atomfegyverek használata által, a hidrogén-, neutronbombák és más hasonlóak által; a meg nem született élet hiányzó tisztelete. Vajon az új korszak világa, az űrhajózás világa, a hallatlan tudományos és technikai eredmények világa ugyanakkor nem szülési fájdalomtól nyögő világ, amely „türelmetlenül várja Isten fiainak megnyilvánulását?” (Itt a pápa a *Gaudium et Spes* zsinati konstitúció 22. pontjának hosszú szakaszát idézi körlevélében, amely az egész enciklika legfontosabb teológiai mondanivalóját adja.)

A II. vatikáni zsinatnak a mai világról adott mély elemzése a látható világ legfontosabb pontjához, az emberhez érkezve az emberi tudat mélyére hatol, majd az ember legbensőbb misztériumát érinti, melyet biblikus (és nem biblikus) szó-

val „szív”-nek nevez. Krisztus, az ember Megváltója, az, aki egyedülálló módon és megismételhetetlenül behatolt az ember misztériumába és belépett a „szívébe”. Joggal tanítja ezért a zsinat: „Valóban csak a megtestesült Ige misztériumában található az ember misztériumának igazi magyarázata. Mert Ádám, az első ember, előképe volt a jövőendő embernek, ti. az Úr Krisztusnak. Krisztus, az új Ádám, nyilatkoztatja ki az Atya titkának és szeretetének kinyilatkoztatásában az embernek magát az embert teljesen, és feltárja legfőbb hivatását.” Majd tovább ezt olvassuk: „A láthatatlan Isten képmása, egyszersmind a tökéletes ember, aki Ádám fiainak visszaadta az Istenhez való hasonlóságot, melyet elvesztettek az első bűn által. Mert felvette az emberi természetet, anélkül, hogy feloldódott volna benne, ezáltal azt bennünk is magas méltóságra emelte. Mert Ő, az Isten Fia, megtestesülése által bizonyos módon minden emberrel egyesült. Emberi kézzel dolgozott, emberi értelemmel gondolkodott, emberi akarattal cselekedett, emberi szívvel szeretett. Szűz Máriától születve, valóban egy lett közülünk, hasonló lett hozzánk mindenben, kivéve a bűnt” (Gaudium et Spes, 22. pont). Ő az ember Megváltója!

9. *A megváltás misztériumának isteni dimenziója.* (Az idézett zsinati szöveget csodálatosnak nevezi a Szentatyá, de megjegyzi, hogy annak megfontolása nem feledtetheti velünk, hogy „Jézus Krisztus, az élő Isten Fia, az Atyával való kiengesztelődésünkkel lett”, vagyis azt, hogy Isten szeretetének és irgalmának az ember történetében neve van: Jézus Krisztus.)

10. *A megváltás misztériumának emberi dimenziója.* Az ember nem élhet szeretet nélkül. Önmaga számára is érthetetlen marad. Élete értelmetlen, ha nem kapja meg a szeretet kinyilatkoztatását, ha nem találkozik a szeretettel, ha nem tapasztalja meg, nem teszi magáévá a szeretetet, ha nem részesedik benne. Éppen ezért a megváltó Krisztus nyilatkoztatja ki teljesen az embert az embernek. Azt mondhatnánk, hogy ez a megváltás misztériumának emberi dimenziója. Ebben találja meg az ember nagyságát, embersége méltóságát és értékét. ... Az ember értéke és méltósága fölötti mélységes csodálat fejeződik ki az evangéliumban is, amely „örömhírt” jelent. Ez a csodálkozás igazolja az egyház küldetését a világban és talán még inkább a mai világban. ... Az egyháznak minden korban, de különösen a mi korunkban az a kötelessége, hogy az emberre irányítsa tekintetét, hogy az egész emberiség tudatát és tapasztalatát Krisztus misztériuma felé fordítsa, hogy minden emberrel megismertesse a Krisztusban megvalósuló megváltás mélységét. Ugyanakkor elérjük az ember legmélyebb szféráját, az ember szívét, lelkiismeretét, életét.

11. *Krisztus misztériuma: az egyház küldetésének és a kereszténységnek alapja.* (A Szentatyá e pontban ismét a zsinat és VI. Pál *Ecclesiam Suam* enciklikája alapján fejti ki, hogy az egyház öntudata megnőtt, felismertük, hogy meg kell nyílnunk mások felé, felfigyeltünk más egyházak és vallások értékeire, a Krisztusban megvalósuló egység sürgető feladataira, és a világ, az egész emberiség iránti kötelezettségeinkre.)

12. *Az egyház küldetése és az ember szabadsága.* A missziós magatartás mindig azzal kezdődik, hogy az ember mély tiszteletet érez azzal szemben, ami az emberben lakik, amit szelleme legmélyén, az alapvető problémákkal kapcsolatban kidolgozott. Arról van szó, hogy tiszteljük azt, amit a Lélek — „aki ott fú, ahol akar” — művelt az emberben. A misszió sohasem lerombolás, hanem minden érték felvétele és új építés, még ha gyakorlatban nem is felelt meg mindig ennek a magas eszménynek. Ami pedig a megtérést illeti, amelynek gyökerei a misszióba nyúlnak, tudjuk, hogy ez a megtérés mindig a kegyelem műve, amelyben az embernek teljesen meg kell találnia önmagát. Ezért koruk egyháza igen nagy jelentőséget tulajdonít mindannak, amit a II. vatikáni zsinat kifejtett a vallásszabadságról szóló nyilatkozat első és második részében. ... A vallásszabadságról szóló nyilatkozat meggyőzően tanúsítja, hogy Krisztus és az apostolok, amikor az igazságot hirdetik, amely nem az emberektől, hanem Istentől származik, mély tiszteletet tanúsítanak az ember, annak értelme, akarata, lelkiismerete, és szabadsága iránt...

III. rész: A MEGVÁLTOTT EMBER ÉS HELYZETE A MAI VILÁGBAN

13. *Krisztus minden emberrel egyesült.* (A már többször idézett *Gaudium et Spes* 22. pontja gondolatát fejti ki jobban ebben a részben az enciklika. Ebből következik, hogy az egyháznak alapvető gondja az emberrel való törődés.)

14. *Az egyház minden útja az emberhez vezet.* (Itt minden emberről, a Földön élő valamennyi emberről van szó — hangsúlyozza a pápa. Az emberhez vezető út pedig a megtestesülés és megváltás misztériumán keresztül vezet.)

15. *A mai ember félelmei.* A pápa itt újra jellemzi a mai valóságot: A mai embert mindig újra fenyegetni látszanak saját termékei, vagyis munkájának eredményei. Nemcsak keze munkájának eredményei, hanem még inkább értelmének és akaratának eredménye. Az ember e sokoldalú tevékenységének gyümölcsei nemcsak „elidegenedésének” tárgyai, mert egyszerűen elveszik tőle, amit termelt. Gyakran előre nem látható módon maguk a termékek, legalábbis részben, hatásuk következményeként, fordulnak az ember ellen. Így valóban ellene irányulnak vagy bármikor ellene fordulhatnak. Úgy tűnik, ebben van a mai emberi lét drámájának legfontosabb fejezete és egyetemes dimenziója. Az ember ezért egyre inkább félelemben él. Fél, hogy termékei — persze nem mind és nem is azok többsége — mégis némelyik, és épp azok, amelyek a legtöbb zsenialitást és teremtményi erőt fejezik ki, radikális módon ellene fordulhatnak. Fél, hogy ezek egy elképzelhetetlen önpusztítás eszközeivé válhatnak. Olyan katasztrófák fenyegetik, amelyekre nem volt példa a történelemben. Isten akarata az volt, hogy az ember uralkodjék a Földön. Miért fordítja ezt a hatalmat az ember önmaga ellen?...

A haladás nem teszi az emberi életet emberibbé, emberhez méltóbbá. És úgy tűnik, maga az ember sem válik igazában jobbá, vagyis lelkileg érettebbé, nem növekszik méltóságának tudata, felelősségérzete, nem lesz nyitottabb mások, főleg a nincstelének és gyengébbek felé, nem növekszik szolgálatkészsége. A pápa elsősorban a keresztényeket szólítja lelkiismeretvizsgálatra ezekkel a kérdések formájában megfogalmazott megállapításaival. De minden embernek fel kell tennie magának a kérdéseket. Vajon melyik növekszik: a szociális szeretet, mások jogainak tisztelete, minden ember, nemzet és nép jogainak védelme egyrészt, — vagy a különböző egoizmusok, nacionalizmusok, uralomvágy és az imperializmus formái másrészt.

16. *Haladás vagy fenyegetés?* (A pápa itt ismét leírja a mai ember helyzetét, amely annyira eltávolodott az erkölcsi rend, az igazságosság és a szociális szeretet követelményeitől. Majd hivatkozik a pápai, zsinati, szinódusi dokumentumokra, amelyek felmérték ezt a helyzetet és keresték a keresztény megoldásokat. Egy szóval erkölcsi felelősségtudatra van szükség, amelynek alanya az ember. Az egyház nem rendelkezik más fegyverekkel, mint egyedül a szellem, a szó, a szeretet fegyvereivel. Ezért nem szűnik meg kiáltani: Ne öljete! Ne készítsetek az ember számára pusztulást!)

17. *Az ember jogai: „betű” vagy „szellem”.* (Az enciklikának ez a leghosszabb pontja az előző elméleti, teológiai fejtegetések után azok gyakorlati következményeit fogalmazza meg az egyház és világ kapcsolatában. Méltatja az ENSZ tevékenységét az emberi jogok érvényesítése érdekében, és XXIII. János, a II. vatikáni zsinat és VI. Pál megnyilatkozásaira hivatkozva hangsúlyozza, hogy az emberi jogok kérdése azért is érinti az egyházat, mert a társadalmi és nemzetközi béke is függ attól, hogyan halad előre a világban az ember jogainak tisztelete. Felelmi szavát minden elnyomás, erőszak és terrorizmus ellen. Foglalkozik a vallásszabadság és a lelkiismereti szabadság kérdéseivel, a II. vatikáni zsinat *Dignitatis humanae* kezdetű nyilatkozata alapján, nemcsak teológiailag, hanem a természetjog szempontjából is.)

IV. rész: AZ EGYHÁZ KÜLDETÉSE ÉS AZ EMBER SORSA

18. *Az egyház és az ember krisztusi hivatása.* (Az egyház néhány belső problémájával foglalkozó utolsó részében az enciklika ismét Krisztus misztériumára irányítja figyelmünket. Az egyháznak a megváltás misztériumára kell összpontosítania figyelmét. Az egyház úgy gyakorolja szolgálatát, hogy részesedik Krisztus hármasságában: papi, prófétai és királyi tisztségében.)

19. *Az egyház felelős az igazságért.* (Amikor az egyház megvallja és hirdeti hitét, mindig az isteni igazság teljességéhez ragaszkodik.)

A teológia ma, pontosan úgy, mint korábban, nagyon fontos ahhoz, hogy az Isten népe kreatív (teremtő) és gyümölcsöző módon részesedhessék Krisztus prófétai küldetésében. Ezért a teológusok sosem téveszthetik szem elől szolgálatuk jelentőségét az egyházban, amikor az isteni igazság szolgálaként kutatásaikban és munkájukkal mindig mélyebben hatolnak annak megértésébe. Ezt a jelentőséget az „intellectus fidei” (megértendő hit) fogalma fejezi ki. De a fogalom kétoldalú, ahogy a következő két megfogalmazás jelzi: „Intellege, ut credas!” (Érts, hogy higgy!) és „Crede ut intellegas!” (Higgy, hogy érts!) E kifejezéseket úgy alkalmazzzák helyesen a teológusok, ha a tanítóhivatalt igyekeznek szolgálni. Ezt pedig az egyházban a Péter utódával hierarchikus egységben levő püspökök gyakorolják. ...A teológiában nemcsak megengedett, de kívánatos is egy bizonyos pluralizmus, de a kutatásnak nem szabad eltávolodnia a hit és erkölcs tanításában az alapvető egység céljától. Ezért elengedhetetlen a teológia szoros együttműködése a tanítóhivatallal. Senki sem művelheti a teológiát úgy, mintha az egyszerűen saját személyes gondolatainak elődája lenne.

20. *Eukarisztia és bűnbánat.* (E pontban a pápa a két szentségről fejti ki az egyház tanítását, hisz nemcsak az igazság szolgálatával, hanem a szentségek révén részesedik az egyház a megváltás misztériumában. Az Eukarisztia egyszerre szentség és áldozat, szentség és communio, szentség és jelenlét. Emlékeztet arra, hogy újabban nagy erőfeszítések történtek a legrégebbi egyházi hagyomány szellemében a bűnbánat szentsége gyakorlásának közösségi vonásai hangsúlyozására. Ezek a kezdeményezések hasznosak és gazdagítják a szentségi gyakorlatot, de nem feledhetjük, hogy a megtérés az ember személyes, benső aktusa és ezt a közösség nem helyettesítheti.)

21. *Keresztény hivatás: szolgálni és uralkodni.* (Az egyház nemcsak szociológiai valóság, amit részben az „Isten népe” kifejezés jelez, hanem „Krisztus titokzatos teste” is. Az egyházhoz tartozni nemcsak szociológiai tény, hanem a kegyelem művében való részesedés is. Kifejti a Szentatya a „szolgálva uralkodni” feladatát, a különböző hivatásokban megvalósuló közös felelősséget, a hivatásunkhoz való hűség feladatát.)

22. *Reménységünk Anyja.* (Az enciklika utolsó pontja az egyház Anyját, Máriát állítja élénk eszményképül.)

Főleg Máriához könyörgök, az egyház égi Anyjához, hogy maradjon velünk, amikor állhatatosan, az emberiség új adventjében imádkozunk, hogy egyházat alkothassunk, Fia titokzatos testét. Remélem, hogy ennek az imádságnak erejében képesek leszünk befogadni a Szentlelket, aki leszáll ránk, és így Krisztus tanúi leszünk a Föld szélső határáig, mint azok, akik pünkösdi napján kimentek a coenaculumból.

„NOVO INCIPIENTE” APOSTOLI LEVÉL A PAPOKHOZ

1979. április 8-án kelt az a két levél, amelyet II. János Pál pápa püspök- és paptestvéreire intézett — nagycsütörtök alkalmából. A *Magnus Dies* kezdetű levél a püspökökhöz rövid, öt oldal terjedelmű és az affektív és effektív kollegialitást köti lelkükre, vagyis a pápával és püspöktestvéreikkel való együttműködést és testvéri egységet papjaikkal is.

A *Novo incipiente* kezdetű, papokhoz szóló buzdító levél — nagycsütörtök liturgiájának szellemében — 33 oldalon a papságról szóló hagyományos egyházi, teológiai tanítás összefoglalása, személyes hangvétellel. Mivel a zsinat utáni belső egyházi problémák közül az egyik legvitatottabb kérdést érinti, nem csodálható, hogy több országban élénk kritikát is kiváltott. Szól ez a levél arról, hogy Krisztus és az egyház szeretete egyesítse a püspököket és a papokat, azután kifejti a szolgáló és az általános papság közötti mimósis különbséget, a papról úgy beszél, mint Krisztus ajándékaról a közösségnek, aki a Jó Pásztor szolgálatába állt, ezért a lelkek vezetésének művészetét kell elsajátítania. A pap Isten kegyelmé-

nek kiosztója és Isten tanúja. A cölibátust megerősítő részében kifejti annak jelentését, mint próbatételt és felelősséget, azután a naponta való megterést hangsúlyozza és végül — mint az enciklika végén is — Máriához fordul, a papok édesanyjához. A levél egyébként is szorosan kapcsolódik szellemében, mondanivalójában a *Redemptor hominis* enciklikához.

A levélnek azt a részét adjuk itt szó szerinti fordításban, mely a lelkek vezetésének művészetéről szól; a 6. pontot:

Mások üdvösségének, az igazság, szeretet és Isten egész népe életszentségének, valamint az egyház lelki egységének különös gondja, melyet Krisztus a papi teljhatalommal együtt, bízott ránk, különböző módokon valósul meg. Az utak, amelyeken ti, kedves testvérek, papi hivatástokat betöltitek, valóban különbözőek. Egyesek a plébániai rendes lelkipásztorkodásban tevékenykednek, mások missziós országokban dolgoznak. Ismét mások iskolákban, a képzés és ifjúsági nevelés területén dolgoznak. Különböző konkrét életterületeken és szervezetekben kötelezik el magukat, a szociális és kulturális élet fejlődését követik. Mások végül a szenvedők, betegek és elhagyottak szolgálatára szentelik magukat, és olykor úgy is teljesítitek hivatástokat, mint akik magatok is a szenvedés ágyához vagytok kötve. Nagyon különböző utak vannak, melyeket lehetetlen egyenként felsorolni. Ezek szükségképp számosak és különbözőek, mert az emberi élet, a szociális fejlődés, a történelmi hagyományok és az egyes kultúrák és civilizációk örökségeinek struktúrái mindig különbözőek. Mégis, mindezen különbségek ellenére, mindig és mindenek felett különleges hivatásra vagytok kötelezve: Krisztusnak, az örök Főpapnak kegyelmét hordozzátok, a Jó Pásztor karizmáinak vagytok hordozói. Erről sosem feledkezhetek el, ez alól sosem vonhatjátok ki magatokat, hanem inkább mindig, mindenütt és minden lehetséges módon életté kell valósítanotok. Ebben áll az a „művészetek művészete”, melyre Jézus Krisztus hívott meg benneteket. „Minden művészetek művészete a lelki vezetés” — írta Nagy Szent Gergely.

Szívesen teszem magamévá az ő szavait és azt mondom nektek: legyen gondotok arra, hogy a lelkipásztorkodásban „művészekké” váljatok! Az egyház történetében sokan voltak már ilyenek. Nem szükséges felsorolnom őket. Mindegyikünknek mond valamit, például Páli Szent Vince, Avilai Szent János, Ars szent plébánosa, Bosco Szent János, boldog Maximilian Kolbe és sok-sok más név. Mindegyikük különbözött a másiktól, mindegyik önmaga volt, korának gyermeke, és korához „alkalmazott”. De ez az „alkalmazkodás” mindegyiknél eredeti válasz volt az evangéliumra, éppen annak a kornak megfelelő válasz, az életszentség és lelki buzgóság válasza. A mi életünkben és papi működésünkben sincs más szabály a korhoz, a mai világhoz való „alkalmazkodásra”. Kétségtelenül nem tekinthető megfelelő „alkalmazkodásnak” az olyanféle kísérlet és szándék, mely a papi életet „laicizálni” szeretné.

N é z d

*Nézd, hogy dagad, hogy fut a zöld folyam,
amíg a tengerbe dobja magát.
Mi az, ami még gyorsabban rohan?
Az ifjúság.*

*Nézd a tüzet, mily hetykén énekel,
de lángja fogy és meghal csendesen.
Mi az, ami gyorsabban hamvad el?
A szerelem.*

*Nézd a csillagot, lobog, áthévül
s mint arany nyíl, úgy száll, de már letűnt.
Mi az, ami gyorsabban elrepül?
Az életünk.*

ÖLBÉY IRÉN

AZ ISTEN SZAVÁNAK PRÓFÉTÁJA

CHENU ATYA PAPI ÉLETÉNEK 60. ÉVFORDULÓJÁRA

Marie-Dominique Chenu az elsők között tette világosan közérthetővé, hogy mit jelent a keresztény történet szemlélet: Az Isten Szava — Parole de Dieu —, az Ige megtestesült! Megtestesült egy emberben, Jézus Krisztusban, aki ott él és működik az emberiség történetében — minden egyes ember életében. Chenu atya ebbe a felismert valóságba állította be életét, itt formálódott egyénisége. — Élete ismertetésénél Chenu atya újságíró barátja, Jacques Duquesne interjúkönyvéből vesszük személyes vallomásait (Un théologien en liberté, Jacques Duquesne interroge le Père Chenu, Le Centurion, Paris 1975) — 1978 nyarán pedig kérésünkre tömören összefoglalta korunk teológiai arculatát. Chenu atya régi jó barátja a Vigiliának. Asztalán mindig ott van néhány példány, hogy egy-egy magyarul tudóval részleteket olvastasson fel belőle.

„A közösségi életre kaptam hivatást...”

Chenu atya a múlt század gyermeke, 1895. január 7-én született a Szajna-menti Soisy-ben iparos családból. Az éles eszű kis Marcel-Léont kilenc és féleves korában nagyanyja beadja a Versailles melletti Grandchamps katolikus kollégiumába. Esze ágában sem volt papnak menni. Amikor egyik felsőbb osztályos barátja Szent Domonkos rendjébe lépett, meghívta a beöltöztetésre. A szerzetesek franciaországi feloszlata miatt (1904) a rend bourgogne-i tanulmányi házát a belgiumi Saulchoirba telepítették át. Visszaemlékezve, Chenu első élményét így írja le:

— Két napig maradtam ott és megragadott valami, amit nehéz megmagyarázni. Az ősi, szép szertartások összefonódtak a szent tudománnyal, a derűs közösségi élettel, és a rendi fegyvellemmel. A dominikánus liturgiába mélyen beivódnak a hitigazságok. Itt, a száműzetésben még inkább egyé forrt a tudományos kutatás a lelki élettel. Ez a XIII. században keletkezett prédikáló rend éppen akkor erősítette meg az evangéliumi szegénységről tett tanúságot, amikor az egyház leginkább belemerült a hatalomba és a gazdagságba. Szent Domonkos a korabeli fiatalokat a kolduló életmódra hívta meg. Figyeljük csak meg, hogy ebben a gazdasági kifejezésben „koldulás” mennyire benne volt a feudális uralom elutasítása. — Nekem minderről akkor még csak átfogó sejtésem volt, amit nyombar el is mondtam az újoncmesternek. A találkozás első percétől vonzott a dominikánus életforma. Csak jóval később értettem meg, hogy legalábbis ma a legtöbb tag számára, ez magába foglalja a papi életet is.

1913-ban a középiskola befejezésével Mareel-Léont beöltöztetik a rend hófehér ruhájába, amit mindmáig az utcán is visel. A friss, gyors felfogású, reális ifjú azonnal észreveszi az emberi szükségleteket és segíteni akar. Ugyanakkor mély-ségesen szemlélődő, néhány perc alatt még ma is a legbensőbb imádságba mélyed.

— Kezdetben a kettőt még nem tudtam összehangolni. Az élet ilyen és hasonló nehézségeit mindig ösztönösen, magamtól oldottam meg. A saulchoiri szemlélődéstől átitatottan, egyszer Párizsba küldtek. Délután a Sentier munkásnegyedben sétáltam. Benéztem az apró, konfekciós műhelyekbe, ahol az emberek látástól vakulásig dolgoztak. — Mit fogok én ezekkel csinálni? — Mit tudok majd vigasztalót, erősítőt mondani? — és egyszerre megszületett bennem a válasz: Hát éppen értük végzed az újoncidiót! — Így sikerült már idejekorán megoldanom a szemlélődés és az apostoli tevékenység dualizmusát. Kezdetben egyikből a másikba csapódtam és most létrejött bennem az egység.

Az első világháborúban a németek megtámadták Belgiumot és Saulchoirt ki kellett üríteni. Chenu teológiai tanulmányai végzésére Rómába küldték a rendi Collegium Angelicumba, ami 1909-ben pápai egyetem lett.

— X. Pius korát éltük. Környezete élénken figyelte azt, ami új, és az ilyesmi könnyen a modernizmus gyanújába került. Akkoriban ez már védekezési reflex volt, mert az irányzat első fellángolásában az egyházat létében fenyegette. És

mint minden védekezésnek, ennek is hátrányos következményei voltak. — A teológiai tanítások felügyelete Bilot-ra, a Gergely egyetem professzorára hárult, akit X. Pius bízalma jeléül bíborosi kalappal tüntetett ki. Nagy, klasszikus teológus volt, de bezárkózott egy szektorba, és minden mástól elhatárolta magát, így a szó etimológiai értelmében „szektás” lett. Intellektualizmusa miatt a „hit-titkok” neki csupán értelmi meghatározást jelentett minden személyes élmény nélkül. Teljesen idegen volt számára az üdvösségtörténet és az a tény, hogy a teológia a történelemmel vajmi kapcsolatban lehetne. Tanításában mellőzte a szentírási forrásokat és a keresztény nép lelkipásztori tapasztalatát. Mivel a történelem tanulságait nem ismerte, az lett a veszte is. Francia létre annyira kötődött a francia írók Action Française elnevezésű nacionalista ízü mozgalmához, hogy amikor azt XI. Pius elítélte, olyannyira ellenállt, hogy lemondatták bíborosi rangjáról és még a pápai évkönyvből is törölték.

Bilot a teológia ellenőrzéséhez Szent Tamást használta eszközül. Műveiből az eredeti összefüggések nélkül, kivonatoltatott 24 filozófiai tételt, hogy kötelezővé tegye a teológiai doktorálók számára. Szent Tamást ezzel mintegy kiszakították kora gondolkodásából, és teológiájából egy időtlen változatlan metafizikát desztilláltak. Saulchoir után nekem idegen volt ez a beállítottság és lelkemből tiltakoztam az ellen, hogy valakire is rákényszerítsék a filozófiai tételek ilyen katalógusát, ami megbénítja a kutatási kedvet és azzal a veszéllyel jár, hogy a teológiát átfordíthatják ideológiává. A helyzet teljesen lesokkolt, nem tudtam, mi lesz a vége. Csak később hallottam meg, hogy a Gergely egyetem professzorai nem fogadták el kötelezőnek a 24 tételt. Később ehhez az anyaghoz — ami akkor már fakultatív lett — XV. Benedek hozzáfűzött egy záradékot, amelyben kiemelte, hogy „Szent Tamás hiteles és tekintély jellegű tanító az egyházban, de ...” És ezzel a „de”-vel feloldotta a merev feszültséget.

— XV. Benedek egy csapásra megváltoztatta az egyházi légkört. Kifejezetten haladó pápa volt, aki a béke közvetítésére is vállalkozott. Kinevezte államtitkárává a félretett Gasparri bíborost és mindenütt a fiatal papok és teológusok kerültek előtérbe. Természetesen helyükön maradtak a hatalom szolgálatának „technikusai”, akik mindenfajta alkalmazkodást „technikásan” tudnak megoldani. Rajtuk az elvek kevésbé fognak, viszont van egy nagy előnyük: ők biztosítják a történeti folyamatosságot.

Ezek az események közelebbről érintettek, és engem leginkább *Lagrange* atya sorsa érdekelt. A biblikus tudományok mestere volt, a jeruzsálemi Szentíráskutató Intézet megalapítója, aki a Szentírást befoglalta a teológia belső szerkezetébe és nekünk ilyen módon már biblikus teológiát tanított. Katolikus részről elsőnek alkalmazta a „történeti módszert”. Mivel félték, hogy ezzel a protestáns racionalista értelmezések is behatolnak az egyházba —, minden cikkét szigorúan cenzúrázták. *Lagrange* már 1904-ben Toulouse-ban olyan konferenciasorozatot tartott, ahol a történelmet is bevonta az isteni Ige működésébe. Módszere rendkívül érdekelt, és ezt akartam Rómában jobban megismerni. Nála szerettem meg a történelmet, mert megéreztem, hogy Isten Szava él benne. Felismertem azt is, hogy a történelemben való behatolás alkalmas mód arra, hogy ma is megérintsük Isten Igéjét.

Lehu atya nagy egyéniségétől tanultam a legtöbbet. A kiegyensúlyozottság és találmányosság embere volt, aki mindig az igazságot szolgálta. Sok humorral és éleslátással rendelkezett. Ő irányította római neveltetésemet. Nagyon szeretett, talán azért, mert én voltam a háború kitörésekor a legutolsó kis jövevény Franciaországból. Vasárnaponként magával vitt „Rómát nézni”, és ő mesélte nekem tanulságul, teljes diszkrécióval a nehéz eseteket. Azt akarta, hogy megismerjem az egyház emberi oldalát is. Mindig jó kedéllyel mesélt, komoly hite volt és ezért nem vette tragikusan a dolgokat. Neki köszönhetem azt a derűs kiegyensúlyozottságot, amivel később el tudtam viselni a reám háruló súlyos intézkedéseket.

1920-ig voltam Rómában. A neves *Garrigou-Lagrange*-nál doktoráltam. Ő már akkor azt tanította, amit ma alapvető hittannak nevezünk. Tézisem tárgya: A szemlélődés teológiai és lélektani elemzése volt. A szemlélődés-fogalom nála az egész keresztény lelkiiséget jelentette. Lélektani elemzésem kissé meghökkentette a tudóst, mert akkor még vitatott volt, hogy természetfölötti jelenséget szabad-e tudományos módszerrel megközelíteni? Szerencsémre munkám teológiai kifejtése nagyon tetszett neki. A Szentlélek ajándékait és a karizmákat is bevettem, amiket akkor, mint a tanítóhivatalt meghaladó kegyelmi realitásokat (supramagistériel) mellőztek.

Garrigou-Lagrange igen érdekes egyéniség volt. Úgy is mondhatnám, két részből állt. Egyrészt nagy mestere a lelkiiségnek, sokat olvasta Keresztes Szent Jánost. Mindent megtett azért, hogy azokban a racionalista időkben újra felállíthassa a „teológia spiritualis” tanszékét. A fiatalok tömegesen látogatták előadásait. Ugyanakkor túltelített volt Arisztotelésszel, és fejtegetéseiben mellőzte az evangéliumot. Teológiáját ezért az a veszély fenyegette, hogy csupán kívülről megszentelt metafizikává válik. A történelem és az üdvösségtörténet teljesen idegen volt számára. Amikor ezekről hallott, zavarba jött, s egy alkalommal így kiáltott fel: „Ezek után már a megtestesülés is csak egy „esemény” lesz?!” — A nehézsége ott volt, hogy a megtestesülést nem tudta „metafizikailag levezetni” Istenből. — Garrigou-Lagrange nagyon szerette volna, ha mellette maradok asszisztensnek. A korábbi saulchoiri tanulmányaim alapján felismertem az említett nehézségeket, és úgy éreztem, hogy *hitem és teológiám mindjobban érzékennyé válik az emberré lett Isten üdvrendjére*, és akkor ennek Rómában lelkiismeretem szerint nem tudtam volna szabad kifejezést adni. Közben a saulchoiri kutató csoportot újjászervezték, ahová meghívtak és én örömmel tértem vissza hozzájuk.

A fűzfák között...

— A belga Tournai külvárosában Kain-La Tombe-ban állt egy ősi ciszterci kolostor egy nagy parkban, benne hatalmas fűzfákkal, innen kapta nevét Saulchoir (la saule — fűzfa). A száműzetéskor itt telepedett le néhány dominikánus professzor Gardeil atya vezetésével. 1907-ben három újoncuk és tizennégy teológiai hallgatójuk volt. Ebben az időben „a teológia tanítási módszerei elkesztőek voltak. Az elvont tételek tömegét kellett megtanulni, mintha ezzel a hit megszerezhetővé és birtokolhatóvá válna. Ilyen módon nevelték a tanulókat, a hitoktatókat és a hitterjesztőket. Pedig akkor nagy élettapasztalatra lett volna szükségük a papoknak, hogy feltárhassák gondolataikat és megtalálják azt az igazi emberi beszédet, amelyben újból és újból megtestesül az Isten Szava.” — Így jellemzi az akkori helyzetet a nálamnál jóval fiatalabb Jean Sullivan, könyvében (Le plus petit abime, Gallimard, Paris, 1965.).

Gardeil atya a *hitet* úgy tanította nekünk, *mint igazi szellemi szabadságot*. A „teológia művelésébe” bevontuk az egyéni kezdeményezést, — mint ma mondanák — a kreativitást. Kezdetből világos volt előttem, hogy a hit szabadsága együtt jár a kutatás szabadságával. Itt vált elvemmé, hogy a *hit szabad megismerés*. Amit Saulchoirban a tizes években magunkba szívtunk, azok már az eljövendő Zsinat nagy gondolatai voltak. A szellemi szabadságot Aquinói Szent Tamás helyesen magyarázott teológiájából ismertük meg. Nálunk a „tomizmus” nem zárt rendszert jelentett, hanem inspirációt a hit mai megértésére.

A tanítás mellett megindítottuk folyóiratunkat *Revue des sciences philosophiques religieuses* címmel. Tudatosan többes számba tettük a tudományt, és ezzel mintegy előre hirdettük a teológiai kutatás tárgyára és módszerére vonatkozó pluralizmust. — A pozitivizmus és a szcientizmus korában — amikor csak az érzékelhető tényeket és a természettudományos ismereteket fogadták el —, érdekes módon igen sok megtérés történt. Ezek a megtérők rendszerint ellátogattak hozzánk, elsők között Francis Jammes és Paul Claudel. A *Revue de la Jeunesse* című lapunkban főleg ezeknek a megtéréseknek a történetét közzeltük. Saulchoir szabadságára az is jellemző volt, hogy Gardeil könyvet írt a hitigazságok történeti háttéréről és közzé tette kutatásaink eredményeit.

Jól láttuk a dogmafejlődés kérdésének nehézségeit is — nevezetesen azt, hogy közben könnyen megfélekezhetünk arról a központi jellegű természetfölötti ajándékról (le donné révélé), hogy Krisztus emberré lett. Ha viszont ezt így nem fogadom el, vagy akár csökkentem jelentőségét, akár természetes módon akarom levezetni —, már nem vagyok keresztény. Ezért a hittanításban mindig meg kell őrizni bizonyos lényeges kifejezéseket.

Az Úr Isten különös kegyelme volt az a saulchoiri felismerésem, hogy a *történelemben meglepő „determinizmusok” vannak*: gyakran magunk is úgy formáljuk a jövőt, hogy nem vagyunk világosan tudatában a következményeknek! — Hogy ma is így gondolkodom, azt „a saulchoiri korszakom” határozta meg. Ott születtem meg szellemileg. Igen, Saulchoir „meghatározott”, úgy, mint a génekbe foglalt információk a születendő gyermeket.

1920 utáni munkaközösségünket, amelyet a *Középkori Tanulmányok Intézetének* (Institut d'Études Médiévales) neveztünk, Lemmonyer atya vezette, és én a keresztény hittanítás történetének tanára lettem. Nemcsak a felsőbb szintű hittanítás anyagát, hanem az élő hitet is történeti nézőpontba állítottuk, azt, amit a keresztény nép hordoz magában. Mindannyian, filozófusok, pszichológusok és teológusok a XIII. század kutatásába mélyedtünk el. Szent Tamás helyes megértését keresve alkalmaztuk erre a korra azt a történeti módszert, amit Lagrange atya a bibliakutatásban kezdett el. „Teológián belüli” történelmet akartunk csinálni azért, hogy az „örök igazságokat” beépítsük a történeti időbe. A teológia ugyanis magába foglalja saját történetét. Kívülről ezt nem lehet megérteni. A kultúra mindig integrálja a múltat és ilyen módon teszi jelenlevővé. És még hozzá kell tennem, hogy nemcsak a *múltat és a jelent, hanem a jövő dialektikus szemléletét is a „történeti érthetőség elve” alapozza meg.* Paradoxnak hangzik, de így történt: Minél jobban megértettem Szent Tamást saját korában, annál jobban felismertem mai aktualitását.

Hamarosan megalapítottuk a francia Tomista Társaságot (Société Thomiste), melynek elnöke Mandonnet, helyettese pedig Jacques Maritain lett. Étienne Gilson ekkor igazolta történeti munkájában, hogy Szent Tamás miként építette be filozófiáját teológiájába. Ezért a munkájáért kötöttem barátságot vele, amely mindvégig megmaradt. Eltérő utakon is együtt haladtunk nemcsak a szellemi küzdelmekben, hanem a világ felé való elkötelezettségünkben is. Gilson 1928-ban Torontóban megalapította a Középkori Tudományok Intézetét, utána egy másikat Montrealban. Ezzel kezdett felvirágozni Amerikában a középkori műveltség. Engem is meghívott előadni, 1930-tól kezdve minden évben két-három hónapot Kanadában tanítottam.

1932-ben tanulmányi felelős lettem. A további érthetőség kedvéért meg kell említenem, hogy a dominikánusoknak van egy intézményes és egy szellemi struktúrájuk. A rendi intézményben demokrácia van: a vezetők választással kerülnek az élre. A szellemi szint vezetői, a „teológia mesteri”, ők a felelősök a teológiai munkákért, úgy is, mint irányítók, úgy is, mint kutatók. Igen korán lettem a teológia mestere. Hagyomány, hogy az egyetemes káptalan gyűlésen egy professzort a teológia mesterévé avatnak. 1932-ben váratlanul engem állítottak elő. A káptalan öt tagja hosszasan kérdezett latinul és a végén a „teológia mesterévé” avatott. Nyolc nap múlva Gillet generális kinevezett tanulmányi rektornak, ezzel Szent Tamás kései utódja lettem és a felelősségtől kissé megdöbbenem. Szent Tamás Szent Lajos király idején a párizsi Szent Jakab kollégium rektora volt, Saulchoir pedig ennek közvetlen folytatása.

Lendületes munka időszakát éltük. Congar atya 1936-ban adta ki az elsza-
kadt keresztényekről és az ökumenizmusról végzett kutatásait: *Chrétiens désunis, Principes d'un oecumenisme catholique* címmel. A könyvet elkapkodták. Az újabb kiadását azonban, ami az Unam Sanctam sorozat első száma lett volna, betiltották. Ugyancsak betiltották a sorozat tervezett második kötetét, amit J. A. Möhlernék, a tübingeni katolikus iskola rövid életű nagy mesterének (1796–1838) az egyház egységéről szóló könyve fordítása lett volna. A tübingeniek a hitről szóló tanításukba már a XIX. században bekapcsolták a történeti, a lélektani és a lelkipásztori dimenziókat. Congar meg én újra felfedeztük Möhlert, az egyház ébresztésének korai prófétáját.

A saulchoiri főiskolát a dominikánusokon kívül, még az odamenekült barnabita szerzetesek és a la salette-i misszionáriusok is látogatták. Később is kapcsolatot tartottam sok tanítványommal, akikből kitűnő lelkipásztorok lettek. Madagaszkáron Mgr. Roland, Antsirabé püspöke nemcsak lelkipásztori buzgóságával tűnt ki, hanem francia nemzetisége ellenére, elsőként között támogatta a gyarmat jogos függetlenítését. Roland püspök 1965-ben adta ki prófétai hangú körlevelét a népek fejlődéséről —, és ezzel nemcsak megelőzte, hanem inspirálta is VI. Pál pápa *Populorum Progressióját* (1967).

A gyakorlati igény hozott össze minket a munkások között lelkipásztorkodó papokkal, a JOC lelkészeivel, akiket 1922-ben a belga Cardejn abbé alapított és Clichyben Guérin atya valósította meg. A további közeledésemet a munkások és a hátrányos helyzetű keresztények felé egy nagy, váratlan megpróbáltatás segítette elő.

A saulchoiri kutatócsoportban történeti feladatot kaptam. Amíg a világi kutatók a profán történelmen dolgoztak, én ugyanezt tettem a keresztény jelenség történetében. Úgy láttam, hogy az Ige misztériumának értelme az emberi történelemben fogható fel, abban játszódik le, tehát „szent történelemről” kellene beszélnünk. Ez a felfogásom szembesült az akkori teológia tértől-időtől függetlenített fogalmaival. A történelemben ágyazott teológia viszont magával hoz egy helyes értelemben vett „relativizmust”, azt, hogy az Isten Igéje belső összefüggésbe került a teremtetett dolgokkal. A történelem változatlanul hagyja a hit gyökereinek alakját, viszont folyamatosan módosítja kifejeződéseit. Tehát nem egyszerűen „a történelemről” van szó, hanem inkább *történeti teológiáról*: Az egész keresztény nép történetéről. Valóban forradalmi volt, hogy megteremthettük az ilyen irányú teológiai kutatás és szemlélet lehetőségeit. Márpedig az egész saulchoiri munkaközösség javasolta és használta a történeti módszert. Ez volt az alap, ami annyira összekovácsolt minket. — Az egész robbanást az okozta tehát, hogy a történeti módszert a keresztény gondolkodás fejlődésére alkalmaztuk. — Gyakor-

latilag az történt, hogy megjelent egy kis könyvem, *Une école de théologie: le Saulchoir* címmel (1937), amely munkánk és küzdelmünk velejét foglalta össze. Az egyik hagyományos Szent Tamás-napi ünnepség jó alkalom volt arra, hogy tudatosítsuk meggyőződésünket és így kölcsönösen lelkesítsük egymást. Lektorai előadásom olyan visszhangot keltett a professzorokban és a hallgatókban, hogy el kérték jegyzeteimet közlésre. Még mondtam nekik, hogy készítek egy pontosabb szöveget és két vagy három fejezetben kidolgoztam történeti módszerünket. Ezt az anyagot körülbelül száz oldalon kinyomtatták házi használatra, — kereskedelmi forgalomba nem került. — Néhány héttel később a római asszisztens, Louis atya már megadta a vészjelet: „Tudja-e, hogy könyve itt élénk feltűnést keltett? Jöjjön megvédeni magát!” — Ez 1938-ban történt. Többek között Garrigou-Lagrange, régi mesterem bírálta meg szigorúan szövegemet. A rendi bizottság — nyilván azért, hogy a Kúria ingerültségét csillapítsa —, azt kívánta, írjam alá az elem adott tíz tételt, hogy azt magam is tévesnek találom. Aláírtam. Még élt bennem a sillabuszok iránti viszolygás, mert az ilyen tételek az egészből kiszakított egy-oldalú kivonatok. Például én azt írtam szövegemben: „Szent Tamás tanítását orthodoxiává tenni a legnagyobb méltánytalanság lenne Szent Tamással szemben, ellenkezik történeti valóságával és elárulja alapvető törekvését...” — És ennél a résznél aláírták, hogy Szent Tamást valóban ortodoxnak tartom. Látják a módszert! Semmi érzékük nem volt a problémák iránt, és ezért torzító szemüvegen át olvasták a szöveget. Annyiban azonban a pártomon voltak, hogy ezeknek a kijelentéseknek aláírásával hosszú tortúrától akartak megkímélni. Az ügy mégis folytatódott. Négy év után, 1942-ben megjelent a dekretum, amely indexre tette kis könyvemet. Általános rendfőnököm és Párizs érseke is csak utólag, az újságokból értesült róla, majd jött egy római vizitátor, és a közösség előtt nyilvánosan vád alá helyezte. Ez nagyon kínos volt számomra. Szerencsémre, Suhard bíboros megakadályozta, hogy az elítélési határozatot a párizsi Semaïne Religieuse leközzölje. Majd magához hívott és ezekkel a szavakkal erősített: „Kedves atya, ne nyugtalankodjék, húsz év múlva mindenki azt fogja tanítani, amit most Ön!” 1942-öt írtak ekkor. — És 1962-ben XXIII. János pápa megnyitotta a zsinatot.

És jött a Zsinat, ahol a teológiát már úgy értelmezték, mint „üdvösségtörténetet”. Érdekes epizód volt számomra, hogy a zsinat utáni egyetemi év megnyitóján Parente bíboros beszédében a teológia megújulásának zsinati értelmét magyarázta, ami nem más, mint az „üdvösség története”. Ehhez négyféle átalakulás szükségességét említette. Ez ugyanaz a Parente volt, aki akkor, 1942-ben az elítélésemet magyarázta az Osservatore Romanóban, — és akkor négy pontban emelt kifogást ellenem. Ez pontosan ugyanaz a négy szempont volt... Hát igen, a Gondviselésnek van humora!

A küldetésben levő egyház

Nagy kegyelmet kaptam azzal, hogy Saulchoir elhagyása után találkozhattam a negyvenes évek lelki megújulásával, ami fellendítette a francia egyház életét. Godin atya Mission de Paris és Augros atya Mission de France kezdeményezése ugyanazt akarta. Még ma is meg lehet, hogy milyen megrázkódtatást okozott az egyház küldetésének ez az újraértelmezése, amelyben az egyház Isten népe lett, olyan nép, amelyben a kicsinyek és a szegények lesznek az evangéliumi igazság tanúságtevői és az emberi felszabadulás reményét hirdeti. Daniel Godin az észak-párizsi fiatal munkások lelkesze egészen új módon fogta fel küldetését. Nem úgy tekintette a munkásokat, mint hitetleneket, akiket be kell vezetni a keresztény közösségbe, hanem ő és paptársai teljesen azonosították magukat a munkások jogos törekvéseivel, amiért akkor a társadalom is és az egyház is elutasította őket.

Godin: *France, Pays de Mission?* című művéhez, — mint teológiai szakértő — én adtam meg a „Nihil obstat”-ot. Az „Imprimatur”-t pedig Suhard bíboros, — akit mélyen megrendített a párizsi munkásság előtte eddig ismeretlen helyzete. Ezért magáévá tette a mozgalom célját, és sok plébánia kereste a megújulás és nyitottság útját. A külföldi misszionáriusok is felfigyeltek, hogy a misszió=küldetés értelmét ennyire kibővítették. Az egyház eddig mint intézményesítő és hitvédő szerv dolgozott a missziókban és a megtérített pogányokat bizonyos fokig elidegenítette testvéreiktől és kultúrájuktól. A jelenség nemcsak a fejletlen országokra, hanem a munkások világára is jellemző volt, pedig mindegyiknek meg-

van a maga sajátoságos humánuma, gazdasági és kulturális tudatvilága. Ez a néhány párizsi „kis egyház” már akkor újraértelmezte küldetését, úgy, ahogy az 1974. évi IV. Püspöki Szinódus általánossá tette. A világiakat és egyháziakat együttélésre szólította fel a világgal, amely Krisztusnak és a Léleknek működési helye.

Mint teológus a szabadságot az evangélium élő hitében fogalmaztam meg, ami annyit jelent, hogy *Isten Szava működik életem egész történetében*. Megpróbáltam Szent Tamás igazi tanítványaként kialakítani *teológiám törvényét*: A földi valóságok az Isten kegyelme és az evangélium hirdetése folytán bontakoztatják ki igazán saját törvényüket. Ebből következik, hogy teológiám együtt él elkötelezettségeimmel. *Elkötelezettségeim* nem egyfajta tevékenységet jelentenek, hanem az egyes személyekhez fűződő mély kapcsolatokból fakadnak. *A hit eleve magában foglalja a szabadságot*. Innen ered, hogy teológiám megkívánja a szabadságot. Szabadnak éreztem magam a különböző felfogásúak között, s még akkor is, ha azok egymás között ellentétben voltak. Ők is megbecsülték szabadságomat, mert tekintélyileg sohasem szoltam bele gondolkodásukba. A különféle mozgalmi emberek jól tudták, hogy az ő munkájukat is komoly elkötelezettségnek tekintem. Ez az oka, hogy nem adok soha „dogmatikus” ízű megoldást. Nem akarok „imperialista” lenni, még a hit javára sem.

Nagy előnyöm, hogy szeretem a konkrét tapasztalatokat, ebben eltértem a papság úgynevezett „elvonatkoztatási ízlésétől”. Előbb nyitott füllel hallgatók, hogy befogadjam a különféle tapasztalatot, és későbbre hagyom a kritikai elemzést. Az emberek általában nem felülről jövő megoldásokat várnak, hanem azt szeretik, ha maguk ismerik fel helyzetük keresztény rendezését. Ehhez felvilágosítást, inspirációt várnak. Rendszerint nem mondom meg előre, hogy teológus vagyok, — mert a köznap ember ezt valami titokzatos, irreális dolognak tartja —, hanem leülök közéjük, elbeszélgetek, vitatkozom és a végén azt mondom, hogy amit most tettünk, az a „teológia”. Kétségtelen, hogy ez megközelíti a horizontalizmust, de én úgy érzem, hogy ekkor olyan immanens, személyes mélységekkel találkozom, amivel megérintem a Transzcendenciát. Ezt ma úgy mondják, hogy az *emberi tapasztalásokban Istennel találkozom*.

A keresztények rendszerint félnek a változástól, az egyház is — amennyiben földi társaság —, félti nyugalmát és biztonságát. Számomra a változás, — még a forradalom is — a világ mutációját jelenti a civilizáció történetében, ami felfrissíti a talajt, hogy újra sarjadjon benne az evangélium. Mindezekből az eseményekből olyan találékonyság és kreativitás lehetősége fakad, amely Isten népének kedvez. Már 1937-ben láttam, hogy az idők jele megkívánja, hogy keresztény lelkiismerettel foglaljak állást a gyarmatosítással szemben, aminek jogosságát Joseph Folliet igazolni próbálta (vö. *Une école de théologie: le Saulchoir*).

A munka világának fejlődése kétségtelenül a legszembetűnőbb jele korunknak. A néptömegek öntudatra ébredtek, amit a klérus sokáig az egyházba való „betörésnek” minősített. A munkásosztály kérdése iránti kezdeti érzékenységgem a munka termelő erőinek elemzésére indított. Ezután már magamtól is észrevettem a *dialektikus összefüggést az időleges dolgok autonómiája és az evangélium jelenléte között*. Mi, keresztények sokáig féltünk a termelés tudományos elemzésétől, és sokáig a munka büntetés- és penitencia-jellegét hangsúlyoztuk. Csak az újra felfedezett teremtéstörténetből kezdtük megérteni a munka helyes értelmét, hogy az az *emberi létünk alapja, a felépítendő világban*. Erről tartottam kurzust az 1947. évi párizsi Szociális Héten, majd 1955-ben megjelent a *Pour une théologie du travail* könyvem, ami első próbálkozás volt a munkateológia területén. VI. Pál pápa a *Populorum Progressio* körlevelében a Munkáról szóló fejezetben összefoglalja könyvem lényegét. — Ma már újabb kritikai műre lenne szükség, — de az alapelv tovább is érvényes: *A munka teológiai reflexiója az emberi fejlődés megértésének egyik kulcsa marad*.

Mindezek az alaptényezők adják azt az „anyagot”, amiből szent történelmet alkothatunk. A teremtés szó új értelmet nyer, ha a világot olyan „vállalkozásnak” tekintjük, ahová Isten társául hívta meg az embert. Az ember „együtt-teremtő”! — Néhány évvel ezelőtt még nem lehetett ezt a szót használni. Az tény, hogy a semmiből csak Isten teremthet, — de az Ő akarata szerint lett az ember tevékenysége tudatos és autonóm.

Egyik központi nehézségünk volt, hogy a természet és a kegyelem dualizmusából évtizedes munkánk során sem tudunk kilépni. Luther tanai óta fontossá vált, hogy lényeges különbséget tegyünk az „ég” és a „föld” között. Teológiánkban állandósult a „De natura et gratia” fejezete. Az igaz, hogy nem lehet minden dualizmust megszüntetni, még a liturgikus imákban sem, mert a test és a szellem, az idő és az örökkévalóság mindig szóba kerül. Jacques Maritain akkoriiban írta meg híres könyvét: *Distinguer pour unir*. Előbb meg kell különböztetnünk a szellemit és az időlegeset, hogy egyazon látásban egyesíthessük. Ma inkább fordított irányú egyesítéssel próbálkozunk: *Behelyezzük az örökkévalót az ideiglenesbe*, mert csak így tudjuk felismerni Istent a profán világban, — sürgetjük az immanencia és az antropológia nézőpontját. Krisztológiánk igazi antropológiát nyújt, benne Jézus „kiüresítette magát” értünk emberekért. — Én tehát nem azért fordulok hitemhez, hogy világosan lássak az életben, a politikában, — hanem éppen az emberi, a közösségi elkötelezettségem kívánja, hogy az evangéliumban keressem a megoldást. A *megtestesülés teológiájának ez az új módszere* arra szolgál, hogy Istent a földi eseményekben is felismerhessük.

A tömegek felfedezése is a harmincas évek eseménye, melyben a nép lassan újra megtalálja keresztény dimenzióját: A *kinyilatkoztatás üdvrendje* nemcsak az ember személyes sorsát érinti, — hanem a *keresztény nép*, mint közösség részesedik benne. Így értették az üdvösséget az első keresztények és már jóval előbb az Ószövetség népe. A *közösségi szempont* az utolsó négy évszázadban azonban háttérbe szorult.

Teológiámat főleg azért nevezték avantgarde-nak, mert komolyan hangsúlyozza a *közösségi tapasztalatot*, és feltárja a *keresztény nép belső világát*. — Meg kellett várnunk VI. Pál pápa *Populorum Progressio*-ját ahhoz, hogy mindannyian észrevegyük az *egyház közösségi jellegét* és a legfontosabb társadalmi kérdésekben ne elégedjünk meg csupán „a gazdagokhoz intézett felhívással”. Viszszahoztuk az eredeti evangéliumi kifejezést, ami az egyházat *Isten népének* tekinti.

Az egyházi közvélemény fontosságát akkor ismertem fel, amikor bekerültem a katolikus sajtó nagy családjába. Már XII. Pius hangsúlyozta, hogy a hívő nép közvéleménye nélkül az egyház elpusztul. Ehhez egy zsinati élményemet idézem. Esküt kellett tennünk, hogy titokként megőrizzük mindazt, ami a Zsinaton történik. Én bizonyos derűvel tettem le a püspököm kezébe, mert úgy éreztem, hogy nem időszerű és ezért nem is tudjuk megtartani. Valóban már másnap megszegtük a titkot. Ezzel az epizóddal csak azt akarom jelezni, hogy még a Zsinaton is milyen bizalmatlanság volt a keresztény közvélemény iránt. — Hála az újságíróknak, és annak a számos kereszténynek, akik a zsinati kérdésekről menetközben is elküldték véleményüket püspökeiknek, — mindez nem maradt hatástalan. A közvélemény fokozatosan behatolt a Zsinatba és ettől kezdve megindult az *információk egészséges körfolyamata a közösségi egyházban*.

— Püspököm, mint szakértőjének, átadta nekem a már elfogadott előkészítő szövegeket. Ezek nagyon lehangoltak, mert elvontak voltak, iskolás módon vezették le az igazságot, — és főleg amiatt, hogy elutasították a világ, a kultúra és a gazdasági események hatását az egyház életére. Hosszan beszéltem erről Congar atyával, aki az ökumenizmusból kiindulva ugyanerre a következtetésre jutott. Majd ezt mondtuk: A Zsinat hátrányos indulása után meg kell találni azt a hangot, amivel kitárul a világ felé. Congar atyával egyetértve megszerkesztettem egy szöveget, amit nem tanulmánynak vagy elemzésnek, hanem kifejezetten *üzenetnek* szántam: *Az egyház elsősorban ne önmagát fontolgassa, hanem forduljon a világ felé!* — Megpróbáltam evangéliumi szóhasználatot alkalmazni a teológiai szakkifejezések helyett. Ez sokkal érthetőbb lett a világ számára, — beleértve a nem hívőket is.

Közvetlenül VI. Pál pápa halála után alkalmunk nyílt rá, hogy néhány időszerű kérdést tegyünk fel a 84 évesen is ragyogó szellemű Chenu atyának. Válaszaiban tömören összegezi nézeteit.

— A Zsinat utáni időszak meggyorsította a fejlődés lendületét, a teológiában és az intézményekben. Ehhez a jelenlegi szembetűnő érdeklődéshez képest már nagyon öregnek érzem magam. Arra azonban különösképpen felfigyeltem, ami a teológia fejlődését jelenti. Olyan *módszerbeli változás* történt, ami az indukció javára szolgál, azaz a *hitünk igazságainak a konkrét valóságából való kiindulását segíti elő*. Ma az egyház életében és gondolkodásában ez egyaránt jól észrevehető. Mit jelent ez a nagy átalakulás?

A Zsinaton az egyház új módon határozta meg a világgal, a társadalommal és a kultúrával való kapcsolatát. És kijelentését kiterjesztve az Isten emberré válása titkának történetére, *az egyház megtalálta saját létformáját a világban* (vö. Gaudium et Spes konstitúció).

Ebből a felismerésből következik az, hogy a teológia tárgyának kritikai elemzésével a *hit értésének útját* belsőleg is megfordítja. Ma a teológia nem az elvont és időtlen elvek levezetéséből, hanem a tennivalók megállapításával, az egyháznak, mint olyan konkrét közösségnek az életéből indul ki, ahol ma is az Isten Szava működik. Az egyház tehát átrendezte „teológiai helyeit”, amelyeket a XVI. században határoztak meg. A teológia többé nem a különböző szövegek „katalógusa” —, hanem annak a kifejeződése és megtapasztalása lesz, hogy *az evangélium ma is él és van mondanivalója és sokféle módon testesül meg a kultúrák fejlődésében*. Mivel az egyház a világban van, a teológia is benne él a kultúrákban. A „humán tudományok”: a lélektan, a társadalomtudomány, a történelem, a nyelvészet a *teológia formáló eszközeivé* lettek. A *teológia* többé nem lehet a klérus számára fenntartott „ezoterikus” tudomány, hanem az *élő hit és a bíráló lelkiismeret kifejeződése* lett. Ebből a helyzetből következik az is, hogy a *jövőben a lelkipásztorkodás lesz a teológia kiemelt területe*, nem csupán alkalmazása egy már előre megállapított teológiának. A dogmatikus és a lelkipásztori teológiát szembeállítani ma már súlyos tévedés lenne!

További alakulásában a teológia miként találkozik a fejlődő világgal?

— Abból, hogy az egyház a „világban létezőként” határozta meg magát, az is következik, hogy *a világ fejlődésének* — ide értve a gazdasági létfeltételeket is — *tükröződnie kell a teológia belső felépítésében*. Így többé a teológia már nem lehet elvont ideológia, hanem inkább konkrét, keresztény szemmel tartása az emberiségnek, a társadalomnak, és a kultúrának. Ebből következik, hogy a jelenlegi, teológiai munka nagyon különbözik a Zsinat előttiétől. Azt is láthatjuk, hogy ez a Zsinat utáni teológiai munka a legkülönbözőbb feltételek mellett is felgyorsult.

Milyen a papság helyzete és jövője?

— A középkor óta, különösen pedig a Tridenti Zsinattól kezdve az egyház úgy értelmezte önmagát, mint aki a hívők két fajtájából áll: a világi hívek-ből és a profán világtól elválasztott klérusból. Ez a megkülönböztetés igaz marad, de az egyház szerkezetében és működésében mégis mélységesen megváltozott. Az új helyzetben a világiak már nemcsak részesednek a hierarchia apostolságában, hanem közvetlenül az evangelizáció megszólítottjai. Ebben áll a világiak szolgálattétele. A papság krízisét is lényegében ez az új helyzet okozza. A papságot többé már nem az „elkülönítettség” határozza meg, hanem inkább a „közösségi” részvétel. A közösségre utaltság lesz a papság fennmaradásának, tevékenységének, sőt még szentségi jellegének is a biztosítója. Ez a nagy módosulás azonban ma még a fejlődés útján van.

Miként látja a nyugati kereszténység jövőjét?

— Ha azt valljuk, hogy *a hit a kultúrába van beágyazva*, és nem valami időtlen ideológiába, — ebből az következik, hogy a hit teológiai feldolgozása a kultúrák különbözősége szerint változik. A XV. századtól a hit az emberi alapját a nyugati kultúrában találta meg, melynek kategóriái a görög gondolkodásból és a római jogból erednek. Ez alakította a nyugati kereszténységet. Ma viszont ezzel a kultúrmonopóliummal szemben egyéb kultúrák is követelik teremő jellegű öntörvényűségüket. A Harmadik Világ gyarmatosításának megszüntetése, és az új helyi egyházak létrejövetele megkívánja a nem nyugati teológiák kialakítását, Ázsiában, Afrikában, Latin-Amerikában egyaránt. Ez a decentralizáció felkeltheti egyesekben a félelmet, hogy a hit egységében szakadás történik, ugyanakkor reménységet kelt a teológia igazi megújulására. Mi ebben a folyamatban a *teológiák pluralizmusát* látjuk, a kifejezés hiteles, mai értelmében.

Nyilvánvalóan következik ezekből a Harmadik Világ keresztényei helyzetének változása?!

— Amennyiben a Nyugat gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális uralma a továbbiakban túlhaladottá válik, és az új népek eljutnak a gondolkodásbeli és társadalmi önkormányzatukhoz, — annyiban ezekben az új nemzetekben mind

nagyobb problémát jelent a keresztények helyzete és szerepe, mivel nekik kell kialakítaniok nyelvükben, gondolkodási rendszerükben, bennszülött kultúrájukban az evangélium hiteles kifejeződéseit. És ha ezt nem találják meg, — amire már volt példa —, akkor azok a keresztények „idegenek” lesznek a saját hazájukban és az egész keresztény hit népük számára elfogadhatatlanná válik.

Mi lesz nekünk, keresztényeknek a feladata ebben a fejlődésben?

— Minden embernek valami módon részt kell vállalnia a népek fejlődéséből, hogy megteremtsük a nemzetközi gazdasági rendet. A kereszténynek ehhez a munkához az evangélium még sajátos indítékot is ad. Bár az evangélium nem nyújt semmiféle határozott megoldást, sem mintát, de együttjár vele bizonyos politikai dimenzió is, mert az evangélium nemcsak az egyedek számára követeli az igazságot, hanem a népek számára is. Ezt már 1967-ben meghirdette a *Populorum Progressio* enciklika, ami — ha bizonyos fokban túlhaladott is —, mégis lerakta a fejlődésnek a jövőben is szükséges alapelveit.

SIMÁNDI ÁGNES VERSEI

T e t u d o d

Te tudod mit jelent
két mozdulat közti űr:
mikor ott áll az ember
szemben a szenvedés
sárkánymadarával
és óriássá nőve
kell legyőznie
egyedül — önmagát.

U d v a r o m b a

nem jöhetsz udvaromba
mert kemény vagyok
sómarta sebhelyes
sziklafal
darabos kavicsként
szóródnék szét
s bár taposna rajtam
ezernyi kegyetlen sarok
csak be tudnál jönni
udvaromba

T ö r t é n e l e m

állandó út
a történelem:
szigetekre szakadt
korok kiáltanak
egymásnak
nehezen érthető
szavakat
de ami elmerült
az nem megkereshetetlen

LEVELEZŐK A TEOLÓGIÁN

Aki havonta egyszer, szombat estefelé belép a budapesti Hittudományi Főiskola belvárosi épületébe, az első pillanatban azt hiszi, eltévedt. Lányok, asszonyok, civilruhás fiatal emberek nyargalásznak le-föl a lépcsőkön, hangjuk betölti az ódon épületet. Valahonnan énekszót lehet hallani, a közelgő szentmisére gyakorolnak a hallgatók.

A Duna felől friss tavaszi levegőt kerget a szél. Beárad az ablakokon, ajtókon. A folyosói félhomályban tapogatózva keresem a Dékáni Hivatalt. „Nyíri Tamás professzor? Talán a szobájában van.” A szobácska azonban üres. Poharak, alátétek tarka sereglete az asztalon. Törlőruhák, vásznak száradnak a fűtőtesten. Az íróasztalon papírlapok fehérlenek, s Rahner egyik munkája fekszik kinyitva fölöttük. Az ablak nyitva, a szél időnként megtáncoltatja az iratokat. A fotelben kisgyerek mesekönyvet tanulmányoz. „Anyukám órán van — mondja öntudatosan —. Én itt várom.” A szemben levő ház második emeleti ablakából tánczene hangjai úsznak be: „Nekem nem elég a zene...”

A lépcsőn régi ismerőssémmel futok össze. „Te is? Még nem láttalak az órákon!” — mondja némi szemrehányással. Állunk a kanyarodóban. Cigarettaival kínál. A felparázsló fényben fürkesszük egymást.

— Kérdezhetek valamit?

— Nyugodtan, öregem.

— Miért jöttél ide? Hiszen üzemmérnök vagy! Hogyan hasznosítod a munkád-ban az itt hallottakat?

Elmosolyodik. Óvatosan elnyomja a cigarettaját a folyosói hamutartóban.

— Tudod, hol hasznosítom? Az életemben. Nézd, dicsekvés nélkül mondom, nem vagyok buta ember. De most jöttem rá, hogy sok mindent nem tudtam. Hinni akartam. De — ismersz — úgy akartam hinni, hogy ésszel is átjárhassam mindazt, amit elhiszek.

— És most?

Mosolyog. Begombolja a felöltőjét, s mintha állig begombolkoznék ő maga is.

— Nézz körül, öregem. Jól nézz körül! Akkor majd megértesz sok mindent.

Kezdjük hát a száraz tényeknél. A budapesti Hittudományi Főiskola levelező tagozatának első évfolyama az 1978/79-es tanévben indult. A felvett hallgatók száma: 140. A lemorzsolódottak száma: 3(!). Egy beteg, egy nem jelent meg, egy hallgatót kizártak. Az összes jelentkezők száma 250 volt, száz nyert közülük előfelvételt a következő évre. De már az azutáni évre is van 80 előfelvett.

Hogy miért nem kezdhettem az évet valamennyi jelentkezővel? A válasz: nincs elég hely. Teremhiány, oktatóhiány. S ha már az oktatóknál tartunk, hadd hajtssuk meg az elismerés lobogóját valamennyi professzor előtt, aki vállalta ezt az áldozatos munkát. Sokan közülük vidéki főiskolájukról utaznak föl szombat-vasárnapra. Ebben az évben havonta egy alkalommal. Jövőre kétszer. Aztán már háromszor. Marad egyetlen szabad szombat-vasárnapjuk. De jönnek, utaznak zokszó nélkül. Hivatásból.

Akik tehát bekerültek az első évfolyamra, az egyes tudományágak kiemelkedő személyiségeivel találkozhattak. A 140 hallgatót három csoportra osztották. A következő előadásokat hallgatják: filozófia (előadók: Nyíri Tamás, Bolberitz Pál, Turay Alfréd); ószövetségi szentírástudomány (Rózsa Huba, Gyürki László, Takács Gyula); újszövetségi szentírástudomány (Tarjányi Béla, Kerekes Károly, Takács Gyula); egyháztörténelem (Vanyó László, Szántó Konrád, Kemény Lajos); bevezetés Krisztus misztériumába (Pápai Lajos, Előd István, Koncz Lajos, Dankó László); művészettörténet (Dávid Katalin).

Talán a filozófiai kurzusok iránt érdeklődnek leginkább a hallgatók (ez világjelenség). Ebben az évben átveszik a filozófia teljes történetét! Tankönyvükül Nyíri professzor *A filozófiai gondolkodás fejlődése* című műve szolgál. (Hadd jegezzem meg laikus érdeklődőként: ennek a fele sem tréfa!) Az ószövetségi szentírástudomány keretében az elméleti bevezetés után jócskán foglalkoznak a zsidó nép történetével, illetve ennek a szent könyvekben való tükröződésével.

Az újszövetségi szentírástudomány természetesen az evangéliumokra épül. Az egyháztörténet tanulása során egy év alatt egyházunk teljes történetén végighaladnak a kétezer oldalas főiskolai jegyzet segítségével. Az előadóknek is, a hallgatóknak is a legtöbb nehézséget a *Bevezetés Krisztus misztériumába* című kurzus jelenti. Ehhez segédkönyvnek Ratzinger: *Einführung in das Christentum* című munkáját használják (magyarul *A keresztyén hit* címmel jelent meg az Opus Mystici Corporis Verlag gondozásában). Ez a különben kitűnő szakkönyv sok vonatkozásban a német idealizmusra épül, felépítésében, intellektuális példatárában és gondolkodásmódjában leginkább a német hívők igényeit tartja szem előtt, s így elsajátítása meglehetősen nehéz feladatot ró a hallgatókra. Ez a tény is figyelmeztet arra, mily nagy szükség van a színvonalas hazai jegyzetekre. A művészettörténeti előadások során remek keresztyén ikonográfiai bemutatónak lehetnek tanúi a hallgatók.

A levelező tagozat szervezeti szabálya szerint a beiratkozottak úgynevezett *cursus minor*-t végeznek, azaz teljes bibliai-teológiai képzést kapnak, de a doktorátust nem szerezhetik meg, tanulmányaik során nem tanulnak görögöt és hébert. A tananyag három évre van elosztva, de minden hallgatónak jogában van vizsgát halasztania — dolgozó emberek, családanyák és családapák esetében ez természetes és méltányos —, így ki-kí lehetősége, ideje és belátása szerint hosszabb időre „beoszthatja” tanulmányait, amint ez jónéhány külföldi egyetemen is szokás. Egy félévre különben a tandíj 600,— forint, a beiratkozáskor további 100,— forintot kell befizetni. Az egész évre szükséges jegyzetek ára körülbelül 500,— forint. Tizen-tizenketten kértek csak kedvezményt, ezt méltányossági okokból megadta nekik a levelező tagozat igazgatója.

A levelező tagozat gazdasági vonatkozásban önellátó és önfenntartó. Hogy ezt sikerült elérnie, abban felmérhetetlen nagy része van Lékai László bíboros primás úrnak, aki jelentős erkölcsi és anyagi támogatást adott a kezdeti nehézségek leküzdésére (amellett, hogy a tagozat ideája benne született meg, s létrehozását is ő szorgalmazta leginkább). Hasonló méltánylást, tiszteletet érdemlnek a professzorok és előadók, akik valóban minimális térítés ellenében végzik munkájukat. Az esztergomi érsekség a tagozat megindításához kölcsönt adott, amit az igazgató reménye szerint 1980-ban már sikerül visszatéríteniük.

Szombat este 7 óra. A tagozat hallgatói közös misét hallgatnak az Egyetemi-templomban. Túl a fárasztó napi foglalkozásokon, a tudomány eredményeivel való ismerkedésen. Megtisztulnak, megszépülnek a gondterhelt arcok. Az oltárnál Tarjányi Béla dékán úr vezetésével együtt miséznek majdnem összes professzoraik. Megható és megrendítő együtt látni, az áldozat egységébe forrva a hófehér hajú Előd Istvánt és Szántó Konrádot és a fiatalabbakat, Turay Alfrédot és a többieket. Valóban közös istentisztelet ez, melyet nemcsak az a tény jelez, hogy az olvasmányt, a leckét és a könyörgéseket a hallgatók közül olvassa fel egy-egy vállalkozó, hanem az a levegőben tapinthatatlanul, mégis érzékelhetően vibráló titokzatos áramkör is, mely eggyé tesz minden jelenlevőt.

A levelező tagozat egyik legfontosabb jellemzője, hogy igazi közösségbe kövacsolja a hallgatókat (és professzoraikat). Az egyik csoport Pannonhalmára tervez év végi kirándulást, melyre meghívták előadóikat is. Új ismeretségek, életre szóló barátságok szövődnek. Ha valaki azért nem tud eljönni, mert nem talál gyermekei mellé segítséget, a többiek igyekeznek enyhíteni gondjait. Volt olyan eset, hogy a hét végére program nélkül maradt férj vállalta a számára majdnem ismeretlen gyermekek őrését. Az egyik hallgató súlyos betegséggel küzdött. Már-már azzal a gondolattal foglalkozott, hogy évet halaszt, mert nem tudott felmenni a második emeleti tanterembe. Azóta két markos férfi várja a kapuban. Felkapják és felviszik. „Ezért halasszon évet? Nevetséges. Én magam elviszek egy mázsás zsákot is!”

Nyíri Tamással, Mintha megsokasodtak volna arcán a barázdák. Nehezen sántikál, orbánc van a lábán.

— Nem lenne jobb pihenni?

Mosolyog, félreolja a papírokat, melyeken szorgalmas számoszlopok emelkednek. Merthogy félig-meddig ő foglalkozik a gazdasági ügyekkel, a pénznek ő a felelőse. Mindenesetre szokatlan munka lehet a filozófiatörténet mellett.

— Vannak, akik nálam sokkal betegbek, mégis itt vannak.

— Professzor úr! Mialatt felületes ismeretséget kötöttem a levelező tagozat munkájával, fölvetődött bennem egy kérdés, melyet aligha lehet megkerülni. Mi az oka annak, hogy a levelező tagozat iránt ily nagy az érdeklődés, ugyanakkor a papi hivatások száma meglehetősen alacsony?

— Ez manapság világhelyesség. Némelyik külföldi egyetemen be kellett vezetni a „numerus clausus”-t a világiak számára, oly nagy volt a túlsúlyuk a papi hivatást választókkal szemben. Én elég jól ismerem a hazai papság sorsát, gondjait és örömeit. Azt kell mondanom, hogy a pap helyzete ma még nem egészen egyértelmű. Megszűnt egy évszázados struktúra, amelybe az egyház több-kevesebb biztonsággal beléhelyezkedett, s amelyben a pap, mint egyén kialakította a maga élethelyzetét, kimunkálta küldetéstudatának gyakorlati formáit. Most egy újraszerveződő, újraalakuló világban kell ugyanezt megtennie. Ez nem könnyű. A nehézségek kétségtelenül sokakat visszariasztanak. És — ezt önkritikusan kell megvallanom — a papképzésben még nem minden vonatkozásban sikerült rugalmasabbá lennünk nekünk magunknak sem.

— Nem tapasztalt olyat, hogy a pap sokszor légüres térben marad?

— Ez részben a történeti fejlődés eredménye. Voltak évszázadok, amikor a pap kétségtelenül a legokosabb ember volt, hozzá fordultak az emberek minden ügyes-bajos dolgukkal. Ma már egészen más a helyzet. Ez természetesen bizonytalanságot szül. Másrészt azonban nekem az a tapasztalatom, hogy ez egyéniség és hozzáállás kérdése is. Aki akarja, megtalálja a helyét. Aki pedig haraggal, ellenérzéssel nézi a világot, az valóban légüres térben marad. Azt gondolja talán, hogy minden paptestvérem lelkesedéssel fogadta a levelező tagozat gondolatát? Volt és van, aki inkább azt tanácsolja hívének, hogy folytassa maga önképzését, fölösleges ide jönnie.

— „Ellenszélben” dolgoznak?

— Erről szó sincs. Általában azonban kritikus légkörben folyik a munkánk. Egyébként minden újnak a kritikák tüzeiben kell kiforrnia magát.

Plébánia nagy iparvárosunk mellett. A községben termelőszövetkezet és állami gazdaság működik. A lakosság egy része ingázik. A plébános hatalmas termetű, jovialis ember. Templomában példás a rend és a tisztaság. Kitűnő munka folyik itt.

Üldögélünk a nagyszobában. A nap lefelé megy. Kavargatjuk a kávé.

— Hát ezért jött? Fölösleges volt. Megírtam volna véleményemet levélben is.

— Ne haragudjék, kíváncsi voltam önre személyesen.

— És?

— Lehetek őszinte?

— Azért beszélgetünk, nem?

— Nem tudom megérteni, hogy ilyen kitűnően működő ember miért ellenzi olyan makacsul, hogy hívei a levelező tagozatra járjanak.

— Hány cukrot kér bele? — Hátradől a széken, tűnődve nézegeti a colás tüvegeket.

— Kérdezhetek én is valamit?

— Parancsoljon.

— Beszélt már a hallgatókkal?

— Van, akivel igen.

— Ismeri őket?

— Néhányat. Felületesen.

Feláll, köröz a szobában. Súlyos léptei alatt meg-megreccsen a parkett. Azt mondják, a betakarítás idején ő is alaposan megemeli a zsákokat.

— Nézze! Én sem mondhatom, hogy mindegyiküket ismerem. De van akit igen. És ebből már következtetni is lehet. Valamit. Szóval, én azokat az embereket szeretem, akik megfogják a dolgok végét. Akik csinálnak is valamit. Kritizálni könnyű. Pusmogni, hogy a papunk még mindig nem olvasta ezt meg azt, én meg már elolvastam, lám, milyen okos vagyok. Az ilyen ember szerintem nem hasznos ember. A közösségben sem, az egyházközségben sem.

— Nem hiszem, hogy a levelező tagozaton arra tanítják a hallgatókat, hogy kritizálják papjaikat.

— Sejtem. De aki elkezd a levelezést, vagy különösen ha már a befejezésnél jár, egyszeriben túlságosan is bölcsnek hiszi magát. A prédikációm után bejön a sekrestyébe, és azt mondja, van ennek a kérdésnek már modernebb kifejezése is. Még jó, hogy nem akar helyettem beszédet mondani! Meg aztán nem minden

az, hogy valaki a levelező tagozatot végzi. Szerintem egy családanya többet használ azzal, hogy becsülettel és jól ellátja a gyermekeit hét végén, s igyekszik pótolni azokat a percek, melyeket nem tölthetett velük a hét közben, mert dolgozik, azok meg iskolában vannak. Mennyivel jobb az, ha ehelyett összeszaladgálja a rokonságot, pesztrákat verbuvál, aztán felmegy Pestre, és ott van szombat-vasárnap? Kérdezem én, mennyivel jobb ez?

— Eszerint csak a családosokat beszéli le róla?

— Megmondom őszintén, én fölöslegesnek érzem ezt a levelező tagozatot.

— Nem tudja elképzelni, főtisztelendő úr, hogy akik e tagozatot elvégzik, sokkal tudatosabb és aktívabb tagjai lesznek az egyházközségeknek?

— Nem hiszem.

Ülünk a félhományban. Beszélgető társam mint a szikla, némán magasodik a fotelben.

Nyíri Tamásnál. Elmesélem neki a beszélgetést. Bólint, nem lepődik meg.

— Igen, a szerepük — mondja, s elgondolkozva néz maga elé —. Ez azért nagyon fontos kérdés. Nekem meggyőződése, hogy ezek az emberek, akik idejönnek, nagyon komolyan, nagyon felelősen értelmezik a hitüket. És tudják azt is, hogy az egyházközségekben vagy másutt szükség lesz rájuk. A tudásukra. Az ismereteikre. Arra a közösségi szellemre, amelyet itt magukba szívtak és a magukéinak éltek meg.

— Professzor úr, el szoktak beszélgetni azokkal, akik felvételüket kérik?

— Igen.

— Megkérdezik tőlük, milyen megfontolások alapján jöttek ide?

— Mindenkitől.

— Mi a leggyakoribb válasz?

— Azt tanácsolnám, ne elégedjék meg azzal, amit én felelek. Nekem megvannak a magam tapasztalataim, ezeket elmondom. De nem árt, ha megkérdezi őket. Hát ha mást is mondanak.

Nézzük hát! Szinte kivétel nélkül, ilyen vagy olyan megfogalmazásban, így vagy úgy körülhatárolva, de racionálisan akarnak reflektálni hitükre. Bennük is felébredt az ősi alapelv: „fides quaerens intellectum”. Ez alapvető szempontja érdeklődésüknek. Nem szándékozom elkoptatni a kifejezést, de igényük ugyancsak világjelenség. Meg akarják ragadni a lét értelmét, hogy ezáltal megtalálják helyüket az életben is.

— Megengedi, hogy beletekintsek a jövőre felvetett lapjaiba?

— Természetesen. Mire kíváncsi?

— Először a nők és a férfiak arányára.

— Körülbelül 60% a női és 40 a férfi hallgatók részesedése. És ez nem jelent aránytalanságot. Hosszú évszázadokig a nők kissé az egyház életének peremére szorultak. A zsinat óta változott a helyzet, eljött az idő, hogy elfoglalják helyüket, és ők keresik is ezeket a helyeket.

— Foglalkozás szerint hogyan oszlanak meg a hallgatók? Sok a nyugdíjas?

— Vannak nyugdíjas hallgatóink is, de nem sokan. Nem többen, mint a fiatalabbak. Az aktív keresők pedig foglalkozásuk szerint szinte követhetetlen szóródást mutatnak. Üzemmérnök éppen úgy van, mint orvos, gyógyszerész éppúgy, mint tanár, földműves éppúgy, mint munkás. Ez azt jelenti — kicsit tágitva a gondolkodás körét —, hogy a hívő társadalom minden rétegében élő, eleven az az igény, hogy minél alaposabban megismerhessék hitünk legfontosabb tanításait, minden réteg tagjai szeretnék otthon érezni magukat az egyházközségekben. Otthon érezni: azaz szeretetközösségben lenni és tenni a másikért. És — ez nagyon fontos jelenség — ez az érzés, kicsit patetikus szóval, de pontosabban érzületnek nevezném, áthatja egész munkájukat, minden egyes foglalkozást, órát. Némi büszkeséggel hadd mondjam el a helyzet jellemzéséről, hogy amikor a levelező tagozatot felkereste dr. Frau Schmiedt, az ausztriai levelező tagozat vezetője — náluk harminc éve működik ez —, elragadtatással nyilatkozott róla. Ő is, olasz vendégeink is azt mondták az év kezdetén, hogy ne csüggedjünk el, ha a lemorzsolódás mértéke több lesz mint 50%, mert ez majdnem átlagosnak mondható külföldi viszonylatban. Amint már mondtam: nálunk ez 2%. Nem hiszek a számok egyeduralmában, de ez a szám azért nagyon sokat elárul az itteni munka — és „munkások” — lelkiületéről. Külföldi vendégeink egyébként részt vettek a szombat esti szentmisén, és őket is magával ragadta annak bensőségessége, igazi szeretetközösséget sugárzó légköre.

— Úgy hallottam, az esti mise után kis „agapé”-ra is sor kerül.
— Megeszünk egy pogácsát, megiszunk egy pohár vagy két pohár sört és beszélgetünk. Oldottan, fesztelenül és őszintén. Mi is, a hallgatók is nagyon szeretjük ezeket a kötetlen szombat esti párbeszédeteket. Éppúgy hozzátartoznak a tagozat munkájához, mint a kemény vizsgák, vagy az előadások. És azt talán mondanom sem kell, mit jelent ez a közösségbe forrás vonatkozásában.

— Nem kevés mindehhez a hely? Professzor úr szobájában találkoztam berendezési tárgyakkal, kisgyerekekkel, pesztráló apukával, konyhai törölközőkkel...

— Mit tagadjam? Nagyon kevés a hely. Néha azzal vigasztaljuk magunkat, hogy sok jó ember kis helyen is elfér.

— Nem fárasztó igazgatni, vezetni a levelező tagozatot és felelni is munkájáért?

— A havi szombat-vasárnap után fáradt vagyok. De van benne valami csodálatos, oldott jóérzés is. És ezt nem érzem olyankor sem, amikor sikerül megírnom egy általam is jónak tartott tanulmányt.

... *Arcok és vallomások.* T. T. tanár. Ő is tanít levelezőket. Három gyermek apja, ha a nagymama ráér hét végén, nyugodt szívvel jön az előadásokra, felesége nem marad egyedül.

— Miért jött?

— Engem mindig érdekelt a filozófia. Az egyetemen is abból volt a legjobb jegyem. De valahogy kevésnek éreztem, amit ott kaptunk. Éreztem, hogy nem tudok eleget a létről, s arról sem, hogyan igyekezett az ember szellemi birtokába venni azt. Elsősorban ezért.

— Nem csalódtott?

— Éppen nem! Az előadások nagyon színvonalasak. A professzorok pedig nemcsak arra válaszolnak, amit az aznapi anyag sugall, hanem bármilyen éppen aktuális kérdésre is szívesen kitérnek. Nagyon szeretem Turay Alfrédot. Ő a mi előadónk. Színes, érdekes, s érezni, szeret bennünket. Most, a tanulók padjában ébredtem rá igazán, hogy az oktatásban és a nevelésben semmire sem mehetünk szeretet híján.

— Milyen tervei vannak, ha elvégezte a kurzust?

— Ha én végeztem, következik a feleségem.

— Ő is tanár?

— Nem, gyógyszerész.

— Fel tudja használni azt, amit itt kap?

— Az életemben is, a munkámban is. Sokkal többet és sokkal világosabban tudok most, mint, mondjuk, egy évvel ezelőtt. De rengeteg újat is tanultam. Azok a művészettörténeti előadások...

Mosolyog, mintha mulasztáson érték volna. Ellép mellőlem, társainak izgatott csoportjába vegyül.

... Z. A. Kemény, sokat próbált arc. Nehezen, töredezetten beszél. Megrágja, megfontolja minden szavát. Leginkább a tömondatokat kedveli. Özvegyen maradt, gyermekei már felnőttek. Két év múlva megy nyugállományba. Előadó.

— Amikor az *Új Emberben* olvastam, hogy lehet jelentkezni, elhatároztam, megpróbálom. Tudja, nekem annak idején az volt a gondom, hogy neveljem fel a gyermekeimet. Nem volt időm tanulni. Energiám sem. Dolgoztam, csináltam a leckéiket. Közben, éjszakánként sírtam, mert éreztem, ez kevés. Aztán elrepültek a gyerekek. Nem, nem maradtam egyedül. Jönnek az unokák, és jönnek a környékről az emberek az ügyes-bajos dolgaikkal. „Lenke néni, ugye, nem haragszik, ha megkérdem...” „Ezt hallgassa meg, Lenke néni...” Kiírhathnám a lakásom ajtajára: lelki tanácsadó. Egyszer csak arra ébredtem, nem tudok jó tanácsot adni. Keveset tanultam hozzá. Hát, eljöttem. A vizsgák előtt nagyon össze kell szednem magam. Nehezen fog a fejem. Arra is gondoltam már, abbahagyom. De az embereknek szükségük van rám. Nem is rám, inkább arra, amit mondani tudok nekik. Adni szeretnék. És itt megkaptam azt, amiből lehet. Meg kaptam még valamit. Közösséget. Szeretetközösséget.

... Vidéki ház. A kerítés mellett acsargó kutya rohangál. A gazdasszony hangjára visszahúzódik, de bizalmatlan morgása elárulja, készen áll a támadásra. A szobában rend és tisztaság. A falon himzett képek, népművészeti motívumokkal díszített tányérok.

— Iszik egy kamillateát, kedveském? Nekem ezt ajánlotta az orvos. A vesémre.

— Beteg a néni?
 — Két hónapig voltam kórházban. Most már azonban jobban érzem magam.
 — Nem maradt el a tanulásban?
 — Segítettek. Nagyon aranyosak a csoporttársaim. Mindig segítenek. És a professzor urak is. Takács Gyula. Nagyon kedves ember. Ismeri?

— Melyik a legnehezebb tantárgy?
 — A filozófia. Nehezen megy a fejembe. Szent Tamást nem is szeretem. Arisztotelészt sem.

Zubog a tea. Csészekbe tölti, cukrot készít hozzá. A tarka macska lustán nyújtózkodik, majd egyetlen szökkenéssel a néni ölében terem.

— Melyik ókori filozófust tetszett megszeretni?
 — Platónt. Aztán Agostont. Meg Bonaventúrát. Nézze csak, ezt a könyvet kaptam ajándékba karácsonyra a plébános úrtól! Ejnye, hova is tettem?

Szokratész védőbeszéde. Vékony könyv, papírkötésben. Antikváriumból került ide. Hátlapján ki lehet venni az elmosódott ceruzajele: 12,— Ft.

— El tetszett olvasni?

— El.

— És?

— Olyan, mint egy regény.

Forgatom a könyvet. Ceruzával aláhúzott fél mondaton akad meg a szemem: „... a vizsgálódás nélkül való élet nem élet...”.

... — Az adjunktus úr kéri, várjon még egy kicsit.

Visszaülök a székre. A reggeli vizit ideje van. Lassan éled a kórház. Néha megáll a lift, kerekas ágyat tolnak ki belőle, s óvatosan egyensúlyozva mozdítják a folyosó vége felé. A nővérek, kezükben összefűzött lapokkal, fenyegetően csilingelve járnak szobáról-szobára. Egyikük kezében hatalmas fecskendő. A másik oldalon most porciózzák a reggeliket. Gyógyszerszag, suttogás. Betegek szuszognak papucsban vérvételre.

— T. E. vagyok, parancsoljon.

Gyors mozgású, céltudatos ember. Arca körül mosoly és szemrehányás: „Nem látod, dolgom van, mi a csudát akarsz?”

— Szeretnék öt percet beszélni önnel.

— Miről van szó?

— A levelező tagozat ügyében jöttem.

Széket húz oda, leül, várakozva figyel. Valaki odasiet hozzá, fojtottan suttognak. „Elég lesz kettővel” — mondja, és cigarettáért kutat.

— Szóval az érdekli, miért iratkoztam be — a mennyezet felé fújja a füstöt, s a türelmetlen, mohó dohányosok szokása szerint máris újra szív —. Tudja, szeretnék egész világosan látni. Mi, orvosok racionális emberek vagyunk, nem elégedhetünk meg kőszá megérzésekkel.

— Eszerint racionális igény vezette?

— Igen. De mégsem ebben a vonatkozásban kaptam a legtöbbet. Tudja, most értettem meg igazán, hogy hinni nem annyit jelent, hogy valami fölött állunk, és szemlét tartunk, hanem hogy benne vagyunk a dolgokban, benne vagyunk egy folyamatban, és rábizzuk magunkat Istenre.

— Ne haragudjék, ez nem egészen racionális magatartás.

— Éppen ez az! — gesztikulál, megigazítja a szemüvegét — Ezért kellett nekem ez a tagozat! Megérteni, hogy az ésszerűség nem minden! Hogy használjam az eszemet, de csak azért, hogy még mélyebben higgyek! És még világosabban!

Percegés, aztán megszólal csöndesen a mikrofon: „T. E. adjunktus urat várják az orvosi szobában. T. E. adjunktus urat várják az orvosi szobában.”

... Fiatalember. Farmer ruhát visel, amikor beszélgetni kezdünk, kikaparja a rágógumiját, és kis habozás után a gallérja mellé ragasztja. Odaszól a lánynak, akivel bizalmas kettesben andalogtak mostanáig: „Várr, Zsó, megdumálom ezt a dolgot, aztán jövök.” A lány arrébb megy, leül a padra és a kavicsokat rugdossa.

— Mióta a levelezőre járok, olyan viták vannak otthon, hogy remeg a plafon! Tudja, az öregem nem nagyon hisz a dolgokban. Én meg azt mondtam: lássuk a medvét. Mit tudnak adni nekem ott a másik oldalról.

— És?

— Nagyon klassz! Tudja, amikor először hallottam Koncz Lajost, azt gondoltam, hű, itt aztán föl kell kötni a díszmagyart! Nem azért mondom, de nagyon

sok új dolgot hallottam, Hazamegyek, megemészttem, aztán elkezdjük az öregemmel. És soha nincs vége. Mostanában ő is a könyveket bújja, én is. Egyikünk sem akar lemaradni a másik mögött. A múltkor megvettem Kirkegaard *Vagy-vagy*-át meg a Pascalt. No, erre ő egy egész karavánnal jött haza. Éjfél után is ott ültünk a kisszobában, és kerestük az érveket, ellenérveket. Végül anya szólt be, hogy tegyük el magunkat holnapra.

— Így döntetlen lett az eredmény, nem?

— De nem hagyom ám annyiban! Az öregem marxista egyetemet végez, onnan is kért segédcsoportokat. Én sem voltam rest, mentem a professzorhoz, hogy segítsen. Adott egy hatalmas német filozófiai munkát. Nem mondom, konyítotam valamit a némethez, de csak úgy „bitte, nehmen Sie Platz”, most aztán be kellett szereznem egy hatalmas szótárt. Megyek az antikváriumba, mert ott mégis olcsóbb. Hát kivel futok össze? Apám mászkál ott a polcon. Mondom, mit csinálsz itt? Ő meg leszól a tetőről — azt hittem, belefűrődik a falba, mint annak az Aymé könyvnek a főhőse, emlékszik, ugye, az jó buli volt, régen nevettünk annyit —, valami jó szótár kell neki. No, így aztán nagy egyetértésben ballagtunk haza. A fegyverszünet jeleként én vittem az első kötetet, ő nyögött a másodikkal. Most csönd van, mindketten gyűjtjük az utánpótlást. Legfeljebb azon vitázunk össze, ki használja a szótárt.

— És érdemes?

— Persze! Én nem voltam rossz tanuló az iskolában sem, az egyetemen sem. De valahogy lepergett rólam az egész, mint kutyáról az esővíz. Most kezd ki nyílni előttem a világ. Most kezdek elgondolkodni a dolgokon. Nem hiszem, hogy mindenben meggyőződött az, amit a professzoraim mondtak. De látom, hogy ők sem állnak meg, hanem szüntelenül mennek előre, mert aki azt mondja, nekem elég, az bezápol menthetetlenül.

A lány feláll a padról, türelmetlenül nézeget felénk.

— Hát, ez van. Ne haragudjon, mennem kell. Tudja, mióta az előadások vannak, ritkábban találkozunk, s nem akarom Zsót elpasszolni, mert nagyon rendes lány. Viszlát.

Hóna alá csapja a lányt, s elbandukolnak a fényárban úszó Erzsébet-híd felé.

... — Tessék parancsoljon. Friss párizsunk van, esetleg egy kis gépsonka is maradt még.

Zavartan toporgok a pult előtt. Fehér köpenyében, barátságos derűvel figyel a sajtók halma mögül.

— Adhatok egy darab óvárit?

— Nem... köszönöm... kérdezni szeretnék valamit.

— A központtól jött? Most fejeztük be az elszámolást. Jöjjön hátra!

Elhelyezkedem egy cukrosládán. Befőttesüvegek mosolyognak rám a polcokról, a sarokban krumplihegyek darvadoznak.

— A teológia levelező tagozatáról szeretném kérdezni.

— Ja? Már megijedtem, hogy valami nem stimmelt!

— Miért iratkozott be?

Leül egy zsákra. Gondosan megigazítja a piros paprikával telt papírköteget, lesöpör köpenyéről egy hajszálát.

— Tudja, tagja vagyok az egyházközségi képviselő testületnek. A papunk nagyon rendes ember, de rettenetesen elfoglalt. Keresztelés, temetés, és egyedül van. Manapság egyre nehezebb dolguk van a papoknak. Meg öregszenek is, nem vette észre? Kevesebb a fiatal, az öregek meg nehezen húznak. Elhatároztuk, hogy segítünk nekik. De ehhez, ugyebár, nem elég a jószándék. Tudni is kell. Hát ezért...

— Nem csalódott?

— Miért csalódtam volna? Nem mondom, elég nehéz dolog mindent megtanulni. De én megtanulom. Az én munkám ellen sosem volt panasz. Annak idején jól érettségiztem. Azért vagyok vezető. Igaz, ez nehezebb, több, mint az érettségi. De megéri. És, tudja, az a legérdekesebb, hogy mióta a levelező tagozatot végzem, sokkal jobban tisztелеm a papunkat. Ő sosem elméletieskedik. De most már tudom, milyen háttér van a szavai mögött. Hogy mi az, amit életévé élt. Hogy mennyi mindent kellene nekünk is tudnunk, hogy segíthessünk neki.

Megyek kifelé a boltból. Még utánam szól: „Nem visz mégis egy kis párizsit? Friss!”

Nyíri Tamás szobájában. Eltűntek a sörös kriglik és a törlok. Most valóban a tudomány csarnokában vagyunk.

— Professzor úr, kérem, foglalja össze az első év tapasztalatait.

— Jobban sikerült, messze jobban, mint ahogy reméltük. A lényegét máris sikerült elérnünk: művelt, felkészült világiakat szerettünk volna az egyházközségekbe visszaküldeni, s annyit egy év alatt is látunk, hogy e törekvésünket siker koronázza. A nagy nyilvánosság előtt is szeretném nyomatékosan megköszönni azt a támogatást, melyben a bíboros úr részesített bennünket. Aligha értünk volna el eredményeket, ha nem érezzük magunk mögött a Magyar Püspöki Kar jótékony támogatását. Nekem személy szerint is jól esett és erőt adott az a figyelem és támogatás, mellyel például Udvardy és Fábián püspök úr és Szennay főpát úr segítette a levelező tagozat munkáját. És — ezt ismételnem kell — hálás vagyok professzortársaimnak, akik a munka oroszlánrészét áldozatosan vállalva igazi közösséggé, felelős és alkotó emberek gyülekezetévé formálták az évfolyamot. Meggyőződésem, hogy a helyi egyháznak nagy szüksége van és lesz ezekre az emberekre. Ők is átérzik ezt, s talán ezért is lett eredményes ez a kísérletnek szánt első esztendő.

Epilógus. Sötétedik. A Kálvin téri buszmegállónál. Elöttem néhány hallgató, hazafelé mennek. A térnél fiatalasszony csatlakozik csoportjukhoz. A két kisgyerek — aki eddig mellette tanyázott — boldogan kapaszkodik apja kezébe. Elnyeli őket az aluljáró.

A lámpa zöldre vár. Jön a 15-ös.

SZTOJKA LÁSZLÓ VERSEI

Fehér láng, piros erezzettel

Lengj a hold alatt, ezüst éjben,
a március havat kavar,
az ifjú láz, lázadás heve
hova porlik, milyen avar
lesz termékenyebb tőle,
bíz a kérdést illó időre,
esél ki belőle, sebzetten,
fehér láng, pirossal erezzetten!

Dőlj fenyőként

Dőlj, fenyőként, sebed ne lássák,
és nyeld le a végső kiáltást!
nyúlj el az anyaföldön, szépen
mennyi csillag úszik az égen!

A holdra

A bástyafalnál, nem találsz majd,
nincs miért alakom keresned,
érett gyümölcs, jó szájba hullt,
emlékem kövek fölött, elleng —
diadalmas barna nyarak
szinte kiűrtöt fújnak, ragyogva!
ne a bástyafalnál keress,
pihenni, felsétáltam, a holdra!

Sötét szellem győz

Szembe viharral, póre mellel,
így mentél, nem felejtetted el
ősi ígét ősi varázsnak —
sötétet, szellem, győzz! kiáltad!

Áttöri a múltat, sötétet

Kizöldül a fű, mennyi kis dárda!
törnek időbe, halhatatlanságba!
odatérdelve minden kis fűszálat
megsimogatok, hajnal süt ... alázat
dobog szívemben, fű, gally éled —
áttöri a múltat, a sötétséget!

Jere!

Egy kisgyerek, ott, tizenhétben,
kenyér, zsirjegyért állong szörnyű tében
két tüdőgyulladás, vörösre
festi ... kisfiú, nézz még egyszer erre!
Fagyott ujjacskád, simogasson,
lázfényű szemed, rámragyogjon,
egyedül vagyok, gyilkos tében,
jer, a többit, elmesélem ...
Még szólni, mielőtt hull a függöny,
az idő kék vize, torkomig jön!

KÁLLÓ FERENC TÁBORI ESPERES

Minden alkalmat megragadok arra, hogy mind a szószerken, mind magánbeszélgetésekben a béke áldásait szembeállítsam a háborúval... Én pap vagyok, nekem ez a kötelességem, nekem nincsen családom, nincs gyermekem. Ha engem ezért megölnék, akkor kapok egy gyorsvonati jegyet a mennyországba — átszállás nélkül.

Kálló Ferenc

Budapest, 1944. október 28. Este nyolc óra körül fekete, Buick típusú személygépkocsi áll meg a Márvány utca 26-os számú ház előtt. Bőrkabátos férfi száll ki, és eltűnik a sötét kapualjban. A kocsi rendszámátblája ronggyal van letakarva. Kis idő múlva a házból lépések zaja hallatszik. A bőrkabátos férfi újra megjelenik, maga előtt kísérve egy láthatólag beteg, elesett embert. Aztán szótlanul beszállnak, a Buick startol, s új utasával együtt eltűnik a budai hegyek irányában.

Másnap reggel a helyőrségi kórház ügyeletén megszólal a telefon: Ha hiányzik a papjuk, menjenek ki Budakeszire, ott megtalálják! — kiabál a vonal túlsó végén egy ismeretlen hang, és válasz nélkül lecsapja a kagylót. Ehhez nem kellett magyarázat. Mindeki megértette, hogy Kálló Ferenc tábori esperest, a Királyhágó úti honvédkórház lelkészét meggyilkolták.

Kálló golyókkal átszagattott holttestére először az arra vonuló zsidó munkaszolgálatosok egy csoportja bukkant rá október 29-én hajnalban, a budakeszi szanatóriumtól nem messze, az útmenti árokban. Hogy milyen kínzásoknak vették alá vallatásának tragikusan végződő éjszakáján, máig sem tudjuk — annak ellenére, hogy gyilkosai a háború után kézre kerültek. De nemigen gondolnak erre a pestiek sem, akik vasárnap délutánonként a budai utcákon sétálva megpillantják a felírást: Kálló esperes utca. Sírjánál azóta minden év októberében kis csoport gyűlik össze, egykori barátai, orvosok, katonák, munkásmozgalmi ellenállók, akiknek a nevét azon a bizonyos éjszakán elhallgatta. Mert a „Kálló-csoport”-ból az esperes halála után nem bukkott le senki, nem hallgattak ki többé senkit. S akik a sírt ma körülállják, olyan ember előtt tisztelegnek, aki mindennél jobban szerette őket, hisz életét adta értük — s velük együtt a holnap Magyarországaért...

A szegények, az elnyomottak és megaláztatottak papja volt egész életében. Olyan pap, aki tudta, hogy a tötkomlói és csorvási napszámások valami másra éheznek Krisztus evangéliumából, mint a nagyvárosok bazilikáiban a „szagos mise” hallgatói. Talán egy modern kenyérszaporításra, de minden bizonnyal valamivel emberségesebb életre, egy jó szóra és őszinte segítségre. Kállónak látnia, tapasztalnia kell, hogy az elnyomott, kizsákmányolt tömegek nem az egyháztól várják a megoldást, sőt még az egyháztól is elfordulnak. A Prohászka gondolataiért már fiatalon lelkesedő pap rádöbben e szomorú jelenség okára: a gazdagnak nincs erkölcsi alapja türelemből, alázatosságból, a nyomorúság elviseléséből másoknak leckét adni. A szegényt, a kisemmizettet csak az értheti meg igazán, aki maga is osztozik vele sorsában: a megaláztatásban és szenvedésben egyaránt. Egy gazdag egyház — amely ráadásul még politikailag is szövődkezik híveinek kizsákmányolóival — képtelen az elszegényedett tömegekkel való sorsközösség vállalására.

De nemcsak a szociális kérdés foglalkoztatja. Elsők közt veszi észre egy újabb háború veszélyét, hogy népünket — éppen a keresztény világnézet ürügyén — gyűlöletre uszítják olyan népek ellen, akikkel nem volt soha semmi bajunk, akik sohasé bántottak bennünket. Mennyi szomorúságot, keserű órát jelenthetett számára, hogy nemcsak hivatott politikusok, de paptestvérei és felettes egyházi előjárói is jobbra közönnel, kívülállóként szemlélik a közeledő katasztrófát, melynek bekövetkezéséért őket is terheli a felelősség. Ő maga azonban el se tudja képzelni, hogy egy háború idején, amikor sportszerűen folyik az emberölés, neki pap létére bármi más dolga is akadna a földön, mint a békét hirdetni, a békéért fáradozni, a gyilkosok kezét lefogni. Isteni mesterének is minden oka meglett volna ott a Getszemáni kertben, hogy ne egy levágott fültre pazarolja figyelmét.

Krisztus azonban nem sajnálta, hogy Péternek ebben a kritikus órában is elmagyarázza: Aki kardot ragad, kard által vész el. A magyarországi keresztény társadalomnak — ha lehet ilyenről egyáltalán beszélni — vajmi kevesett mondott a Getszemáni kertben lejátszódó epizód. Mi csak akkor váltunk egyszerre jó keresztényekké, amikor már nem volt más választásunk: az összeomlás előtti utolsó órában. Csak akkor beszéltünk „értelmetlen vérontásról”, amikor már a szomszéd határban ropogtak a fegyverek. De vajon miért csak az egyszerű katonalelkész Kálló és néhány társa tudott idejekorán keresztény módon vélekedni, nyíltan, határozottan állást foglalni a háború ellen? Valóban, egy államhatalommal szorosan összefonódott egyházi hierarchiától ezt a bátor kiállást hiába vártuk volna.

Kálló meg nem alkuvása nem akkor kezdődik, amikor már amúgy sincs más lehetőség, hanem csírájában visszautasít minden olyan együttműködést, amelyben neki kell elvi engedményeket tenni, s előbb vagy utóbb, de neki kell alulmaradnia. Idézzünk egy példát a *Politika* 1947. május 24-i számából: „...Kálló Ferencet a maga közvetlen, emberi és népies mivoltában szívesen látták volna valami katolikus szervezet élén, — szó volt pillanatig róla, hogy átveszi a Katolikus Népszövetség vezetését. De erre nem kerülhetett sor, — vállaltatott-e közösséget ennek a népies és demokratikus látszatú szervnek akkori konzervatív uraival, feudális grófokkal, stréber wolffista képviselőkkel, reakciós agrárius nagybirtokosi tétéleket vállaló egyetemi tanárokkal? Nem, inkább maradt a maga helyén, és amit ott tett, azt halálával hitelesítette.”

A Kálló Ferenc által szerkesztett *Beteg honvédek imakönyve* győzelemben reménykedő előszava ellenére, melyet Kálló tudta és előzetes megkérdézeze nélkül, tábori püspöke írt, s melyet Kálló könyvének második kiadásában már nem enged kinyomtatni, nem győzelmet kér Istentől imájában: „Add, hogy a borzalmas háború, mely az embertestvéreket szembeállítja egymással és minden értéket elpusztít, mielőbb véget érjen. Hazánk minden (Kiemelés tőlem. H. V. K.) ellenségtől megszabaduljon, Egyházad pedig zavartalanul folytathassa munkáját a lelkekért” (Kálló Ferenc: *Beteg honvédek imakönyve*, 47. old. Bp. 1942).

A kórházlelkész Kálló nemcsak írt a „minden” ellenségről, de lábadozó betegeivel való személyes beszélgetéseit is felhasználta arra, hogy megsejtesse velük: ha már minden áron ellenséget keresünk, az orosz sztyeppéknél sokkal közelebb is találhatunk belőle. Lassú, szívós munkával elérte, hogy a kórházakból távozók zöme a lelke mélyén a háború ellenségévé, antifasisztává, s nem egy esetben aktív ellenállóvá vált.

*

A szarvasi Kossuth Lajos utcában a plébánia melletti iskolaépület homlokzatán emléktábla hirdeti az idegeneknek: „Ebben a házban nevelkedett Kálló Ferenc róm. kath. esperes, aki az üldözöttek védelmében 1944-ben mártírhálált halt. Élete örök példa marad számunkra. — 1948. VIII. 22. MDP.”

Öt testvérével együtt innen indult el nehéz, megpróbáltatásokkal és korai megaláztatásokkal teli pályájára, melynek végül is a budakeszi erdőben kellett befejeződnie... Ebben a házban tanult meg beszélni, írni, olvasni, s innen járt a század elején a „Kicsi” nyolc esztendőn keresztül a helybeli evangélikus gimnáziumba. Családtagokkal beszélgetve Ferencet közel négy évtizeddel halála után is egyszerű közvetlenséggel csak így emlegetik: a „Kicsi”. A testvérek közt ő volt a legkisebb természetű. Édesapja tanító, s igen vendégszerető házigazda. A népes család minden anyagi gondja ellenére is mindig talál rá módot, hogy valakin — állástalan értelmiségin, szegény sorsú művészemberen — segítsen. Ha másként nem, szállást, otthont biztosítva számukra, hā kellett hosszabb időre is. Az iskolaudvart csak egy ajtó választotta el a plébániától. Ferenc gyakran átjár beszélgetni, könyvet kölcsön kérni Fetzter József plébánoshoz, akinek egyénisége, puritán életformája nagy mértékben befolyásolja a szociális kérdések iránt korán érdeklődő ifjút abban, hogy papi pályára lépjen. A ma is Szarvason élő 94 éves Fetzter apát így emlékszik vissza azokra az időkre:

„A Kálló gyerekeket kicsi koruktól ismerem. Ferit is természetesen. Olyan kis szerény, olyan kis mosolygós, halkszavú fiú volt. Ministrált nekem mindig. Őt szerettem a legjobban. Később is fölkeresett, amikor már pappá szentelték. A hívek szerették a családot. Édesapja is népszerű, köztisztelőben álló ember volt Szarvason. Feri itt nem volt ugyan káplán, de gyakran hazajött, és segített színdarabokat rendezni. Gondjairól nem beszélt, sohasem panaszkodott. Mindig

kiegyensúlyozottnak látszott. Ott voltam a temetésén Budapesten. Nem gondoltam volna, hogy így kell meghalnia." (*Fetzer József*, Szarvas, 1978. május 29.)

1913-ban jelesen érettségizik, s még ez év őszén a nagyvárad teológia növendéke. Négy évig tanul ebben a városban. Elképzelhető, hogy ennyi ideig nem hall, nem olvas valamit is egy másik nagy, szenvedélyes igazságkeresőről, aki még nem is olyan régen innen indult tovább az "Óceán" felé, s most újra itt talált menedéket, Nagyváradtól nem is olyan messze, egy csendes kastélyban? Vajon a kezébe került-e a fiatal kispapnak a cikk, amit a forradalmár költő a nagyvárad ikáptalanról írt? Kállónak ismernie kellett a kor forradalmárait, az új szellemi áramlatokat. A szegény sorsú szellemi iránti szenvedélyes érdeklődésével a maga társadalmi körében ő is forradalmárnak számított. Mert mi mással lehetne magyarázni korai összeütközését felettes egyházi hatóságaival? Pappá szentelése után ugyanis alig múlik el néhány esztendő, máris kézhez kapja felfüggesztését. Amikor újra munkába állhat egy-két hónapon belül ismét szuszpendálják. Az egyházmegyei schematizmusok mindkét esetre a „betegszabadság” megjelölést használják, de a papiestvérek közt nyílt titok, hogy Kállót nem gyógyulni küldték, hanem megtörni. Engedetlenség? Korántsem. Akik Kállóra emlékeznek, mindannyian és kivétel nélkül egyetértének szelíd, alázatos jellemében. Csupán egy dologra nem volt képes: engedelmeskedni olyan parancsoknak, amelynek teljesítését nem tudta lelkiismeretével összeegyeztetni. A fiatal pap életének ezekben az éveiben már kezd kibontakozni a későbbi ellenálló alakja. Aki egyszerű falusi káplánként — a kor papi „ideáljával” nem törődve — a falu legkiszolgáltatottabbjai felé fordul, őket érzi szívéhez legközelebb, az később, katonapap korában sem nézi részvétlenül a hadsereg idegen érdekért való lelkiismeretlen földlődozását. Kálló Ferenc küzdelmesen induló papi pályájáról, előljáróival történt szembekerüléséről vall egykori káplántársa *Regős András*, jelenleg szarvasi apátlébános:

„Kálló Ferencet teológus koromban ismertem meg, mint Nagyvárad egyházmegyei papnövendék. 1921—25 között találkoztam már fölszentelt papokkal. Közöttük vele is. Ha jól tudom, Újkígyóson is volt, és onnan gyakran bejárt Békéscsabára, én még csabai származású lévén, mint kispap ott éltem. Amikor 1925. június 21-én fölszenteltek, a várad püspökségtől kinevezést kaptam Csorvásra július 1-vel. Ahogy megérkeztem, az állomáson már vele találkoztam, ott köszöntöttük egymást. Mert ő akkor kapta meg a diszponálást Orosházára. Örömmel beszélt arról, hogy valószínűleg Orosházán is megtalálja majd azt a működési lehetőséget, amely mint papot, kielégíti.

Ő ugyanis Csorvason szociális téren működött. Az egyszerű, a legszegényebb néppel szeretett foglalkozni. Megalakított egy szociális egyesületet. Kis házuk is volt, ahol összegyűltek valláskülönbőség nélkül a legegyszerűbb napszámos emberek. Az ő számukra igyekezett kiverelkedni abban az időben az uradalomnál tisztességesebb megélhetési lehetőséget. Mert munkanélküliség volt abban az időben. Ezért a szociális működéséért nem volt éppen „grata persona” a világi hatóságok szemében. De ő végezte a maga munkáját, és átadta nekem ezt az egyesületet, amely akkor már eléggé gyengén állott, mivel sehonnan sem kaptak támogatást ezek az emberek. A kereseti lehetőségük pedig nem volt olyan, hogy fönnttarthaták volna magát az egyesületet. Így az én időmben, sajnos, megszűnt ez az intézmény, amit mindig sajnáltam, mert ezzel Kálló Ferinek az emléke is csorbát szenvedett. Most, amikor mártíromságát kezdték keresni, akkor én azokkal az emberekkel próbáltam összeköttetésbe kerülni, akik az ő idejében ennek az egyesületnek tagjai vagy vezetői voltak. De már egyet sem találtam közülük életben. Pedig nagyon lelkes, nagyon jó barátai voltak ezek az egyszerű emberek.

Kálló Ferivel orosházi káplán korában is többször találkoztam. Onnan járt ki Tótkomlóra, s mint a filia vezetője, önálló lelkész volt. De a főnökével nem sikerült az a jóbarátság, amire ő számított. És ez eléggé megnehezítette a pályafutását. Valahogy mindenki idegenkedve fogadta, holott ő végtelenül kedves, közvetlen ember volt. Mégis, én nem tudom miért, de úgy tekintették őt, mint aki nem való ebbe a körbe. És ő, mikor látta, hogy ide-oda dobálják és nem becsülik, akkor határozta el magát, hogy a katonasághoz megy át, és kérte oda a felvételét. Ez már Endrődön történt. Tudjuk jól, hogy Endrődön! Csernus Mihály volt abban az időben a plébános, akit Mihály cárnak is neveztek. Erőszakos, uralkodó típus volt, és nem állhatott meg előtte egy egyszerű káplán.

Csernus neve szerepel később az endrődi sortúzzel kapcsolatban. Últ börtönben is a felszabadulás után, s nem kerülhetett vissza többé Endrődre.

Kállónak volt egy nagy kellemetlensége Bréhm Lőrincsel, a váradi egyházmegye Gyulán székelő helynökével. Bréhm szüntelenül új helyre diszponálta őt, de Kálló tudta, hogy nem jogos és nem méltányos, hogy őt mindig helyezgetik. Ezért végül is már nem fogadta el a diszpozíciót. Ekkor szuszpendálták. Ez azt jelentette, hogy nem működhetett, mint pap, a mi egyházmegyénk területén. Ekkor fölkerült Budapestre, és ott működött a Jézus Szíve Leányai-nál. Kálló abban az időben még egyáltalán nem betegeskedett. Csak látszat volt, hogy betegszabadságra küldték. Kétszer is történt vele ilyesmi. Ha jól tudom, a maga védelmében megpróbálkozott Rómában is, és panaszt emelet Bréhm ellen, amiért övele ilyen jogtalanul bánt el: ok nélkül szuszpendálta. Hogy miként intéződött el a dolog, már nem emlékszem, de elég az hozzá, hogy Kállót minden satisfactio, minden elégtétel nélkül egyszerűen rehabilitálták. Hogy Bréhm kapott-e utasítást Rómából, vagy saját maga látta be, hogy ezt nem lett volna szabad Kálló Ferivel tenni, most már nehéz lenne megmondani. Kálló azonban vissza lett állítva, és újra dolgozhatott. Azt viszont tudom, hogy amikor másodízben diszponálták Csorvásra, akkor az volt a levélben, hogy amennyiben nem fogadja el, akkor nyissa ki a másik borítékot, abban megint benne van a szuszpenzio. Hát így leveleztek egymással... De Kálló Feri részéről ez a magatartás egyáltalán nem volt szembeszegülés, az engedelmesség megtagadása. Ő csupán magyarázatot kért, s megmagyarázta a maga igazát is. Nem fogadta el csak úgy szó nélkül, hogy ide-oda- küldözgessék.

Csorvási szociális munkájára visszatérve emlékszem, hogy külön egyesületi házuk volt, italmérési engedéllyel. Kálló ott kulturális és szociális ismeretterjesztő előadásokat tartott. És ha bármelyiküknek valami kívánsága volt, akkor ő mindig szívesen állt a rendelkezésükre. Abban az időben ezekkel az emberekkel nem foglalkozott senki. Ő volt az egyetlen a papok közül, közülünk is, akiknek ez szívügye volt. Ő törődött velük. Voltak neki elgondolásai. Nagyon szeretett volna egy Krisztus Királyról elnevezett férfi egyesületet, egy egész országra kiterjedő mozgalmat létrehozni. De terveit nem tudta megvalósítani a világi papok között. Mert a világi papok java része is úgy gondolkodott, hogy „mit erőlködsz, úgy sincs semmi értelme...” Az egyházi főhatóságok sem voltak mellette. A civil hatóságok nem pártfogolták. De annak ellenére, hogy látta ezt a lehetetlen helyzetet, azért jó szívvel, lélekkel végezte azt a munkát. Nem feltűnésvágyból. Nem is dicsekedett ő azzal, hogy mit csinál. Semmit az égvilágon. Csendes munkás volt, aki mindent olyan egyszerűen végzett, s azért nem várt semmiféle elismerést, se kitüntetést. Ő a népnek a javát akarta.” (Regős András apát-plébános, Szarvas, 1978. május 29.)

De mit is tehet egy fiatal káplán a huszas évek Magyarországon, ha lépten-nyomon tapasztalja, hogy munkáját meg nem értés, gyanakvás kíséri? És éppen azoktól, akiktől a legtöbb bátorítást, a legtöbb támogatást kellene kapnia. Kálló magára marad, de döntenie kell, s ő úgy dönt, hogy van még lehetősége Isten országának ügyéért munkálkodni másutt is. 1927-ben kéri elbocsátását egyházmegyéje kötelékéből, és katona-lelkészi pályára jelentkezik. Testvérei, rokonai ma is jól emlékeznek, hogyan okolta meg annak idején elhatározását: „A szociális igazságtevés eszméit a honvédek lelkébe plántálva, szíjjelküldhetem szerte az országba.” Mint katona-lelkésznek feltétlenül nagyobb mozgási és cselekvési szabadsága volt. Élt is vele, s valóban úgy látszott, ez számára a legmegfelelőbb munkaterület. Tábori miséken mondott prédikációiban, vidéki helyőrségeken tartott lelkigyakorlatain hallgatói — az ország különböző részéről összegyűlt fiatalok — hamar megérik az új, az eddig szokatlan hangot, emberi melegséget, amely Kállóból feléjük sugároz. Az egyszerű parasztleányok és a munkásifjak egyaránt a maguk papjának vallják. Hász tábori püspök nem is tűri sokáig ezt a „forradalmi” stílust, és Kállót rapportra rendeli. Eredménytelenül. Az *Új Hírek* című lap 1948. július 5-i száma azt is tudni véli, hogy Kállót egy ízben Gömbös Gyula is magához kérte, még honvédelmi minisztersége idején, s magas állást ajánlott neki, ha népszerűsítő hívei között ellen-szenves politikáját. „De Kálló — írja az *Új Hírek* — visszautasított minden kitüntetést, és megmaradt, ami volt: magyarnak, kereszténynek és embernek.” Hász ezek után el akarja távolítani a főváros közeléből. Kállónak viszont ebben az időben már olyan összeköttetései voltak, hogy püspöke kénytelen meghátrálni.

Kállót 1930-ban a 11. sz. helyőrségi kórházba helyezik vezető lelkésznek. Ettől kezdve egészen haláláig itt, majd a később felépült tiszti kórházban hirdeti betegeinek az evangélium szociális igazságait. Katonái rajongásig szeretik, s prédikációira minden alkalommal zsúfolásig megtöltik a kis kórház kápolnáját. Hamar fölfedezik a környékbeli hívek is az izzószavú, lánglelkű szónokot, s mind többen jönnek hozzá gyónni, szentmisét hallgatni. A kápolna egyre szűkebbnek bizonyul, s növekvő látogatottsága miatt az épületet 1940-ben ki kell bővíteni.

Kállót minden érdekli, a sajtó, a politika, a személyes kapcsolatok egyaránt. Minden ügyet segít, amelyről feltételezi, hogy népe szolgálatába tudja állítani. *Possonyi László*, a magyar katolikus újságírás veteránja így emlékezik vissza Kálló esperesre:

„...nem elégedett meg az élszóban való tanítással. Minden alkalmat megragadott, hogy egy eljövendő, szociálisan kiegyensúlyozottabb magyarság építője lehessen. Így állott ott a harmincas évek sajtómozgalmainak bölcsőjénél. A *Korunk Szava* és a *Vigília* későbbi szerkesztői is az ő kicsiny, honvédkórházbeli szolgálati lakásában jöttek össze lapalapítási tervezgetéseik megbeszélésére, amíg végre 1931-ben megszületett a *Korunk Szava*, majd 1935-ben a *Vigília*...” (Új Ember, 1969. november 16.)

A náci Németország hazánkra gyakorolt befolyásának erősödésével, a háborús hangulat növekedésével Kálló kapcsolatai is mindinkább kiszélesednek. Mindenütt ott van, ahol ezt a szegény országot menteni próbálják. Összeköttetései a háború kezdetén már elérnek a kormányzó kabinetirodájáig, s hamarosan az illegálisan működő baloldali munkásszervezetekig is. Kívülálló, semleges személye, papi mivolta, mindenekelőtt pedig feddhetetlen jelleme mindenkinben bizalmat ébreszt. S mivel baloldali csoportosulások, valamint józanbelátású jobboldali körök között a közös baj, a háború elhárítása ügyében összekötő szerepet is vállalhat, így módjában van, hogy szinte az egész ország ellenállási „színtjét” lélektanilag is felmérje. Ellenálló, szervező, később embermentő tevékenységének szerteágazó szálai — amit itt csak vázlatosan ismertethetünk — ma már szinte kibogozhatatlanok.

Kálló 1938-ban részt vesz a Történelmi Emlékbizottság, majd a Hazafias Népfront megszervezésében. 1939-ben kitör a második világháború, Magyarország 1940-ben csatlakozik a három hatalmi egyezményhez, 1941-ben pedig az antikommintern paktumhoz. Ugyanez év júniusában Németország oldalán Magyarország is megtámadja a Szovjetuniót. Kálló számára mindez azt jelenti, hogy fegyvert fogtunk tőlünk teljesen idegen érdekekért, — később pedig többek között azt, hogy közel félmillió zsidó vallású magyar testvérünket kiszolgáltatjuk hóhérainak. Élete ettől kezdve még nagyobb szolgálat. Felméri, hogy mit vár tőle, a paptól a kor, mindenekelőtt azonban mit vár tőle Isten itt és most. Amikor Magyarországon éppen a kereszténységet akarják egy új „kereszteshadjárat” ideológiai szolgálatába állítani, így fogalmazza meg programját: „Pap vagyok, tanítom azt a szeretetet, amelynek tanítását Krisztus számomra megparancsolta.” A krisztusi szeretetnek eddig is szerény és csendes harcosa még fáradhatatlanabban küzd a háború üldözöttjei és kiszolgáltatottjai védelméért. Munkája egyre inkább illegális téren, konspirációs körökben bontakozik ki igazán. Amikor 1948. február 2-án a Martinelli (korábban: Szervita) tér 8. számú házban leleplezik a róla szóló emléktáblát, dr. Zeőke Pál a következőket mondja ünnepi beszédében: „Még 1942-ben történt, hogy ennek a háznak a falai közé összehívtam a munkásság és a haladó értelmiség néhány tagját. Ezek között szerepeltek Kálló Ferenc, Szeder Ferenc, Péter Borisz, Kerekesházy József, Tömör Ede, Simkó Elemér, Zarubay Emil, Gács Ödön és még mások. Összejöveteleink nem merültek ki megbeszélésekben, hanem ipari munkások és üldözöttek tevételes megsegítését is végeztük...” Vajon mennyit ért ennek a néhány embernek az összefogása egy hatalmas háborús gépezet ellen? Hogy kevesen is, de megfelelő helyen és módon lehet, sőt sokat is lehet tennünk egymásért, az említett szervezet tevékenységét — melyet Kálló „szürke eminenciásként” tartott a kezében — a *Magyar Nemzet* így foglalja össze:

„... A bátor katolikus pap szervezetet létesített Zeőke Pál főispán, Kerekesházy József későbbi országos népfőügyész és az utóbb szintén kivégzett Tartsay Vilmmossal és másokkal együtt a Hitler-háború szabotálására. Ekkor dobták tömegesen a frontra, büntetőszázadokba az elégedetlenkedő hadiüzemi munkásokat. Zeőke és Kerekesházy vezérkari tisztekkel hozták össze Szeder Ferenc és Kabók Lajos szociáldemokrata képviselőket, akik ezentúl pontos adatokat közöltek a

hadiüzemben tervezett intézkedésekről. Péter Borisz vezérkari százados, akihez a Veres Pálné utcai I. hadtestparancsnokságon az anyagi osztály tartozott, utána mindig értette a módját, hogy megakadályozza a büntetőszázadok elindítását, sőt a brutális hadiüzemi parancsnokokat különböző ürügyekkel le is váltotta, így például a Weiss-Manfréd-gyár egyik hadiüzemi parancsnokát is..." (Magyar Nemzet, 1948. február 2.)

Kálló esperes ez időben folytatott tevékenységéről kétségtelenül *Falus Ottó* tudósít bennünket a legkimerítőbben. Falus hosszú ideig az esperes bizalmasa és közvetlen munkatársa volt az illegális munkában. Gyakran működött összekötőként Kálló és a Magyar Front vezetői között. Falus — korábbi nevén Friedler — baloldali mozgalmakban nevelkedett, s már korábban is szervezett vasmunkás volt. A felszabadulás után a Kommunista Párt tagja, hamarosan szervező titkára, ifivezető, járási és megyei szervező, majd a Néphadsereg politikai tisztje. Kállóval való kapcsolata akkor szilárdul meg, amikor 1942. március 15-én egy Petőfi-ünnepségen röpcédulák osztogatása miatt lebukik. Kálló a Petőfi-verseket olykor kissé „átköltötte”, aktualizálta és „Proli Berta” vagy más aláírással szignálva óvatosan terjesztette. Ezúttal néhányat Falusra is rábízott, akit aztán emiatt letartóztattak, s azonnal a frontra akartak küldeni. Falust napokig verik, vallatják, de ő nem árulja el a versek szerzőjének nevét. Kálló eközben mindent megmozgat, Falust kiszabadítja az őrizetből, és sürgősen elhelyezi a helyőrségi kórházban. Hogy a frontszolgálatától megmentse, a biztonság kedvéért meg is operáltatja... 1942. áprilisától maga Falus is szép számmal írja át nagy költőnk verseit, s valószínűleg ezért is kapja az illegitimitásban a „Lantos” fedőnevet. Később „Kántor Pál” névre szóló hamis papírokkal is működik — egyszerre három földalatti szervezetben is. Kálló esperes fedőneve az illegitimitásban „Néni”. Falus tőle kapja a mozgalom jelszavát is: „Szereti Ön Petőfit?” Melyre a válasz: „Mintha a testvérem lenne!”

*

A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum részére összeállított 29 oldalas kéziratában Falus beszámol a Budán levő katonai egészségügyi intézmények háborúellenes tevékenységéről, s ezen belül Kálló szerepéről. A jelen tanulmányunk számára nélkülözhetetlen dokumentum bevezetőjében a szerző a következőképp értékeli Kálló esperes szerepét:

1. Ő volt az első az antifasiszta harcosok közül, aki ilyen széles népfront kapcsolatokat épített ki.
2. Ő volt az első, aki már 1942. áprilisában Petőfi forradalmi verseivel „lepte” meg a sebesült honvédtiszteket úgy, hogy az általa írt imakönyv lapjai közé rejtette őket.
3. Ő volt az első, aki még Bajcsy-Zsilinszkyt is megelőzve fölismerte az elnyomott munkásság harci csoportjaival való összefogás szükségességét. A Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Béke Párt felhívásait ugyanígy tanulmányozta, s ahol kellett, felhasználta, mint a forradalmi krisztusi tanításokat, vagy a Kisgazda Párt, illetve a Paraszt párt útján nyert értesüléseket.
4. Ő volt az első, aki rajongásig szeretett költőjének, Petőfi Sándornak a verseit is át merte formáltni, ki merte bővíteni, s ha kellett, még hamisított is újakat, melyekben az ellenállási mozgalom felhívásait tömörítette, és terjesztette a sebesült tisztek között.

Falus tehát abban a helyzetben volt, hogy az esperesnek csaknem minden kapcsolatáról tudomása lehetett. Idézzük jelentésének erre vonatkozó részleteit, néhány Kálló személyére vonatkozó megállapítását:

„Miközben a maga csoportját újabb kórház-egységekkel, majd más csoportokkal erősítette, ő maga — a kiválasztott bajtársakra bízva a csoportok irányítását — egyre több szervezet vezetőjével lépett kapcsolatba: Lázár Károly tábornok testőrparancsnok, Kiss János altábornagy, Nagy Jenő ezredes, Dezsényi Miklós főhadnagy, aki a Márciusi Ifjak csoportjának és a Nemzeti Ellenállás Szent-Györgyi Albert által irányított csoportjának is tagja volt, Kálló munkatársa lett. 1944. júniusában kapcsolatba került Pálffy Györggyel, a Magyar Front vezetőjével és Sólyom Lászlóval is. Ettől kezdve állandó kapcsolatot teremtett a Magyar Front Katonai Bizottságával Kántor Pál hadnagy összekötőjén keresztül.”

„Számos üldözött számára biztosított átmeneti menedéket valamelyik budai kórházban, amíg megfelelő igazoló iratokkal el nem látta...”

„Kálló Ferenc százakba és ezrekbe plántálta át lelkének igazát, és nem nézte, szegény vagy gazdag, aki rászorul, zsidó vagy keresztény, orosz vagy német, angol vagy szlovák, csak egyet tudott: akit üldöznek, azt neki segítenie kell!

Számos sebesült hadifogoly: angol, orosz, francia, amerikai repülő talált menedéket a csoportjához tartozó kórházakban. Magyar munkaszolgálatosok, szlovák és román származású szökevények találtak ott védelemre.”

„1944 szeptemberében, amikor az összegyűjtött egyenruhák, kézfegyverek és katonai igazolványok elérték a szükséges mennyiséget, tervbe vette a fegyveres akciógárdát, amit a 3. támaszponton (Budakeszi Szanatórium) dr. Csutkay ezredes egységénél akartak beépíteni... Ez időben az egyes kórházak betegszobáiban bújtatott ellenállók szekrényei, de még a matracok is fegyvereket rejtettek. Ilyen volt Tassy és Görgey betegszobája is a 11-es Hőrs. Kórház belosztályán. Ide jártak az ellenállók, nem csak röplapokért, de fegyvereket is hoztak a Kálló-csoport által védett hadifogoly tisztek, az illegálisan harcoló munkásmozgalom számára.”

„Amikor Kálló értesült a Magyar Frontban szervezett németellenes és antisziszta pártok koalíciójáról, elsőként kereste velük a kapcsolatot, amit Sólyom László személyében meg is talált.”

„A Kálló-csoport által továbbított »Felhívások« és »verses röpcsik« száma 1942 április és október között — pontosan ellenőrizhető — 25 darabot tesz ki és egy Heine-vers kivételével mind Petőfiből készült. 1944. március 28-tól körülbelül ötven vers született...”

Ezeket az anyagokat a kórház írógépén leírni szigorúan tilos volt! Ezért vagy Balogh Mária vagy Szabó Feri gépelték le Rákoscsabán a Vannai u. 3-ban elrejtett írógépén. A verseket, Béke Párt és Magyar Front felhívásokat régi térképek hátára, közönséges számlakönyv lapokra, irkalapokra írták, ezek a könnyen megsemmisíthető és szinte figyelmet sem keltő »fecnik« igen jól rejtve maradhattak a figyelő szemek előtt...”

„Amikor Kálló már más ellenállókat megelőzve szervezni kezdte a budai honvédkórházban a csoportot, a Tiszti Kórházzal kezdte, ahol dr. Meggyesy Sándor őrnagy, dr. Mindák Jenő orvos-őrnagy, dr. Jeney László őrnagy, dr. Aranyi Sándor őrnagy orvosokat vont be a munkába.

A 11-es Helyőrségiben dr. Leitner Ferenc orvos-alezredes, dr. Zárdy Imre orvos-százados, dr. Részegh József orvos-hadnagy, dr. Németh László orvos-őrnagy, dr. Konrády László orvos-zászlós, dr. Szalay Benő orvos-őrnagy, dr. Stefaics Géza orvos-alezredes, dr. Szutróky Gyula orvosokkal és Cenner Mihállyal állt kapcsolatban.

Budakeszin dr. Csutkay István orvos-alezredes lett a munkatársa, aki dr. Horváth Miklós orvos-százados, dr. Finta Istvánt, dr. Ribiczey István orvos-századost vont be a munkába.

A Vöröskereszt Kórházban dr. Részegh József orvos-hadnagy, majd később dr. Konrády László orvos-hadnagy tartották vele a kapcsolatot.”

Az illetékes hatóságoknak hamarosan feltűnt, hogy azokban a kórházakban, amelyek Kálló esperes hatáskörébe tartoznak, feltűnően lassan gyógyulnak a betegek, s a legtöbbjük elbocsátása után is alkalmatlan marad katonai szolgálatra. Mások már éppen meggyógyulnak, amikor hirtelen újra műtőasztalra kerülnek. Egyesek minden ok nélkül kiütéses tifuszt kapnak, a fertőző osztályra jutnak, még látogatni sem lehet őket. A német katonai hatóságok hiába kérik ki a beteg fogoly tiszteket, azok egészségi állapota sohasem javul annyira, hogy szállítani lehessen őket. A nyilasoknak szemet szúr, hogy az ápoltak zsidóként vonultak be ugyan a kórházba, de legtöbbje keresztény papírokkal hagyja el az intézményt. Beépített besúgók már azt is tudni vélik, hogy sok kötés alatt nincs és nem is volt semmiféle seb, törés vagy operáció, hogy többen egyáltalán nem is voltak betegek, s igen sok üldözött zsidó munkaszolgálatos a „gyógyulása” után nemcsak új vallást, de egészen új nevet és új anyakönyvi kivonatot is kapott. Kálló, aki vallásra, világnézetre, nemzetiségre való tekintet nélkül minden beteget meglátogat, mindenkivel személyes és bizalmas beszélgetést folytat, — úgy is mint pap, úgy is mint egy származást igazoló bizottság elnöke a háttérből, csendesesen irányítja ezt az életmentő, de ugyanakkor életveszélyes munkát, De hát nem csak az égő gyertyát nem lehet sokáig véka alá rejtetni, hanem a

hamis keresztlevelek hírére sem. Kálló működési területét Vörös Kórháznak kezdik emlegetni, ahol — mint a felszabadulás után egy napilap elmésen idézi — „a nyilas járvány ellen kezelték a betegeket”. Szálasi 1944. október 15-i hatalomátvétele után Kállónak nemcsak munkája, de pusztája léte is veszélyben forog. Lépéseit már figyelik. Neki viszont mozgási lehetőségét igen megnehezíti, hogy magas lázzal hirtelen megbetegszik, s elesett állapota Márvány utcai lakásában teljesen ágyhoz szegezi. A nyilasok azonban már túl sokat tudnak róla ahhoz, hogy „futni” hagyják. A *Reformátusok Lapjában* Finta István így emlékezik vissza Kállóra, s utolsó, már szorongatott napjaira:

„Az Alkotás utcai tiszti kórházhoz beosztott lelkipásztor volt, de hatásköre kiterjedt az összes budai katonai létesítményekre. Szinte véletlenül kerültünk össze az akkori igazoltatások során, kölcsönösen kisegítve egymást aláírásunkkal és pecsétünkkel, hogy hitelesek legyenek azok az iratok, amiket több mint 200 zsidó, ruszin, román és egyéb munkaszolgálatos mentésére adtunk ki. Amikor erdélyi beosztásomból visszakerültem, már csak a legmerészebb tisztek érintkeztek velem, mivel az ellenállási mozgalomban való részvétele mellett nyíltan hirdette, hogy a háborút elvesztettük, és buzdított a németek uralma elleni harcra. Amikor azzal próbáltam csendesíteni, hogy úgysem hallgatnak az emberek reánk, azzal válaszolt, hogy a lelkipásztorok szavát az Isten is számon tartja. Ha egymaga maradna is, szólna az igazat azért, hogy legalább az Isten hallja. Változatlanul folytatta Istentől vett prófétai szolgálatát. Csak arra tudtam rávenni, hogy ha sűrűsödnek a jelek körülötte, akkor jöjjön ki Budakeszire, és elrejtjük.

Közbejött október 15-e, amikor a budakeszi katonai szanatórium üres ágyait a boldog emlékeztető Csutkay István parancsnok tudtával és hozzájárulásával, főleg dr. Ribiczey Sándor akkori orvos-százados, a légénységi osztály vezetője hirtelenjében feltöltötte a nálunk ebédet felvételező zsidó munkaszolgálatosokkal, akiket tüdőbetegként kezeltek tovább, és végül is sikerült így átmenteni őket. Telefonon és bizalmi összekötőnk, Falus Ottó révén többször sürgettem a kijövetelre, különösen amikor tudomást szereztünk a tömeges letartóztatásokról és olyan gyilkosságokról, mint például Koltói Annáé. Kálló Ferenc azzal hárította el a biztonságot, hogy a különböző ellenállási mozgalmak között ő fontos összekötő lévén, nem hagyhatja el a helyét ilyen időben...” (Reformátusok Lapja, 1974. október).

Október 28-án este jöttek érte. Aznap délelőtt még nála járt barátja és kezelő orvosa, dr. Leitner Ferenc ezredes, és felkínálta, hogy elrejtje a zárt fertőző osztályon. Ez biztos menedéket jelentett volna. Kálló nem fogadja el ezt az ajánlatot sem. „Egy pap nem hagyhatja el a helyét” — válaszolja Leiter doktornak.

Amikor csöngettek, először azt mondták, haldokló beteghez akarják vinni. Kálló kiszólt házvezetőnőjének, hogy engedje be a látogatót. Menni akart. Az utolsó kenetet még betegen is ki akarta szolgáltatni.

De Kálló szobájában már nem volt szó többé utolsó kenetről. Fegyverét elvették, s közölték vele, hogy azonnal kihallgatásra kell jönnie.

Valóban odavitték. De Kálló Ferenc sohasem tért vissza erről a kihallgatásról. Éjfélnél is tovább vallatták, vasárnap lett, Krisztus Király ünnepe. Krisztus Királyé, akit egész életében mindennél jobban tisztelt és szeretett, de akinek a nevéől sohasem sikerült itt a földön társaságot alapítania.

Aztán újra autóba ültették, s elhajtottak vele a Hűvösvölgy felé. A Hidegkúti út végén egy tisztáson megálltak, s felszólították, hogy távozzon. Kálló tudta, mit jelent ez. Alig tett néhány lépést, eldőrdültek mögötte a fegyverek. Összerogyott, de nem halt meg azonnal. Akkor egyik gyilkosa utánament, és fölébe hajolva ismét tüzelt.

Amikor rátaláltak, kezében rózsafüzérének leszakadt feszületét szorongatta...

Irodalom: Kórház, melyben a nyilasjárvány ellen kezelték a betegeket — Kossuth Népe, 1945. május 30. — A mi halottunk — Kálló Ferenc, Politika, 1947. május 24. — Emléktáblát kap Kálló Ferenc főesperes, az ellenállás pap vértanúja, Magyar Nemzet, 1948. január 1. — Eleplezték Kálló esperes emléktábláját — Kis Újság, 1948. február 4. — Két hős pap — Kis Újság, 1948. február 4. — Megoldották Kálló főesperes mártírhálálának titkát — Kis Újság, 1948. február 19. — Krisztus katonája — Új Ember, 1948. február 29. — Emlékezés

egy vértanú halált halt volt orosházi katolikus papra — Orosház Vidéke, 1948. március 3. — Elfogták Kálló esperes gyilkosait — Szabadság, 1948. július 3. — Zsolt Ágnes: Elfogták a nyilas Számonkérő Szék szervezőit, Kálló esperes gyilkosait — Világosság, 1948. július 3. — Zsolt Ágnes: Ezért kellett meghalnia 1944-ben Kálló esperesnek — Új Hírek, 1948. július 5. — A népbíróság külön tanácsa elé kerülnek Kálló esperes nyilas gyilkosai — Magyar Nap, 1948. szeptember 7. — Kunszery Gyula: Ember az embertelenségben — Új Ember, 1964. október 25. — Huszonöt éve ... — Délmagyarország, 1969. október 29. — dr. Krizsán László: A gyilkosok telefonálnak — Magyar Hírlap, 1969. október 29. — Új Ember, 1969. november 16. (P. L. aláírással) — Sinkó Ferenc: Magyar katolikusok az ellenállási mozgalomban. — Új Ember, 1970. február 15. — Szigeti Endre: Egy szomorú évforduló — Új Ember, 1971. október 24. — Finta István: Kálló Ferenc emlékezetére — Reformátusok Lapja, 1974. október 27. — Harminc éve történt — Új Ember, 1974. november 17. — Fahidy József: Az ellenállási mozgalom 30. évfordulója a Hegyvidéken — Hegyvidék, 1974. IV. évf. 3. sz. — dr. Erdőssy Béla: Vértanúk és tanúságtevők — Katolikus Szó, 1975. március 30. — Vadász Ferenc: A tábori főesperes Kálló Ferenc — Vadász Ferenc: Legenda nélkül. Budapest, 1975. Móra. 82. oldal.

KERESZTURY DEZSŐ VERSE

Várákozva

Sokáig jöttünk-mentünk
céltudattal, céltalan,
átléptünk metsző árnyékokon,
nagy kövekre álltunk; szelek ha elültek
kődökbbe méléztünk, hidak
korlátjára dölve, mindig
szomjaztatóbb némaságban,
mert zöldben is porban
lankadozott a lomb; — sehogysem
eredt meg a kegyelem esője:
szikföldre hullt a lélek-törmelék
idegen városokban s a Dunaparton.

Esett, persze hogy esett is,
de oly természetes jött
üdítése a villámmal teli záporok
idején, hogy észre se vettük,
bár gyakran megsűrűsödtek,
mint kiket ottfeledtek, a fellegek,
jég késsel, hó pólyával a tél
sebzett, kötözött; nemegyszer
vérünkbe vegyült a szakadó vér.

Fontosnak vélt foglalatosság
tajtékában — Eredj templomba! — küld most
a gyermeki emléket; a templom üres,
nyirok-hús félárnyékban
sáppadt oltárok, örökmécs,
mintha a másvilágról; —
s csak futóhomok, ingerült, olthatatlan
szomjúság, meg egy tétova hang:
— Légy türelemmel magad iránt is,
fűtyüréssz SS-ek, pörök, toronyházak
szorongásában, s ha nem kerekül szád,
föházkodj: valahol indul a felhő. —

NÉGYSZEMKÖZT BALCZÓ ANDRÁSSAL (I.)

FODOR: József Attila *Nem emel föl* című verse — akárcsak a többi, már a betegség szorításában fogant Flóra-ciklus vagy a Kosztolányi-búcsúztató is —, meglepően ép arányérzékről vallanak. Érték és mérték egyensúlya jellemzi József Attilát költőtársai „karáton nem mérhető” értékének jó és jobb: az ellenfélből vagy testvérből atyává magasodó Babits, illetve Kosztolányi megértésében; akárcsak Isten, a „formáló alak” — József Attila is mintegy Teremtőként méri meg szerelmesét: „Mindig mindenütt megméréssel”. Nemcsak az istenes és szerelmes versekben, de a falu, a külváros lakóit megidéző költeményekben is fölfelé dobban a kormos szív: „Emeljétek föl szívünket! Azé / aki fölemeli” — így szól, így mutat a költő önmagára és társaira, mint mértékre, így devalválódik a „szörny társadalom öntőformája” fordított mértékké.

Ahogy a gyermeknek játék, oltalom, ugyanúgy szükséglete a falunak a köhöz, iskolák, kutak, a kigyulladó villanyfényvilágosodik értelme is: „Mint minta, mint az erény a szegénybe, / s ez összeviszsa kusza szövevénybe, / társadalmunkba elme kell nagy fénybe, / mely igazodni magára mutat”. A szerelmes vers e záró sorai akár proletárversben, akár istenes költeményben is elképzelhetők. Olyan értékítéletet, olyan igaz öntőformát, mintát, formát jelentenek, amiről József Attila Halász Gáborhoz írott — sokat idézett — levelében is beszél: „En a proletárságot is formának látom, úgy a versben, mint a társadalmi életben, és ilyen értelemben élek motívumaimmal”.

E sorokat sokan a proletárköltő ars poeticájának tekintik; holott — az „is” kötőszó bizonyítja — a költő a proletárságot is formának látja, ami nemcsak azt jelenti, hogy a versek „tartalmának” a külváros sivársága, tehát a kép, a motívum felel csupán; hanem azt is, hogy ez az öntőforma alakítja József Attila más verseinek értékrendjét: érték és mérték arányát is.

Nem adhatunk tehát igazat a Vigília tanulmányírójának*, aki abszurditásnak tekinti, hogy a *Nem emel föl* szerzője — azzal, hogy magára vállalja Isten gondját — behelyettesítene a Teremtőt. Szerintünk az arányon ez a látszólagos „helycsere” mit sem változtat: a gyermek továbbra is gyermek marad — s Krisztus jelképébe öltözött még önmaga feláldozásáról is beszél: Isten gondja pedig az eddiginél sokkalta inkább súlyosodik azzal, hogy magát a költőt, értékeit őrzi, mértéke szerint bírálja és fogadtatja el mindezt másokkal is:

*Kinek mindegy volt már a kín,
hisz gondjaid magamra vettem,
az árnyékvilág árkein
most már te örködj énefelettem.*

*Intsd meg mind, kiket szeretek,
hogy legyenek jobb szívvel hozzám.
Vizsgáld meg az én ügyemet,
mielőtt magam feláldoznám.*

Nincs lényegi különbség a gyermekkorba történő visszahelyezkedést illetően a korai istenes versekben sem. Az a József Attila, aki az Isten kedvéért boltba szaladgál, alkuszik, ugyanolyan nagy áldozatot vállal, ugyanúgy vállára veszi Isten gondját, mint *Isten* című versében írja, akárcsak gyermekkorában a valóságban is, amikor ezek a vásárlások — élettrajzi vallomásaiból tudjuk — a megalázta-

Mostani és következő számunkban részleteket közlünk Fodor Ilonának Balczó Andrással folytatott hosszabb rádióbeszélgetéséből a riporter hozzájárulásával.

*Beney Zsuzsa: Az Esmélet lírája című tanulmányáról van szó (Vigília, 1975 szeptember)

tások kanosszajárását jelentették számára. Isten pedig mit sem veszít nagyságából azzal, hogy a gyermekek legcsodálatosabb adományában, a játékokban részt vállal; az az Isten, aki a gyermekek golyóját a lyukba gurítja, ugyanaz az igazságos bíró, aki „nem tolakszik és nem verekszik”, magyarul: „sportszerűen”, azaz gyermeki tisztasággal, gyermeki mérték szerint ítél, s aki a végső ítéletnél nemcsak mint formáló alak, de mint öntőforma visszafogja önmagába megfáradt vagy éppen eltévelyedett gyermekét.

Érték és mérték aránya érdekelné most is, amikor „minden idők legnagyobb öttusázójával”, Balczó Andrással beszélgetek. Először talán arról kérdezem, miért tartja számon József Attila kedves versei között a *Nem emel föl* címűt?

BALCZÓ: Nem egy vers az, ami eszembe jut, amikor József Attilára gondolok, hanem költészetének egésze. Úgy gondolom, van valami abban, hogy létezik egy közös jellemző, amely fiatalkori verseiben éppen úgy megtalálható, mint késői írásaiban. Költőtársa ezt így fogalmazta meg, hogy „mindenkihez nagyon hasonlítok”. Ez énám is vonatkozik. Ez mindenkire vonatkozik. Lényegünknek valamilyen szintjén nagyon közel állunk egymáshoz. És József Attila azért volt nagyon nagy, mert a megfoghatatlan közösből nagyon sokat tudott kifejezni. Nem lehet kifejezni minden dolgot; de ő mégis nagyon közel jutott a lényeghez, ahhoz, ami mindannyiunkban megvan: Adyhoz hasonlóan közel.

Mindazzal, amit eddig elmondtam, nem azt akarom mondani, hogy meg is tudom fogalmazni azt, ami énbennem és József Attilában közös. Jóllehet minden versét olvastam; dehát nagyon alaposan nem dolgoztam bele magam; talán egyetlen róla írott tanulmányt sem olvastam, életéről szóló könyvet is keveset. Ennek ellenére — és úgy érzem nemcsak énbennem, hanem nagyon sokunkban — az ő versei mély nyomot hagytak. Azért is örültem, hogy József Attila verseket olvashattam, mert ő nemcsak átélte mindannyiunk gondjait-bajait, de meg is fogalmazta helyettem azokat az érzéseket, gondolatokat, amiknek megfogalmazására a mindennapi beszéd képtelen. És nagyon szépen megfogalmazta: szebben, mint ahogy én valaha is meg tudnám fogalmazni. És ezért hálásnak kell lennünk az ilyen költőnek. Ezekkel a megfogalmazásokkal sok nehéz helyzetet segíti bennünket.

Amikor nevén tudja nevezni a gondjait, amikor megfogalmazódik a gond, akkor megszabadul, megkönnyebbül az ember. És ebben sokszor segítségemre volt József Attila. Mert a mentőövet mindig el kell fogadni: nem bízhatjuk magunkat minden esetben a magunk erejére; ebben az értelemben volt mentőöv, fontos segítség számomra sokszor az ő költészete — mint mondtam — épp a megfogalmazásokban. Ha kimondom, ha ki tudom mondani, ha nevet tudok adni a kifejezhetetlennek, azzal meg is fogtam, azzal el is értem.

Na mármost: miért választottam ki József Attila versei közül a *Nem emel föl* címűt? Egyrészt azért, mert itt is kimondott valamit József Attila, amit csakis ő tudott ilyen pontosan és ilyen szépen megfogalmazni. Másrészt azért, mert ha hirtelen azt mondják az embernek; hogy „Válassz gyorsan egy gyümölcsöt!”, akkor rávágjuk, hogy „alma”! — És ha nekem azt mondják: „Mondj gyorsan egy József Attila-verset!”, akkor azt mondom, hogy *Nem emel föl*.

Engem az fogott meg ebben a versben, hogy milyen, eddig ismeretlen magasságba emelte Istent; mindenkinél magasabbra. Ady megfogalmazásánál is magasabbra. Mert azt mondja: „hogy valljalak, tagadjalak, / segíts meg mindkét szükségemben.”

József Attila itt még azt is ki tudta fejezni, amit talán kívül senki a világon nem hitt el, hogy az Isten még a tagadásban is tud segíteni — mert olyan hatalmas. De az is fontos része a kimondhatatlannak — és ez talán még jobban megfogott —, hogy: „Tudod, szívem mily kisgyerek — / ne viszonozd a tagadásom; ne vakítsd meg a lelkemet, / néha engedd, hogy mennybe lásson”. Tehát az ember nem a szemével, hanem a lelkével lát a mennybe: nem azt mondom, hogy mennybe látok, de hiszem — még ha olykor tagadok is —, hogy egyszer majd a mennybe látok. És én úgy gondolom, hogy a közös jellemző, ami József Attila verseit összekapcsolja, az ő gyermeki mivolta. Azért is tudott kifejezni és azért érzett meg többet Istentől, mert az ő gyermek-mivolta valóban sajátja volt. Abban az értelemben sajátja és annyira magától értetődően miénk is, amilyen mértékben — akár átvitt, akár szó szerinti formában — József Attila is kimondta: „Ha nem leszek olyanok, mint a kisgyermek: nem látjátok meg a mennyek

országát". Azért tudta az Istent kifejezni a nem istenes verseiben is, amilyen a *Könnyű fehér ruhában...* című költeménye. Mert itt, ebben a versében ez a tiszta fehér ruhába öltözött gyermekség idézi meg azt a magasságot, ami nemcsak a mi bolygónkon, de az összes többi égitesteken is túlmutat: túl a „csillag-rácsokon”...

KÖNNYŰ FEHÉR RUHÁBAN

*Mindent, ami nem ennivaló,
megrágtam és kiköptem.
Magamtól tudom, mi a jó
s hogy egyreমেgy, szappangolyó,
vagy égbolt van fölöttem.*

*Én tudom, mint a kisgyerek,
csak az boldog, ki játszhat.
Én sok játékot ismerek,
hisz a valóság elpereg
és megmarad a látszat.*

*Nem szeretnek a gazdagok,
míg élek ily szegényen,
Szegényeket sem izgatok,
nem állok én vigasznak ott,
ahol szeretni szegyen.*

*Megalkotom szerelmemet...
Égítesten a lábam:
elindulok az istenek
ellen — a szívem nem remeg —
könnyű fehér ruhában.*

BALCZÓ: „Megalkotom szerelmemet” — ha akarom, égi; ha akarom földi szerelem ez: mindegy, hisz azt mondtuk: a mérce közös: Ha akarom: „elindulok az istenek ellen”: tagadás. Ha akarom — és én így érzem igaznak —: a kis i-vel írott földi hatalmasságok ezek; azok a földi mértékek és értékek, amelyek a költő már túljutott. Én így gondolom, vagy legalábbis én így indulok el a kis i-vel írott istenek ellen — „könnyű fehér ruhában”. Ilyen szegényen: — „Nem szeretnek a gazdagok” — és ilyen gazdagon: túllépve azon a világon, „ahol szeretni szegyen”...

József Attila a szíve mélyén volt gyermek: azért volt képes egyszerre, egy időben oly magasra és oly mélyre eljutni. Véleményem szerint a mérték között a szívbeli gyermekség és a költői nagyság között. Minél inkább szívbeli gyermek a költő, annál inkább nagy költő. Tehát akiben megvan a gyermekség: vagyis az elevenség, a változékonyságra való hajlam, az elengedettség, az a bizonyos felfelé-, illetve befelé-figyelés, az elfogulatlanság, a játék adománya: tehát ha valakiben mindez megvan, az — a tehetséggel együtt — segíti a költőt, hogy nagy költővé váljon.

FODOR: És mindezek az adottságok segíthetik a sportolót is abban, hogy nagy teljesítményeket érjen el, hogy a fizikai teljesítményt az alkotás szintjére emelje. Pontosan úgy, ahogyan ezt a mértéket József Attila — önmagának is — megszabta. 1932-ben mondja a költő a Brassói Lapok riporterének *A hetedik* című költeményéről:

„Még gyermek voltam, amikor hallottam, hogy vannak emberek, akik verseket írnak és azok nagy emberek. Anyám kis, alacsony, törekeny termetű aszszony volt. Nagyon szerettem. És azért szerettem volna költő lenni, mert a költők nagy emberek és úgy éreztem, hogy akkor segíthetek édesanyámnak: a nagy ember még a szatyrot is könnyebben cipeli.”

József Attila a költő eszmei nagyságát — mintegy a felnőtt testi erejével társítja — de ugyanakkor gyermeki mércével: a gyermeki erőt meghaladó teljesítménnyel — az emberi nagyság erkölcsi mércéjét is megszabja. Ennél szebben összefogni: az emberi nagyságot, a költészetet és a fizikai erőt, a kosárcipelést nem igen tudta más.

BALCZÓ: Olyan szépen fogalmazta meg, hogy az embernek elmegy a kedve, hogy a maga hétköznapi szavaival ugyanezt próbálja körülírni.

FODOR: Pedig én épp arra szeretném megkérni: próbálja legalább körülírni, mennyiben lehet a sportteljesítmény — alkotás? Mennyiben lát lényegi rokonságot a kétféle játék: a költészet és a sport között? Érték és mérték viszonylatáról kérdezném, arról tehát, amit a portréfilm rendezője, Kósa Ferenc *Küldetésnek* mond; arról faggatnám, amit — a filmrendezőt helyesbítő önjellemzésében — Balczó András így fogalmazott meg:

„Énbennem is volt egy ilyen kiemelkedési vágy. Nem küldetésnek nevezném ezt, inkább elszántságnak, de az én küldetésem soha nem volt olyan, mint a drámai hősöké. Inkább hasonlítanám ezt a küldetési érzést a pulikutyanak vagy

a postagalambok küldetéséhez. Ahogy a pulikutya tereli a nyáját, vagy a postagalamb repül arra, amerre kell repülnie, úgy voltam én is az öttusával. Átengedtem magam egy megnevezhetetlen erőnek, ami taszított, lökött az öttusa felé."

Balczó András is előbb cipelhetette édesanyjának a kosarat, előbb szaladgálhatott a boltba, és csak aztán gondolhatott arra, hogy olyan nagy ember legyen, akinek nemcsak fizikai, de erkölcsi ereje is van a „kosár-cipelésre”.

Mármost: abban egyeztünk meg Balczó Andrással, hogy valamikori sportteljesítményeiről — konkrétan — nem esik szó. De szó esik itt és most az érték kategóriák sorrendiségéről, arról, hogyan ért fel a hajdani öttusázó arra a dobogóra, ahol 42 évesen — a sportból „kiöregedve” —, pusztán létével, tehát azaz, hogy van, hogy köztünk van: jelenlétével is eszmei, erkölcsi példát jelent.

Akik a portréfilmet látták, emlékezhetnek a jelenetre, amelyben a nyíregyházi Bujtos partján ülve, Balczó első „sportteljesítményéről” beszél, amikor a hazai pataktól, az Ér-től elindul, hogy „befusson a szent nagy Óceánba”.

Bármennyire patetikusnak hat az Adyval való párhuzam: nemcsak Balczónak: minden embernek meg kell keresnie a maga Bujtos-át ahhoz, hogy elmondhassa: „innen jöttem és ide térek”. Hogy a megmérhető teljesítményektől eljuthasson a mindennapi mércével nem mérhető teljesítményig, addig, amit Balczó András Úgy-nek nevez.

„Valamikor, a háború után, itt erről a gátról dobtak be a vízbe, hogy tanuljak meg úszni. Akkoriban itt a Bujtoson ez volt a szokás.

Van ennek már vagy 30 éve. De akármilyen messzire kerültem innen, ezeket a vizeket nem tudtam elfelejteni. Emlékszel a vizek neveire?

Ez volt itt a „Kiscsendő”, az ott, mögöttem a „Madisz”; ott a sarokban a „Lófűrésztő”, mellette az „Anyás” és amott a Dózsa-telep felé a strand.

De nemcsak a vizek neveire emlékszik az ember, hanem a víz tapintására, az ízére, a természetére. Ehhez a vízhez kötődik is az ember, meg taszítódik is tőle. Akik itt nevelkedtek ezen a környéken, és belekóstoltak ebbe a vízbe, azok talán makacsabbak, konokabbak mint mások. Aki ilyen mélyről indult, az nagyon elrugaskodik, hogy felérjen a felszínre, és talán egy kicsit tovább is megy. Korábban indult, korábban érkezik, mint a tanyasi gyerekek az iskolába. Azok mindig fél nyolcra itt voltak a teremben, s akik az iskola mellett laktak, azok épp hogy a csengőszóra odaérkeztek...

Már kamaszkoromban is azt tapasztaltam közvetlen és tágabb környezetemben, hogy az emberi cselekvés, az emberi teljesítmény — nehezen mérhető. Sokszor egy emberileg értékes teljesítmény elismerés nélkül marad, és egy emberileg értéktelen teljesítményt elismeréssel illetnek. Szóval, akit szemem kéne köpni, azt elismeréssel jutalmazzák, és akit elismeréssel kellene jutalmazni, azt... szemétköpi.

Amikor az öttusával megismerkedtem, akkor azt reméltem, hogy az öttusán keresztül a világtól kicsikarhatom a teljesítmény mérhetőségét. Igazságos mérhetőségét. Ha így közeledünk az öttusához, akkor nem egy tömegsportról van szó, hanem egy tágabb értelmű emberi vállalkozásról, vagyis ügyről van szó.

Talán világosabban megérthető az, amit mondani szeretnék, ha hozzáteszem, hogy ma már számomra az igazságosság fontosabb, mint az eredményesség. Mert eredményesség nélkül lehet élni, de igazságtalan körülmények között nem szabad.

Márpedig ha én öttusázó vagyok: teljesítményem pontokban mérhető; kiiktatódnak a megmérhetetlen homályok, és az igazságérzetem sem sérül meg, hogyha nem én nyerek: ennyit teljesíttem, ennyit érdelek.

Nem tudom, ki hogy van ezzel, de ezt az alapszabályt elég ritkán láttam érvényesülni az életben.

Éppen ezért nemcsak vonzódtam, hanem menekültem is az öttusához. Sok választási lehetőségem nem is volt. Érettségi után nem vettek fel a testnevelési főiskolára.

Elmehettem volna adminisztrátornak, aktákat nyálazhattam volna napestig, rubrikákba neveket, számokat írhattam volna életem végéig. Így aztán elkerültem Csepelre tetőtisztítónak, de csak azért, hogy közelebb legyek az öttusához.

Úgy érzem, hogy az úzás, futás, vívás, pisztolylövés, lovaglás csak eszköz volt ahhoz, hogy egy magasabb, egy tágabb értelmű emberi célt felismerjek és elérjek. Ha egyáltalán célnak lehet nevezni a levegőt, amely nélkül nem lehet élnünk...”

FODOR: „Nem véletlen” — mondanám, ha nem tudnám, hogy Balczó András szerint nincsenek véletlenek —, tehát hadd mondjam így: törvénytörő, hogy a portréfilm „főszereplője” e gondolatossággal Adynál, kedves költőjénél köt ki; azt mondja: „Tulajdonképpen én hiszek abban, hogy minden embert a lelke legjava egy olyan irányba noszogtat, ahol emberibb életet tud élni... Amiről itt most tudni próbálok, azt Ady így fogalmazta: Csupán a viharért nem jártam viharban. / Becsületes szívem becsületes jussát / keresem a harcban...”

BALCZÓ: Így mondtam a filmben. De ma már ezt a kérdést sokkal tágabb nézőpontból látom.

Az előbb azt kérdezte tőlem, mennyiben alkotó tevékenység a kimagasló sportteljesítmény? — Ehhez hozzátenném előljáróban: az alkotó tevékenység nemcsak a kiváló teljesítményekre szűkíthető. Hanem mindenféle emberi cselekedetre vonatkoztatható. Olyanokra is, amelyek nem mérhetők. Tehát a jelentéktelenebb teljesítmények is alkotásszámba vehetők. Minden embernek van alkotási lehetősége. Lehet, hogy az az alkotás egy felnőveit gyermekekben mutatkozik meg, vagy őt felnőveit gyermekekben mutatható ki. De az is lehet, hogy nem mutatható ki a teljesítmény, és akkor is van lehetősége valakinek alkotásra, ha egyetlen nézője sincsen igyekezetének, a műnek.

Mert van lehetősége mindenkinek alkotói hitben élni: az utcaseprőtől az államtitkárig mindenki alkothat, ha értelmét látja munkájának. De a gyakorlatban — sokszor én magam is elakadtam ezen —: csak az a teljesítmény, amit az emberek szeme elé tudok tártani, ami mérhető.

A teljesítményt nem azzal kell mérni, hogy hány embernek tetszik, hány ember fogadja el. Az elszámolás önmagunkkal, önmagunkban történik: „Mindig, mindenütt megméréssel” — ismételhetjük a költő szavait — önmagunknak is.

És itt játszik bele mindenféle alkotásba a gyermekiség, a játék. A sportolás annyiban lehet alkotás, amennyiben tiszta. És minden cselekedet akkor alkotás, ha végtelenen tisztán csináljuk. Ahol tisztán játszák az életet: ott gyermeknek lehet, sőt kell maradni. Mert olyasmit kell elhinni, amit a — rossz értelemben vett — felnőtt már nem hisz el. Tudniillik azt, hogy tisztán is lehet játszani...

Na most, a játék és a sport: kis versenyeken, tét nélküli versenyeken gyakran jellemző a sporttevékenységre a játékosság. De ez a játékosság a tét növekedésével nagyon hamar kiszökik a tevékenységből.

A játékra, a gyermeki játékra — szerintem — mindig az önfeledtség jellemző. Én úgy gondolom, hogy az önfeledtség valójában a múlttól való megfeledkezés, és — adott pillanatban — a jövőről való megfeledkezés is. És ha egy versenynek nagy a tétje, akkor nagyon nehéz ezt az önfeledt állapotot megőrizni. Ha viszont valaki eljut oda, hogy nagy versenyeken is meg tudja őrizni gyermeki lelkületét: nem remeg a jövője miatt, a verseny kimenetele miatt, akkor ezzel a gyermeki lelkülettel a legnagyobb teljesítményt tudja nyújtani.

FODOR: A filmben, a *Küldetés*-ben szó volt a közösség: a nemzet, a nézők, a szurkolók ható- és hajtóerejéről. Ugyanakkor az előbb azt mondta: a teljesítmény mércéje nem mindig az, amit az emberek szeme elé tudunk tártani. Hogyan alakult — ha nem is véglegessé —, hogyan alakul Balczó Andrásban ez a gondolat?

Kezdjük ezúttal is a sportolással, s a „tett színhelyével”, amelyet Balczó András filmrendező barátjával, Kósa Ferencsel felkeresett. A színhely: a hatvanas évek világbajnokságának színtere. Itt készülnek a hetvenes évek elején is az öttusa magyar bajnokság befejező számára, a futásra. A „díszletek” azóta nem sokat változtak. „Arra volt a rajt — magyarázza Balczó —, kicsit odább a cél, itt a dombokon kanyargott egy 4000 méteres pálya.” S a filmvásznon valóban megelevenedik egy ösvény, amit kissé benőttek a bokrok, ahonnan rálátni a pályára...

De adjuk át a szót a *Küldetés* „főszereplőjének”:

„Szóval visszatérek. Itt volt a világbajnokság a hatvanas években és amikor futottam be a célba, észrevettem, hogy a pálya két oldalán sokan futnak velem együtt... Észrevettem, hogy sokan futnak: férfiak, nők, öregek, fiatalok. És ez nagyon fontos volt számomra. Valami világossá vált.

Akkor megértettem, hogy én nem magamért futok. Nem a magam jussáért. Saját szememmel láttam, hogy mennyi embernek okozok örömet azzal, ha nyerek, és nyilván keserőséget, hogyha vesztek. És ez a körülmény különös jelleget

adott az egész versenyzésemnek. Ez a tudat felszívódott bennem, mint tinta az itatósba: szinte ki sem látszottam belőle. Belémette magát az a gondolat, hogy én másokért futok.

Motoszkált ez már bennem régen is, de akkor, ott — világossá vált. — Kamaskoromban, amikor nyiladozott a csipám, olvastam, talán éppen Adynál, hogy mi magyarok „vertnek” születünk, nem „verőnek”. És később aztán mint versenyző azt is próbáltam bizonyítani, hogy mégiscsak érdemes küzdeni. Sőt, olykor-olykor győzni is lehet.

Persze a sport az csak amolyan játék, és a történelem menetét nem befolyásolja. De ez a körülmény akkor engem nemigen zavart. A bizonyítás jobban érdekelt, mint a kétségbeesés. És ez a tudat keményen bennem volt: mint görcs a fában. És ha valaha volt valami tehetségem a sportoláshoz, akkor az nem lehetett más, mint ez a tudat. Ez segített át a holtponatokon, az úgynevezett hatarterhelések idején, és rőtta rám a felelősséget, de ugyanakkor bátorságot is adott.

En ezt így tapasztaltam. És őszintén szólva nem érdekel, hogy dörzsöltebb társaságban engem ezért megmosolyognak. Tudniillik a „jobb körökben” az a divat, hogy az ilyen jellegű tudatot — „téves tudat”-nak nevezik. Pedig — szerintem — a kimagasló teljesítmény közösség nélkül nem létezik.

Az eredményhez, de a küzdelem vállalásához is az kell, hogy sokan akarják azt az eredményt. És azok, akikre a feladat hárul, érezzék is ezt. Enélkül már az első akadállynál feladhatná az ember.

En szerencsés versenyző voltam, mert ez a tágabb közösségi szükséglet egyre erősebben élt bennem. És ha győztem, egyre nehezebben tudtam eldönteni, hogy most ki győzött: mármint a közösség-e, aki lélekben együtt futott velem, vagy én? Szóval, hogy ők győztek-e énáltalam, vagy én győztem-e őáltaluk?

Enélkül az összefonódás, összetartozás, egymásrautaltság nélkül nincs az a bizonyos kegyelmi állapot, amelyben az emberből kimegy a félelem, a nyereségvágy, pontosabban: a nyereségvágnak a görcse, és a helyére megy egy derű, egy nyitottság, hogy az ember magához ölelne mindenkit, és megy minden, mint a karikacsapás...

BALCZÓ: Így gondoltam és mondtam akkor a filmen, 1976–77 körül. Ma már nem így fogalmaznók. Nem látom a dolgot ilyen egyszerűnek.

Persze, fontos, hogy az ember érezze a közösség jelenlétét. Ugyanakkor az is szükséges, hogy a nagyon nagy elvárást, amit az emberek a sportolóra — így mondhatnám találoan — ráakasztanak — le tudja vetni, le tudja tenni. Akkor könnyebben meg: egy nagy nyomás alól szabadul. És ez az igazi kegyelmi állapot.

A közösségről nem lehet megfeledkezni. De ha a gondolatsorba belevariáljuk az elvárást, annak súlyát: ez már bonyolultabb kérdés. Mert hisz — említettem volt —: a gyermeki mivoltomnak, a gondtalanságnak az állapota adja a játék igazi örömét, s a győzelem esélyét is. Ez kell legyen a legfőbb célja a sportolónak a pályán, az embernek az életben is.

Nem a közösséget: a közösség elvárásának a terhét kell kizárnunk és ezzel együtt kizárjuk a — félelmet... A félelmet attól, hogy talán csalódást okozok. A játék pillanatában a közösség benne él a játékosban, de jobb, ha nincs a tudatában.

Az előbb elkezdtem már: az önfeledtségnek a múltra és a jövőre kell vonatkozni; csak ha a jelent érzi az ember, akkor válik a sportteljesítményben — adott pillanatban — nagyon nagy hatásfokúvá: hatóvá. Ahogy maga mondta az előbb: alkotóvá, teremtővé. Akkor válik alkalmassá az ember.

Meggyőződéseim ugyanis, hogy az idő csak a mi képzeletünkben él úgy, hogy múltból a jelenen át megy a jövő felé egy haladás. Az idő, mint olyan, a létünk mélyén nem létezik. És hogy ha abból az időből — amit agyunk fényképez rá valahogy az életünkre —, kimozdul az ember: akkor lesz gyermek.

És biztos vagyok benne, hogy egy költő is akkor tud jó és szép verset, örök időkre szóló művet írni, amikor ezekből az időkategóriákból kimozdul. Erre az állapotra jellemző, hogy az ember nem tudja megállapítani, mennyi idő telt el: tíz perc vagy egy óra? Egy órának érzi az eseményt, és öt óra telt el: szóval megváltozik az embernek az időérzéke és ezzel megváltozik az ember és munkája is. Az ember önfeledtté, a munka játékká válik. Énszerintem ez az az állapot, amelyben él-

nünk kellene. És ez az állapot mindenkinek a legjobb lenne: az ember is jobbra változnék. Olyanná, aki nem csak önmagának, de a közösségnek is a legjobb. Ezt az állapotot keresni kell; ilyen van; ezt Ady — talán pontosabban fejezte ki, mint József Attila — *Ádám hol vagy?* című versében:

*Oszlik lelkemnek barna gyásza:
Nagy, fehér fényben jön az Isten,
hogyan ellenségim leigázza.*

*Az arcát még titkolja, rejt,
De Nap-szemét nagy szánnalommal
Most már sokszor rajtam felejt.*

*És hogyha néha-néha győzők
Ő járt, az Isten járt előttem,
Kivonta kardját, megelőzött.*

*Hallom, ahogy lelkemben lépked
S az ő bús „Ádám hol vagy?”-ára
Felelnék hangos szívverések.*

*Szívemben már őt megtaláltam,
Megtaláltam és megöltem
S egyek leszünk mi a halálban.*

FODOR: „Szívemben már őt megtaláltam” — mondja Ady. És József Attila:

*Most már tudom őt mindenképpen
minden dolgában tetten értem.
S tudom is, miért szeret engem —
tetten értem az én szívemben.*

E sorok ugyanabból a költeményből valók, ahol a gyerekek közt „ténfergő” Isten részt vesz a játékban: a golyót a lyukba gurítja. Adynál és József Attilánál is győzelemről van szó: Ady előtt kivont karddal jár az Isten, úgy segíti győzelemhez. József Attilánál a golyózó gyerekek istene nemcsak a játékban, de a kosár-cipelésben, a zsákhordásban is segít:

*Gondolatban tén nem is hittem.
De amikor egy nagy zsákot vittem
s ledobván, ráültem a zsákra,
a testem akkor is őt látta.*

Adynál és József Attilánál sokszor közös az istenélmény: az ember nem a tudatával, gondolatával, de szívével érzi az Istent — mint Balczó András is mondta az előbb. Mindkét költeményben az elbűjt Istenről van szó, aki — Adynál — „Az arcát még titkolja, rejt, / De Nap-szemét nagy szánnalommal / Most már sokszor rajtam felejt”; s ugyanez József Attilánál hétköznapiabb köntösben:

*... vigyáz a tiszta cipőre,
az utcán is kitér előre.
Nem tolakszik és verekszik,
ha alszunk, csöndesen lefekszik.*

József Attila istene nem az Őszövetség bosszúálló istene, — mint Adynál sokszor —, nem is csak úgynevezett „apa-pótlék”, ahogyan sokan értelmezik. Ő a jó gyermek is, aki nem verekszik, tehát a jó felnőtt is, aki nem tekinti alacsonyrendűnek a játékot, vagyis olyan, mint a költő, akiben tovább él a gyermek. És aki épp ezért alkalmas — Balczó András kifejezésével élve —: abban a kegyelmi állapotban él, hogy képszerűvé, kézzelfoghatóvá, formává tudja alakítani, „formáló alakként” gyúrja a maga képére a világot.

Ugyanez a viszonylat, ugyanez az arány a kései istenes versekben is. Akit tetten érünk a szívünkben, az bennünk van; és mi őbenne vagyunk; a helycsere „abszurdításáról” épp ezért nem beszélhetünk. A helycsere feltételezése abszurd: a József-Attilai értékítélettel ellenkező. „Minden emberi mű / értelme ezért bűn, mi bennünk, / mint a mélyhegedű”: e sorokat nem az istenhívő, *A város peremén* költője írja le, emberi, alkotói, tehát mondjuk ki —: isteni mértéke ez.

BALCZÓ: Én erre csak József Attilával tudnék felelni, azokkal a szavakkal, amelyeket ebből az írásból most felolvasok. Egy szerkesztői üzenet ez, amit a költő, a *Szép Szó* szerkesztője olyasvalakinek írt, aki kifogásolta a folyóirat címét, mondván, hogy a Szép Szó kifejezés játékká „alacsonyítja” gondolatainkat az „erkölcsi megújulás korszakában”. És erre válaszolta József Attila:

„Nem értem, hogy miért volna alacsonyrendű a játék, a gyermekek öröme. Én boldog pillanataimban gyermeknek érzem magam és akkor derűs a szívem, ha mun-

kámban játékot fedezek föl. Félek a játszani nem tudó emberektől és mindig azon leszek, hogy az emberek játékos kedve el ne lankadjon, hogy azok a szükös életfeltételek, melyek a játék kedvét és lehetőségét szegik, megszűnjének...”

Mostanáig én nem ismertem József Attila prózai írásait, de nagyon örülök, hogy kezembe adta ezt az üzenetet, mert ez az én számomra is üzenet. Azt „magyarázza meg”, azt fogalmazza meg — helyettem —, amit a nagyon hozzám szóló verse, a *Levegőt!* is üzen nekem: „Játszani is engedj szép komoly fiadat!”

FODOR: Most arról kérdezem Balczó Andrást, „fordítsa le” a sport nyelvére azt, amit József Attila ebben az előbb említett írásában, a *Szép Szó* védelmében így fogalmazott meg: „A szép szó ... testet öltött érvet jelent. A szép szó nemcsak eszközünk, hanem célunk is.”

Mit közvetít, mennyiben képlékeny az olyan alkotói szinten játszott sportteljesítmény, amelyet Balczó András ért el? Mennyiben szép a szó esztétikai — alkotói — értelmében, mennyiben érvel netán esztétikuma révén is a sportoló?

Éppen Balczó Andrásról olvastam a müncheni olimpián elért eredményét méltató cikkben: „Amikor Bandi a győzelemért fut, az a modern sport legszebb látványai közé tartozik.

Nem is futás az, muzsika inkább, a szarvasok és az őzek futnak így. A néző elfelejti, amit erről a keserves sportágról valaha hallott, vagy gondolt. Hogy minden lépés szúr, az ember torka olyan, mintha izzó üvegszilánkkal lenne tele. Csak nézni lehet, örülni és csodálkozni, istenem, milyen szép.”

BALCZÓ: Első hallásra túl szépen hangzik, hogy a magas sportteljesítményt — ha nem is a szép szóval —, de egyfajta képes beszéddel, képi beszéddel hasonlítom össze. Szerintem a képi beszédnek a költészetben is az a jelentősége, hogy hasonlókkal, párhuzamokkal az ember többet el tud mondani, mintha konkrétan azt mondaná el, amiről beszélni akar.

Azzal például, hogy József Attila azt írja: „Magamban bíztam eleitől fogva” — nemcsak azt mondja el, hogy ő önmaga számára mérték; de biztatja is önmagát, amikor úgy érzi, hogy másokban már nem bízhat. És ezzel az önbiztatással, mint egy példabeszéddel, többet, tágabbat, gazdagabbat közöl, mert a zsoltárra való utalás nemcsak azokban jelentkezik képszerűen, akik ismerik ezt az éneket, azokban is, akik nem a mögöttes tartalomra, hanem az általános mondandó lényegére figyelnek, mivel a lényeg: a kép nem az agyába, de mélyebb, fontosabb rétegekbe akaszódik, tehát nemcsak a tudatba, hanem a lényegesebb részekhez is elér.

A test maga is „képszerűen” megformált valami. József Attila értelmezésében is: a test és lélek temploma. Ami a „formáló alak” kezéből kikerül, abban van valami isteni.

De a fizikai teljesítmény és a test nem ugyanaz. Mert a fizikai teljesítménynek nagyon sok összetevője van, amely belülről: az ember lelke mélyéből, pszichéjéből vagy szelleméből formálódik teljesítménnyé. A fizikai teljesítmény akkor kiemelkedő, ha szellemi összetevői is vannak.

Ezt nem lehet leegyszerűsíteni azzá, ami a test. Szólhat persze a test is művészi erővel, esztétikai érzékünket, tudatunkat megmozgató formában. De a nagy teljesítményű sporttevékenység több, mint a test. Igaz, hogy a sportteljesítmény által az emberi fizikai mivolta jut kifejezésre; megvallatjuk tehát a testet is. Ugyanakkor — ha a test nemcsak jelképesen, de ténylegesen is a lélek temploma —, akkor a sport ürügy arra, hogy az ember a lényegből, saját leglényegesebbjéből valamit, olykor a legtöbbet kifejezésre juttasson — tehát ne köszsemlére tegyen —: valamit fölemeljen.

Szó volt arról, hogy kezdetben arra törekedtem, hogy teljesítményem megmérhető legyen. Ekkor még ráerőszakoltam önmagamra olyasmit, ami ellenkezett azzal a belső hanggal, amiről az előbb beszéltem. Később egyre inkább rájöttem, hogy ha meg akarom valósítani, amit József Attila olyan szépen megfogalmazott — „Magamban bíztam eleitől fogva” —, ha magamban akartam bízni, akkor hallgatnom kellett egy belső hangra. És eredményeim tudatosították, hogy összefüggés van a verseny-teljesítmény és a belső hangra való hallgatás között.

Es ezt nemcsak a sportra tartom érvényesnek. Úgy érzem, hogy a sportolással, de még inkább az edzésekkel, erre az összhangra való törekvéssel olyan „kiképzést” kaptam, ami életre szóló. Vagyis ez az alapképzés a versenyzői pálya befejeztével — amikor olyan világba kerültem, ahol a teljesítmények nem mérhetők —

énnekem már volt egy belső törvényem, amelyről József Attila azt mondta: „Az én vezérem bensőmből vezérel!” Tehát „kiképzést kaptam” arra, hogy legyen valamilyen normám a másfajta — tehát nem sportteljesítményekhez, cselekvésekhez, hogy ne tévedjek el abban a világban, amelybe belekerülök.

Ez olyan, mint amikor valakit diverzánsnak képeznek ki. Egy ilyen kiképző táborban még szabad ember: azt csinálja, amit akar — büntetlenül. És egy idő után — mit tudom én — kidobják az illetőt a hátsószámba, az ellenség országába és ott kell tevékenykednie. És ott már nem teheti azt, amit otthon szabadon csinálhatott; új helyzetében csakis azt teheti, hogy felhasználja azokat a tapasztalatokat, amiket az otthoni kiképzőtáborában kapott. Mert ha most a legkisebbet véti, azt már más mértékben írják a rovására: büntetést kap érte.

A versenyzés olyan tevékenység, amely az embernek szájába rágja, mi a tenni-való a sportoláson kívül is, a sportolás befejeztével. A sporthoz nemcsak képességek kellenek, de az az érzékenység is, hogy ezeket a törvényeket a maga számára felfedezze és a későbbiekben is megőrizze, elraktározza azokra az időkre, amikor már nincsen eredményhirdetés, amikor át kell és mer állni egy más értékrend szerint való életre.

Mármost, visszatérve arra, amit kérdezett tőlem: milyen az a képes beszéd, amivel a sportoló maradandóan szólhat az emberekhez? Bármennyire is elvontnak hat, amit az előbb mondtam, épp ez a felkészülés egy másik — mondjuk így —: a ki nem mutatható sikeresség az, ami igazán hatóerő, az a nagy hatások, ami szól az emberekhez.

Úgy érzem, hogy a nézők nagy része — ha nem is tudatosan — olykor megérzi, ha a sportoló mindenáron az eredményekre hajt és a végrehajtás milyensége kevésbé érdekli. De még abban az esetben is, ha akadnak, akik erre felfigyelnek, sokkal többen vannak, akik csak az eredményeket nézik s a végrehajtás milyenségét kevésbé látják. Valóban teljesen nem is láthatják: azt maga a cselekvő látja a legjobban. Lehet, hogy a közvetlen környezetemben levők valamivel többet látnak, mint a nézők; de én érzem a legjobban, hogy itt meg ott tévedtem. Sok nyeresz után elmarasztaltam magam.

És sok vesztes után nyugodt voltam amiatt, hogy nem csináltam rosszul.

Szóval: nehéz meghatározni, mikor, hogyan szólok az emberekhez. Mert a sporttevékenység közben is — néhány évi tevékenység után még inkább — kialakult bennem egy olyan értékrend, ami nem volt azonos az eredménylisták értékrendjével: a helyezésekkel vagy pontozásokkal, a pontokban kimutatható eredményekkel.

Ebben a vonatkozásban — ha az előbb a szép szóról beszéltünk — a sportolás az emberek közötti kapcsolatban meglehetősen sokféleképpen értelmezhető — virágnelv. Virágnelvén mondunk el az embereknek olyasmit, amit szavakkal nem lehet elmondani. Ha kevésbé szépen akarok fogalmazni, akkor a sport egy ilyen tolvajnyelv-féle. Amiből, ha az emberek figyelik, hol többet, hol kevesebbet értenek, látnak. Valójában ők sem az értelmükkel látnak, hanem valami egyébbel; a már sokszor említett tudatalatti vesz fel benyomásokat és közvetít adásokat.

És a sporttevékenység olyan irányú erőfeszítés, amelyben nemcsak a sportolónak, de a közönségnek is tudnia kell — vagy legalábbis kellene —, hogy az ember sosem érheti el a végcélt. És mégis megtesz minden tőle telhetőt, mert tudja, hogy az emberek elvárják tőle azt a bizonyos elérhetetlent.

Valójában nem a céllal lehet közel kerülni az emberekhez. Hanem a sporttevékenység mikéntjével lehet olyasmit kifejezni, ami a mélyrétegből jön, ami azonosulást, rezonálást vált ki a másik emberben. Ami valami harmóniára utal: ember-mivoltunknak és Isten-mivoltunknak harmóniáját fejezi ki. És ha a sporttevékenység elveszti ezt a harmóniát, azt az értékét, hogy kifejezzen olyasmit, amit szavakkal nem lehet kifejezni, akkor — a pontszámoktól függetlenül — eredménytelenné válik. Ez az elidegenedés.

Mert — akárcsak az életben — a sportban is van elidegenedés.

Ehhez a gondolatkörhöz tartozik az is, hogy sokan — olykor én magam is — különbséget tettem a felkészülés és a verseny között. Én az edzést csak abban az értelemben tudom elválasztani a versenytől, amennyiben azt nézem, hogy a teljesítményhez, a képesség megszerzéséhez hosszú út vezet. És, hogy az az út lényege, amit megteszünk. Ebben az értelemben, ha az edzést útnak nevezzük, az edzés fontosabb, mint a versenyzés. De maga a versenyzés nem más, mint felfokozott edzés-tevékenység. Ott is kipróbálás van, ott is egy új helyzettel való szembekerülés,

ott is az ember rossz énjének megtagadása a legfontosabb feladat. Annak megtagadása, amit az ember túl könnyen szeretne megszerezni.

Versenyzés és edzés tehát nehezen választható el; nem is választható el a sportban. Legalábbis abszolút értelemben nem. Mert — ha az edzésen el-eljátszadózik is olykor az ember —, a versenyeken az adottságain kívül azt tudja megmutatni, amit megtanult az edzéseken. De ha verseny nem lenne, az embernek nem lenne olyan kedve edzeni, és — hogy megint visszatérjek az eredeti kérdéshez — nem tudna mivel szólni az emberekhez. Az edzés és a versenyzés itt is feltételezi egymást.

Igaz, hogy az edzésen több lehetőség adódik — nemcsak a játékosásra — a kísérletezésre is. De — én úgy éreztem, és úgy is csináltam —, hogy ami az edzésen, mint kísérlet beugrott, azt kipróbáltam nagyobb, fontosabb körülmények között, tehát a versenyen. De nemcsak azért, hogy „bizonyítsak”, különcködjek, hanem azért is, mert a meglevőt sokszor untam: vagy a meglevőt kevésnek találtam. Nem tudott eléggé ösztönözni vagy elég izgalmat adni. Nem tudtam játszani.

És egy ilyen keresés, szinte lázas keresési vágy keltette bennem azt, hogy olyan irányokban is el kell menni, ami az embereknek szokatlan, vagy éppen nevetséges. Ezeket a kalkulációkat egyes bírálóim hideg számításnak mondták, pedig épp az ellenkezője űzött: valami új, valami szokatlan felé.

Persze, számítás nélkül nincs győzelem. Sokszor féltem attól, verseny előtt, hogy ki tudom-e adni — pontosan a célbaéréssel együtt — az összes fizikai energiát magamból. Félttem, hogy nem fogom teljesen mozgósítani az energiáimat. Félttem attól, hogy beérek a célba és azt kell majd mondanom: tudtam volna még 10 másodperccel jobbat futni, és esetleg a nyeres éppén ezen a 10 másodpercen múltott. És ez kétségtelenül bennem volt: nekem ilyenkor mindig magammal kellett megküzdeni, hogy merjem erőmet, energiáimat úgy beosztani, hogy az optimális legyen, vagyis kimerülve érjek be a célba. De ez a kimerültség ne hamarabb jöjjön, mint a célba érkezés. Ez egy hosszú önmegismerési folyamatnak az eredménye. Van, akinek gyorsan megy, mert az adottságai megengedik, hogy hamar tisztába jöjjön magával. Lehet, hogy nekem az adottságaim nem voltak túlságosan jók ilyen önmegismerő szempontból.

Az embernek mindig önmagával van küszködése. Azt hisszük, hogy környezetével van küszködése, sokszor azt mondja, hogy na, ezeknek majd bebizonyítom ezt meg azt. És tulajdonképpen nem másoknak akar bizonyítani, hanem önmagának. A saját kétségeit akarja megszüntetni. És amikor az önmaga felőli kétségek megszűntek, akkor már kevésbé érdekli az, hogy mit mondanak órá. Mert megnyugodott afelől a kétsége felől, ami volt! És ez a kétség nem akkor szűnik meg, amikor a társadalom vagy az ember környezete elismer az emberről valamit, hanem akkor, amikor az én lényemben szűnnek meg a kétségek.

Nagyon sok sportoló elmondhatja magáról, vagy nagyon sok sportolóról el lehet mondani azt, hogy önmagát megsanyargatja az eredmények érdekében. Az az érzésem, vagy véleményem, hogy a szenvedést a fontos dolgokból nem lehet kispórolni. A szenvedés az szükségszerű velejárója mindenféle nagy teljesítménynek, mindenféle felismerésnek, mindenféle dűlőre jutásnak.

Nem tudom, miért van, de ha valaki szenved, attól valahogy tisztul, vagy valahogy változik jó irányba. És különösen akkor, ha ezt a szenvedést valamilyen cél vonzásában teszi.

És a szenvedés önként vállalt: az önkéntesség nagyon fontos. Fontosnak látom, hogy önként vállalt legyen. Tehát nagyon fontos az, hogy az önként vállalt szenvedés meglegyen, mert a szenvedés után jön mindig oldódás. A szorongás után jön a felbátorodás, a szenvedés után az öröm. Mikor egyikből átlép a másikba, akkor történik valami változás, valami erősugárzó.

Sokan azt mondják, kell ez a szenvedés. Nem jó kifejezés, hogy kell. Mert az van benne törvénytyszerűen: úgy vagyunk megalkotva, hogy a szenvedés mentén alakulnak ki nagy teljesítmények. A könnyedségre, játékosásra törekedni kell, de igazán könnyeddé válni csak szenvedés árán lehet. Nehéz megfogalmazni ezeket a dolgokat, de bennem mindig az van, hogy aki megizzad, megiszolgál, megszenved valamiért, azzal válik az a valami a sajátjává. Ha mindent csak könnyedén, lazán csinál, akkor az eredmény nem épül az emberbe; a szenvedés árán viszont belemaródik, és a sajátjává, a meggyőződésévé válik. Akkor ismeri a dolgot.

Lehet, hogy ez nem általánosítható mindenkire. Ezt én így éltem meg. Nagyon érdekes, hogy Csehov írja valahol: két ember beszélget, és az egyik azt mondja:

„Nekem van igazam, mert én szenvedtem többet!” Nem tudom pontosan, hogy így van-e? De van valami abban, hogy a megszenvedett igazságok hitelesebbek, mint a meg nem szenvedett igazságok. Ezért érzem hitelesnek azt a „Szép Szót”, — amiről József Attila is beszél —, amit nem szájba, hanem szívbe rágnak, s ami feltétlenül hősiességet, de mindenképpen emberséget jelent.

Szállj költemény, szólj költemény
mindenkihez külön-külön,
hogy élünk ám és van remény, —
van idő, csipjük csak fülön.

Nyugtasd a gazdagok riadt
kis lelkét — lesz majd kegyelem.
Forrást kutat, nem vért itat
a szabadság s a szerelem.

Szólítsd, mint méla borjúsáj
a szorgalmas szegényeket —
rágd a szívükbe — nem muszáj
hősnek lenni, ha nem lehet.

(Folytatjuk)

PUSZTA SÁNDOR VERSEI

Egry

szikár tócsák torony-jegenyék
porosodó angyalfej-szilánkok
országos árnyék
pislákoló istállólámpa
hódíthatatlan színek faggatózása
csend-szivárgás koponya-szivárgás
titok-szivárgás
lánc talpas hazák szityók nádasok
nyugtalan halottak
fákra akasztott csend
másnapos táj
egyetlen jussod ez eldorádóhoz

indulni máségövé hazába
más egek alá
egy láthatatlan váróterem felé
utolsó menedék
utolsó megérkezés

Ikon oldalnézetben

darázsglória fejem körül
arcom a jegenyefákon
hangom a szélben
ájulásig fény fény fény
mégis sötétben ír kezem
Istenem Istenem Istenem

Képlet

— a képletet tudja-e uram?
— a képletet?
— igen igen a világképletet!
— tudom
a világképlet az INRI uram
valami Pilátus írta egyszer fel
s kétezer év sem tudta letörölni...

Berzsenyi estéje

bodzaágon rágja át a magát a fény
megkerüli szobád ablakát
de nem hatol szemedbe
nem is kopog hogy ereszd be
úgysem hallanád
keserű a szíved
keserű a szád
mily üres lett Nikla
mily üres a világ

a szíved is üres
kamarád üres
istállód üres
kerted bitangba veri föl a gyom
botot keresgélsz
pedig éj sincs még
tél sincs még
utaznál?
hová?

ép csak csönd van
szél van este van
fejük alá tett hegedűkkel
aluszna a tücskök
a harangszó sem késhet már soká

Néha csak

Néha csak egy félmondat kellene
hogy boldoggá tegyük a másikat
egy félmondat egy s betű

egy lassú l
megváltoztatni a vesszőket jeleket
pontokat

az éles hangsúlyt
vinni lefele
nem törni össze a féltve őrzött csendet
letörölni a könnyeket
megfogni az elhagyott kezét
felsegíteni aki elesett

megsimogatni a másikat
egy szívet
hogy örömtől pirult szavaink fussanak
virágcsokrokkal a szívekbe
s szemérmes halkán pihegjük
ó semmiség — ne is törődj vele
és hogy jó vagy és hogy köszönöm

egy félmondat tán
vagy annyi se
egyetlen szó is elég lenne talán

Tanács

szaladgálunk szavaktól szavakig
napoktól napokig
egy életen át

valami illatot kéne összeszedni mielőtt lehullnának
mint a méhek óráink szirmai

szavaink mielőtt lemegy a nap
szíveink mielőtt megjön az éj
tetteink virágporát

MINT A FA LEVÉL

írta SZILI LEONTIN

Az esztendőben — ezerkilencszáznegyvennégyet írtak — már csakis azok váltak a túlsúfolt vonatok kényelmetlenségeivel, esetleges légitámadásokkal és egyéb kiszámíthatatlan veszedelmekkel járó utazásokat, akiket valamiféle halaszthatatlan indíték kényszerített útra. Anna is számolt útjának különféle beláthatatlan nehézségeivel, mégsem habozott egyetlen pillanatig sem, mielőtt értesült férje hadosztályának új állomáshelyéről. Azonnal elhatározta, hogy felkerekedik az ismerős, kedves dunántúli városba, melyet — úgy mondták — nem dúlt fel még a háború. Remélhette hát, hogy sűrű magányba fulladt életét, Péterért és különféle jóbarátaikért aggódó nappalainak és álmatlan éjszakáinak szorongásait legalább egy időre feloldhatja az anyyira vágyott viszontlátással. Megvalósítható együttlétük esetleg több hétre is megszabadíthatja az önkényesen elszakított megértő társ hiányának és örökös visszavárásának kínzó gyötrelmeitől; s e boldog lehetőség reménye minden kockázatot megér! A viszontlátás helyszíne pedig külön ajándék.

Annak idején házasságkötésük közös tervezetéseibe bombaként robbant — a „bé-lista” következtében — állásának elvesztése. Saját keresetének elhullása ugyancsak megnehezítette amúgyis szerény kis otthonuk megteremtését. Amikor

még mindketten dolgoztak, Péter — művészettörténész létere Itália szerelmese — úgy képzelte, megmutathatja szeretett Firenzéjét a feleségének. De mire végre összeesküdhettek, anyagi helyzetük semmiképpen sem engedhette meg egy olaszországi utazás luxusát. Péter kitalálta erre, hogy a Mecsek mediterrán éghajlata és dimbes-dombos hajlatai sokban emlékeztetik kedves Toscanájára, az egykori Pannónia keleti tartományának valamikor Sopianae néven ismert fővárosának, az „öt templom városának” atmoszférája pedig — némi képzőerővel — a Mediciek Arno-menti liliomos városának történelmi hangulatára.

Egy bizonyos: az Orsolya utcai régi házacska leánderes udvarára nyíló boltíves kis szobában boldogok voltak. S most újult erővel rohanták meg közös barátságuk múltba süllyedt percei; emlékezete a kanyargó mecseki utak alkonyai-ban kopogó együttes lépéseiket visszhangozta. Felfelé vezető útjukban mindannyiszor megpihentek a Mindenszentek ősi templomában; egymásmellé térdeltek egy háláadó fohászra, azután egymás kézfogásában gyönyörködtek odafontról a naplemente színskálájának minden árnyalatában megvilágított városban. Péter szerint — aki Firenzében San Miniato ódon temetőjéből szerette volna megmutatni neki a nap vérző korongjának alámerülését a bíborszínekből végül is szürkévé sápadó Arno-ba — ennél káprázatosabb naplementét még Itália sem ajándékozhatott volna nekik.

Vajon megismételhető-e ez a régi boldogság ebben a tótágast álló, kegyetlenül felfordult világban, mely nem a nap leáldozó korongjától vérzik égőn, hanem sís-tergőn alácsapódó bombák gyújtotta lángoktól, emberek millióinak zsarnokság ontotta vérének gőzétől. Lehetséges-e megfedezkedni erről bárhol? Félő, még ott sem, és még akkor sem, ha a dunántúli Toscana történelmi szép városát még nem dülta föl a tettyei romokhoz hasonlatos kövekké a háború kiszabadult dzsin-je. Mégis, meg kell próbálni — e gonosz varázslat ellenére is — valamiféle önámítással, legalább részben újraálmodniok már-már feledésbe süllyedt szép heteiket. Kart karba öltve még egyszer végig járniok a felfelé kapaszkodó régi kanyarokat, egymás testmelegét érezve lenézniök nem a vér gőzétől, hanem az életet adó nap karmazsinjának bíborába hanyatló város eddigelé még sértetlen házaira: beléringatni magukat az itt felejtett béke hazug boldogságot kínáló illúziójába.

Meg kell kísérlelnie!

Már órákkal a vonat indulása előtt a pályaudvaron ténfergett. A „jól értesültek” tanácsait megfogadva tömördek pénzt osztogatott szét különböző „hivatalos közegeknek”, akik valamennyien sokat ígérő pillantással vágták zsebre a diszkrét tenyerükbe csúsztatott baksist, ám a döntő pillanatokban kámfor módjára tűntek el. A vonatot megostromló tömeg durva sodrásában egyedül furakodhatott föl a végre betolatott, de máris zsúfolt szerelvényre. Kezéből majdnem kiszakították táskájának — úgy érezte — százfelé feszülő fülét, de végül mégiscsak sikerült felnyomulnia a megvadult emberáradattal. A nyomás ott fönt sem szűnt; oly szorosan lapultak egymáshoz, mint olajba préselt halak egy szűk dobozban. A férfiak cifrákat káromkodtak, senki sem vetett ügyet a lentről kétségbeesetten gyermeke után sikoltozó édesanyára: „Csöpike! ... Csöpike hol vagy! ... Csö-ö-pike!!!...” Anna az egymást szorító embergyűrűben egyetlen kislányt sem fedezett fel, akit azonosíthatott volna a kérdéses Csöpikével, de rajta kívül senkit sem érdekelt a gyermekét reményt vesztetten szólongató anya, oly megszokottá vált már a családok szerteszakadása, otthontalanná válása. A háború úgy húzta felszínre az emberek féktelenné hatalmasadott önzését, mint az alaposan megrágyázott föld a dűskövéren sarjadó gatz.

Anna a szűk előtérben megmozdulni sem tudott az őt minden oldalról szorongató emberektől. Lába teljesen meggémberedett, és ez a zsibbadás egész testére áterjedt, sőt mintha a gondolatai is megtespedtek volna; avagy egytől-egyig kifolytak az agyából? Budafoknál új rohamra indult egy újfent nekilódult élszánt áradás, mely őt a sarokba sodorta. Itt sikerült táskáját a falnak támasztania s rákaporodva — egészen kicsire összehúzza magát — valamiképpen elhelyezkednie rajta. A viszontlátásra próbált gondolni, ám tompultságát ez a gondolat sem tudta átmelegíteni. Egyetlen lámpa sem világított az egész szerelvényben, s ő egyre a hajnali derengés után vágyakozva, álmatlanul és lélektelenül gyötörötte át a sötét éjszakát. Retiküljét görcsösen szorította a melléhez, gyomra élmelygett a hátára dőlten horkoló férfi borgózós leheletétől, a köréje préselt izzadt testek párájának áporodott szagától. Hányinger és sírás fojtogatta,

hiába biztatgatta önmagát, hogy a menetrend szerint hét órakor meg kell érkeznie Pécsre. Viszontláthatja Pétert, s nála maradhat mindaddig, amíg csak futja a pénzükből.

De azután?... Mi lesz azután?... Kattogták feléje a kegyetlen kerekek, miközben megszabott pályáján lomhán cammogott előre, az éjszakában, az életükért reszkető sok emberrel megtömött, végeláthatatlanul hosszú vonat. A feltett kérdésre nem mert, de nem is tudott volna válaszolni.

Sok munkával összegürcölt kis otthonuk elindulásának percében még sér tetlen volt, — de vajon mi fogadja, ha visszaérkezik?

Csodálatos módon találtak egymásra ők ketten: két egyformán sebzett, tartózkodó és magányos ember. Áldozatvállalásban túlcitálva egymást, egyformán szívós munkával sikerült megteremteniök közös világukat, — csoda-e, ha végre közös célra lelt, tudásra és családra szomjúhozó életükbe, tüzes villámként hasított a háború fékevesztett örülete, a fellebbezhetetlenül kegyetlen katonai behívóval? Makacsul markolgatta hitét egy hajdan visszatérő, megújuló boldogságba, de mindenfelé csak romokba omlott kormos falakba, üszkös gerendákba ütközött; a baljós előérzetek huhogón kiterjesztett bagolyszárnyakként kísértették ébrenlétben és álomban.

Egész éjszaka elkerülte az álom; összetört tagokkal, kiszáradt torokkal, kifosztott lélekkel várta, hogy végre felpirkadjon. A levegő közben lehült; egy betört ablakon beáramló fuvallattól szinte fázni kezdett. A lassan szürkülő derengésben olybá tűntek a körötte álomba süllyedt emberek, mint egy szederjes hullákból tornyosult, átvághatatlan hegy. A megfáradt ólom-arcokon az élet semmiféle árnyalata sem rezzent, csak amikor a foszladozó szűrkeséget végre felszívta a hajnal, és az elcsigázott gyülekezeten át feléje tűzött az első rózsaszínű fénykéve, csordult váratlan reménység újfent a lelkébe. Hirtelen felélénkült körötte az élet; a kibomló nap elmosta az egymással összezárt utasok gorombán acsakodó rosszindulatát, örömmel nyugtázták, hogy az éjszakát megúszták légi-riadó nélkül, alkalmasint sikerül már épségben érniük el utazásuk célját.

Vonatuk valóban megérkezett Pécsre, noha közel négy óras késéssel robogott be a pályaudvarra. Anna most nem vegyült a tolongók hadába, szerényen félreállva várta meg, amíg elhullámszik az egymást lökdöső, nyüzsgő tömeg. Habár egyre növekvő vágygal kutatót férje feketekeretes szemüvege után, mégis Péter talált órá, és a sok hónapos távollét után egyetlen szó nélkül forrtak végre össze az összetartozásukat ismételten megpecsételő ölelésben.

Péter aggódva kémlelte asszonyának megsoványodott arcát, megrezzenő pillái alól riadtan vibráló tekintetét, ő pedig egyre fokozódó keserűséggel figyelte a férje testén lötyögő, gyűlölt katonaruhát, a sapkájától félig takart homlokán el nem titkolható reménytelenségének mélyre vésődött ráncait. Tudta róla, hogy valahányszor egyenruhát kellett öltenie, mindig lázadozott az erő és hatalom rákényszerített önkénye ellen. De soha ennyire nem érezte még át, mint most, a sínek mentén egymás oldalán lépkedve, hogy a meggyőződése ellenére rábilincselte fogság fojtogató szorítása mekkora gyötrelme számára. A fogcsikorgató védtelenség, hogy mind a ketten teljesen védtelenek; semmiféle földrengés elől sem menekülhetnek el.

A villamosra várakozva, halálos fáradság tört rá; talán összerogy, ha vállát nem támaszthatja meg a férje karjában. De azért biztató anyáskodással mosolygott rá, hősies erőfeszítéssel, noha egyre világosabbá vált benne, hogy sorsuk legfeljebb ajándék-morzskákat vethet elébük, és semmi jót sem várhat már a hazamenetele utáni időktől. De addig?... Addig talán sikerül kissé visszaköszölniök még elrablott közös életük messze futott múltjába...

Mohón szívta tüdejére a hirtelen feljűk lendült szél friss áramlását.

— Drágám, egyhamar nem küldhetsz ám haza! Itt maradok nálad, ameddig csak lehetséges!

Péter visszamosolygott rá. De az ő mosolyából is kiolvashatta, hogy ő sem vár sok napsütést a sorsuk fölé tornyosuló viharfelhők gomolygó vészében. Ők ketten szavak nélkül is mindig megértették egymást. Még egymásra sem kellett nézniök, ha a csodafegyverek legendájának szajkolására rákezdett valamelyik, önmagát bárgyú göggel sérthetetlennek vélt barbár. Nekik kettőjüknek egyformán pontos fogalmaik voltak a hatalomvágy e megszállottainak egyedül saját életüket becsben tartó, ám mindenki másét szemrebbenés nélkül odadobó, és minden javukra billenő pusztítást hősi medáliákkal jutalmazó háborús „etikájáról”.

Milyen különös: itt a villamos még sértetlen sínen, sértetlen házak között fut, vidáman csilingelve, mint *akkor régen*. Az emberek sem látszanak oly sok gondtól megnyomottaknak, mint odahaza; szemüket nem felhőzte még sötétre a fővárosiak sokszor leplezhetetlen halálféleme.

— Tudod, itt a gépek csak átrepülnek, — magyarázta Péter, — riadókkor mindenki a helyén marad, mert egyetlen bomba sem hullott még a városra. Persze, én ilyenkor arra gondolok: Budapest felé szállnak! Oda, ahol te vagy.

Anna szinte alélt volt már a fáradtságtól, attól félt, menten összerogy, s mégis, férje védelmében a boldog melegségtől új, szinte acélos erő áradt törődött tagjaiba.

— De jó megint együtt! Végre nem külön, nélküléd! — és egyszerre sírt-nevetett, amint egyre csillapodott a félelme, mely az utóbbi hónapokban szinte állandó kísérőjévé szegődött. A villamosról levánszorogva, egyre nehezedő szempillákkal, de szívében újfent kicsirázó reménységgel topogott a hozzátartozó élet oldalán, a macskaköves utcán, a csalóka illúzióval, hogy ismét az Orsolya utcába, a leánderes udvarra nyíló boltíves, kissé dohos szobába érkeznek meg. Meglepődött — sőt csalódott — amikor az akkoriban csak kívülről megbámult elegáns szálloda előtt állottak meg, majd felfelé indultak a piros szőnyeggel borított lépcsőkön.

Péter most is olvasott a gondolataiban.

— A régi kis szobánk nem volt kiadó. Hogy drága ez?... Hát mond: mire spóroljunk?

Válaszolni sem tudott már, oly rohamszerűen teperte le az újból rátörő nagy fáradtság. De félig öntudatlanul is átmelegítette Péter gondoskodása, amint megérte nagy kimerültségét, kigombolta a kabátjából, és csupán cipőjétől szabadítva meg, ruhástól emelte rá gyöngéden az ágyra. Nagyon, nagyon messziről szűrődtek el hozzá a szavai:

— Elfüggönyözöm az ablakot, hogy ne bántson a világosság. Pihend ki magadat szívem! Nekem szolgálatba kell mennem, de amint lehet, visszasietek hozzád. Ha riadó szólna, ne ijedj meg: az óvóhelyre sem kell lemenned, itt ez nem szokás.

Az ajtó csapódását is nagyon messziről hallotta már. Süllyedő öntudata egyre sűrűbb ködből lökött fel összevissza képeket: borgőzös útítársának rezes orrát, a Csöpikéje után sikoltozó édesanya kétségbeesett arcát, majd Péter katonasapkájától eltakart homlokának számtalan barázdáját. Még kószolhatta egymásra találásuk összeforródó ölelésének melegségét, — de a minden értelmet elmosó hullámok átcsaptak már felettük, hogy egyre zavarosabb álmokképek sodrásába lendítsék.

Amikor ébredésekor eszmélkedni kezdett, Pétert látta meg. Ágyának szélén ült. A függönyt széthúzta már az ablakon, a nap fürge fénykéveket záporozott, a szobába, valaki vizet zuhogtatott a falon túlra, ő pedig még a félszorongás ernyedt tunyaságában simult férje ölelésébe, minden félelem, sőt gondolat nélküli jóérzéssel; talán így szabadulnak zárt karámjukból a pihent állatok, fordulnak a fény felé a melegtől kinyílt napraforgók. Percekbe telt, amíg álom és ébrenlét közötti révületéből visszatért öntudatának kegyetlensége. A felismerés, hogy a napfényben úszó derűs hotelszoba csak átmenet, Péter erőltetett nyugalma és mosolya pedig csupán kegyes komédia; hatalmas lepkefogóként feszül felettük bizonytalanságba vezető útjuk kérlelhetetlensége. És rátörő szédületében hirtelen zakatolt fel benne az éjszakai vonat hosszú vagonosora; dübörgő robogással most fúrja magát egy végnélküli alagútba, mely vészjelzőlőan veri vissza velőtrázóan éles szíreñasikolyát.

Hát semmi nem szabadíthatja meg hazulról hozott terhes poggyászatától, a mindenfelől feléje meredezett csonka üszköktől, százezrek gyötrelmeitől és halálfélelmétől? Saját magányos tapogatózásaitól, amint egymagában folyvást keres a ködben egy elengedett kezét. Meleg emberi kezét? Avagy azt a biztonságot adó földöntúlit; egyetlen kapaszkodóját mindenkori csüggedéseinek?

De most nem tudott elszakadni a földtől. Hirtelen kijózanodva, kétségbeesetten szorította mellére élettársának megtalált hús-vér kezét, amely — érezte — nagy felindulástól reszket. Elakadt a lélegzete.

— Történt valami?

Péter bólintott.

— Igen. A románoknak sikerült kilépniük a háborúból. Megelőztek minket.

Nem érti, mért mondja ezt ilyen tragikusan? Hisz akkor ők is követhetik a példájukat, és akkor... Gondolatát hangos bizakodással fejezte be:

— ... akkor ti is letehetitek végre a fegyvert!

— Félek, hogy nem — mormolta komoran Péter, miközben egy nadrágjára

tapadt cérnaszálat pöckölt le, oly undorkodó mozdulattal, mintha ocsmány kucacot fricskázott volna odébb. — Utálom az egészet! — tört utat az öntudatában hónapok alatt felgyülemlett saját és embertársai különféle megaláztatásainak mérhetetlen keserősége. Felpattant ültéből, mint aki képtelen már elviselni a ráerőszakolt, lényétől oly ellentétes életformát, akárcsak nagyképű feletteseinek kardcsörtető hazug szölamait. Cigaretta után kapkodva, elfulladtan folytatta: — Vissza kell sietnem, alig tudtam ideszaladni hozzád. Nagy bűnt a felfordulás. Nem tudom, mikor szabadulhatok, félek, nem korán. De ne aggódj, megtalálom majd a módját... Nézelődj addig a városban, és harapj végre valamit; ne feledkezz meg arról, hogy enni is szokás! — ezt már tréfásan mondta, magára erőszakolva régi, kisfiús mosolyát.

Igaz. Tegnap óta egyetlen falatot sem nyelt le, mégsem érzett éhséget. Kény-szeredetten morzsolt magába egy darabka hazulról hozott süteményt, aztán gépiesen lemosakodott. Ez jól esett, kissé felfrissítette. Felöltözött, majd tétova lépésekkel ballagott le a térre, mely oly idegenné vált az emlékezetébe vésődött képnél. Hová, merre menjen? Imádkozni kellene, lelkét felemelve kérni, kérni a szinte lehetetlent: békét, békességet! Szinte beosont a kupolás templom homályába, de az áhitat nem találta ott rá. Tán egykori dzsámi eredete hatott zavaróan? Az összehasonlítás az egykori és mai járommal? A török másfél századon át tartotta rabságában a népet, s most, az új zsarnokság meddig tartja még bilincsből az ököbe szorított magyar kezeket? Habár vannak elegendő, akik engedelmes hiszékenységgel önszántukból hódoltak be a német maszlagnak, rövidlító szemüket a náci Mekka felé fordítva. Nem, itt nem érezheti magához közel a felszabadított Szeretetet, majd felballag inkább a Mindenszentek ősi templomába, ahol — ott fenn, a magasban — oly szoros kézfogásban tudtak fohászokdni. De *egyedül?*... Nem, oda *kettesben* kell felmennőik. Ez lesz az első közös útjuk...

A nyúlósan hosszú délutánt elténferegte egymagában a szűkre szabott kis utcákban. Lábai elvitték az Orsolya utcába is, hogy az árnyékos kapualjból bellessen a dézsákban virágzó leánderekre, a macskahátú, megereszkedett tető alatti két lefüggönyözött vaksi ablakra. Nehezen búcsúzott el a kedves udvartól, azután mintegy félálomban rőtta tovább az ismerős kis utcákat. A kirakatok aranylón érett mézszínű szőlőfürtöket kínáltak, dűsnedvű hamvas barackokat, óriásira nőtt diókat, egyik-másikának felhasadt héjából kikandikáltak már a hártás gerezdek. A természet nem vesz tudomást a lét megbomlott gépezetének pusztító örüle-téről. A lenszöke kis srákok is apáiknak egykori önfeledt lelkességével rúgdosták az összevissza feldozott rongylabdákat. Az egyik Annának ütődött kis fickónak — kárbunkulusként világított a szeme — vett egy vékony farudacsákra szúrt nyalókát; olcsón vásárolhatott valakinek egy kis boldogságot. A derűs kis intermezzo után megint csak céltalanul bolyongott az ismerősen ismeretlen ala-csöny házak között; lépéseinek visszhangos ritmusát visszakopogták a girbegurba, csorbuló macskakövek.

Különféle kerülők után ismét kilyukadt a térre, ahonnét elindult. Itt hang-szóró bömbölte a legújabb híreket, ám képtelen lett volna a szavak értelmére figyelni. Fogalma sem volt már arról, hol kezdődik az álom, és végződik a va-lóság, mert a rég szétfoszott álmodás új fátyollal szőtt ködében még egyre ke-resgélte egykori közös életük régi rezzenéseit, noha e heves vágyakozás révületében sem áltathatta magát, hogy hatalmában áll visszafordítania az időt.

Csak a dóm harangjának kongására sikerült visszalépnie a mába. A nap ekkor már régen a foghíjas, ferde tetők mögé bukott; borzongani kezdett a dohos kapualjak nyirkos lehetetétől. A szőlőhegyek felől is megindultak az estéli hűvös áramlatok; legfőbb ideje, hogy végre visszatérjen, bár érezte, hogy nem találja még a szobájukban Pétert.

Amikor a kulcsot elkérte, a portás kissé zavartan válaszolt:

— Foglaljon helyet a hallban, asszonyom. A kulcsokkal némi zavar van; egy kis türelmet kérek.

Kérdést akart intézni hozzá, de látta, hogy bezárkózik előle. Letelepedett hát egy székre, s gépiesen lapozgatni kezdett egy képes újságban; de onnan is csak összeomlott házak, mesebeli szörnyetegekre emlékeztető tankok meredtek rá, a már ismert kísézőzenével: bagoly- és denevérszárnyak csattogásával. Végre hozzálépett egy emberi lény, a szálloda női alkalmazottja, és meglehetősen bosz-zús hangon közölte:

— A németek lefoglalták az egész első emeletet. Ne haragudjon, asszonyom, de önöket is kénytelenek voltunk feljebb költöztetni. Tessék az új szobájuknak a kulcsa.

Köszönet helyett, minden óvatosságról megfeledkezve, epésen fakadt ki:

— Persze, még a lélegzetet is elszívják előlünk! No de remélem, hogy a románok után... — Az asszony elutasítóan megmerevedő arca beléfagyasztotta a szót. Leckéztető volt a nő hangja:

— A véleményét tartsa meg magának, kérem. — S kissé lehalkította a hangját. — Elfejti, hogy a falnak is fülei lehetnek?

Igaza van. Az állásába kerülhet, és önmagának is csak bajt okozhat. Már megtanulhatta volna, hogy a száját tartsa. Ezt kell tennie szegény Péternek is, oly idegenül lötyögő póttartalékosi uniformisában, — hiába gyűlöli az erőszakot, az ide-oda vezénylő hatalmasságokat. És hallgatnia kell a hozzá hasonlóan aggodó asszonyok hosszú sorának is, mindannyiuknak, akik a fegyverek súlyát hordják, és azoknak is, akikre irányítják.

Szólanul fogta kezébe a kulcsot, csak a portásnak szólt még oda, hogy megváltozott szobaszámukat ne felejtse el férje tudomására adni.

— Képzelteti asszonyom, hogy nem felejttem el! — A portás hangjában is volt némi bosszúság és gúny. Hát elfelejtheti-e, hogy bizonyára egy tisztí állományú „kamerád” költözött a helyükbe, s ezt egyformán helyeslő fejbólintással kell tudomásul venniük a szálloda alkalmazottjainak, akár csak a szobájukból kilakoltatott vendégeknek.

Feljebb került hát egy emelettel. A szoba alig különbözött a régitől. Itt is csönd volt, sok árnyékkal, és még magányosabbnak érezte magát a várakozás hosszú óráiban, mint a szűk kis utcák sikátoraiában. Örökkévalóságnak érezte az időt, amíg végre megérkezett a férje. Arcát még kimerültebbé tette a lepellezhetetlen undor, amint csüggedt mozdulattal dobta sapkáját az asztalra.

— Reménytelen! — Kérdő tekintetere, csak kis csönd után szóla!t meg ismét, lázadó tehetetlenséggel. — Azt hiszem, mindnyájunkat a vágóhídra... Az egész országot — és bántóélesen, keserűn kacagott fel. — Tarján órnagy úr ünnepi szónoklattal buzdította alantasait harcra. Ha kell, álljunk ki kaszával, puska ugyanis kevés akad már, hogy gépfegyverekről ne is beszéljek. Tehát kaszával a kezünkben, tárjuk oda csupasz mellünket lelkesen a felénk nyomuló tankok elébe. Magam sem tudom már: örültek, gonoszok, avagy egyszerűen csak ostobák?

Tenyerébe temetett arccal hallgatott pár pillanatig, azután fájdalmas keserőséggel húzta mellére az asszonyát:

— Haza kell utaznod, Anna! Azonnal!... Még elérheted az esti vonatot.

— Visszautazni? És azonnal?... Ez lehetetlen! — A szobára fagyott csönd rémületében — úgy érezte — a dübörögve robogó vonat éles füttyét sokszorosan rozitva verik vissza az idegen szoba falai. — Nem, nem! — könyörgött lihegve, — jöjjön bármi, de együtt ... veled ...

Am Péter nem tűrt ellentmondást.

— Haza kell menned. Ez most már hadizóna, holnap minket is tovább vezényelnek, a határra. Nem maradhatsz itt egyedül. És miért is maradnál? Nincs vesztegetni való időnk; most még kikísérhetlek.

Anna feje Péter mellére bukott. Aztán végtelen fájdalommal tapasztotta rá száját férjének cserepessé száradt szájára. Szorosan összefonódva forrtak eggyé, újabb meg újabb csókban, mintha minden csókuk és ölelésük az utolsó volna. De egymás teljes odaadásában sem feledkezhettek meg arról, hogy a gyűlöletes erőszak hatalmában: legyőzték őket és rabok. Végre egy most már valóban utolsó ölelés után gyötrődve parancsolt rá Péter, nagyon rekedt és elhaló hangon:

— Nincs már több időnk; mennünk kell!

És újból elindultak egymás oldalán. Most már vissza, az állomásra. Még sikerült elérniük az utolsó villamost, mely sötét gyászokcsiként vitte őket a lezárt szemű házak között, a fénytelenre vált megrémült városra át. A sötét csöndben úgy feszült bennük — az egész úton — a szorongó félelem, mint a lihegő vajadás előtti kínos várakozás.

Az állomás hosszú tömbje feketén nyújtózott az amúgyis csillagtalan sötétségben, melyet — a legfrissebb parancsra — egyetlen lámpa világa sem tehetett barátságosabbá. Sőt még a kézilámpák apró fényeit sem lobbanthatták fel; így inkább csak sejtették, hogy köröttük mindenféle emberek topognak, fölöttek pedig láthatatlan rém leselkedik. Hirtelen, egyetlen emberként bolydult fel most a tömeg: *Zavaró röpkülés! ... A pályaudvar fölött járnak! ...*

Ők nem ijedtek meg. Egymásba kapaszkodva tapogatóztak a pályatest felé. Az irányt a már bent veszteglő vonat prűszkölő mozdonyának szikraesője mutatta. Péter tenyerével takarta el kigombolt zubbonya alatt felkattintott kézilámpájának a fényét. Felgyulladó sugara átvilágította a tenyerét, mely — mintha vér helyett tűz száldozott volna az ereiben — vörösen világított, mint az esztelen világégésnek végre megálljt parancsoló tiltó-jelzés.

— Erre, drágám! Itt talán akad még hely, — tuszkolta fel az egyik távoli vagon lépcsőjére s nyújtotta fel utána a táskáját.

„Oltsák le azt a lámpát!” ordított valahonnét egy dühödő hang, s nyomában máris felzúgott a láthatatlan repülőgép félelmes zümmögése, egyre erősödő krescsendóban, mintha fenyegető zsongással egy óriási vad méhcsalád szabadult volna fölējük.

Nagyon alacsonyan repülhettek. Anna nem érzett félelmet, de bátorságot, sőt közönyt sem. Inkább valamiféle vágyat: tán a legértelmesebb befejezés volna, ha most ... itt ... együtt ... Fent állt már a felső lépcsőn, Péter lent a földön, fölágaskodva hozzá. Csak az ujjai kapcsolódtak össze szorosan, mintha sose akarnák elengedni egymást. Vérük ritmusát átvéve, e közös lüktetésben egyetlen emberként figyelték, miként halkul, majd hal el végleg a veszes berregés.

Felröppenő szentjánosbogarakként villantak már fel egyre sűrűbben az aprócska kékfehér fények. Péter is felkattintotta újból a lámpáját, hogy felesége arcába világítva megegyeszer lelkébe vesse a vonásait. Megegyeszer, mielőtt még visszaindul ... Vissza? ... Haza? ... Hát lehetséges valaha is hazatalálniok még egykori közös életükbe?...

Nem. Oda nem viheti már vissza egyiküket sem semmiféle vonat. Romhalmazt találhat Anna az otthonuk helyén, a vonatot is érheti útközben légítámadás, és számára sem életbiztosítás megháborodott feletteseiknek esztelen hatalmi vágyában vergődnie. Ki kell onnan törnie! De hol, mikor és hogyan?... Meg kell kísérelnie, ám ez az elszánt elhatározása sem életbiztosítás: nagyon kérdéses, hogy túlélheti-e?

Nehéz, kimondhatatlanul nehéz elengednie Annát a bizonytalanságba, az útra, amelynek végét Istenen kívül senki sem láthatja. Utána kívánt kapni, hogy megegyeszer — tán utoljára — a karjaiba zárja, de egy kegyetlenül éles hirtelen fűtőre mozgásba lendült már a vonat, s a zihálva felszpoló mozdonytól vont vagon kerekai is nekilódultak, egyre gyorsabb ütemre váltva.

Ölelésre tárt karjai lehanyatlottak, és Anna sem mert lehajolni hozzá. Fél, hogy egyensúlyát vesztheti. Integetni sem tudott, mert szinte megbénult a karja. Csak kétségbeesett suttogását próbálta felhangosítani, „Nagyon vigyázz magadra, drágám”, de azt is elnyelte a vonat zakatolása. És azt is tudta, mennyire röstellheti magát most Péter, hogy rátoró gyöngeségétől alig tudja kinyögni „Áldjon meg az Isten!” És el kell takarnia a szemét, mintha végre feléje lendülő, búcsút integető kendőjének fehérsége vakítja el a szemét.

Kerüljön már beljebb, lelkem! noszogatta egy rozsdás öreg hang, de ő csak állt mozdulatlanul, a felső lépcsőfokra cövekelve. Elszoruló lélegzettel és egyre tágultabb pupillákkal leste, hogy az éjszaka miként nyeli el fokozatosan lámpájának vibráló villanásaitól imbolygó alakját a férjének. Előbb gyűlölt egyenruhája olvad a sötétségbe, s csak később az arca: szorosan összezárt szájának megkeseredett vonala, szemén a feketekeretes szemüveg, majd mindent, mindent magába nyel az egyre zakatolóbb messzeség.

Furcsa, hogy sírni sem tud. A szeme száraz, csak a gyomra émelyedik fel, amint szédülten kapaszkodik meg egy láthatatlanul felkínálkozó korlátban. De azután ezt is el kell engednie, mert mindkét tenyerét rá kell tapasztania a földre, hogy ne hallja az idegeit szinte örületbe feszítő, velőtrázóan éles sikolyt, amellyel a mozdony befúrja most fejét a végeláthatatlan alagút mohó torkába, ahonnét — ki tudja? — kitalál-e valaha? Sötétség, áthatolhatatlan, reménytelen sötétség, avagy feldereng-e számára a túloldalon — itt a földön, avagy azon is túli titokzatos párázatban — az egymás melletti térdelés áhitatában oly gyakran megsejditett Fény?...

S most hasít a tudatába: lám, a váratlan erőszak ettől is megfosztotta őket — hogy még utoljára, egymás kézfogásában naplementét nézni kapaszkodjanak fel a tettei romokhoz, és régi szokásuk szerint útbaejthessék a Mindenszenteknek ősi templomát, ahol... És most már kicsordul az első könnye, testét rázza már a felszabadító zokogás, amint felszirénázik lelkében a segélytérő kiáltás: Isten!... Isten!...

ADATOK KLIMÓ GYÖRGY PÉCSI PÜSPÖK KULTURÁLIS TEVÉKENYSÉGÉHEZ

Nem lehet feladatomban, hogy Klimó György széleskörű kulturális tevékenységét akár csak nagy vonalakban is vázoljam. A tér- és időbeli korlátokon kívül nem tehetem ezt azért sem, mert Liber Margit valamint Entz Géza összefoglaló tanulmány keretében már korábban vállalkoztak erre. Mégis figyelemre méltó az azóta megjelent, Klimó tevékenységgel foglalkozó, vagy létesítményei jelentőségét értékelő munkák és az újabban feltárt adatok nagy száma, amely arra figyelmeztet, hogy a Klimó-kutatás korántsem tekinthető befejezettnek. Leszögezhetjük azt a nyilvánvaló tény is, hogy Klimó személyének jelentősége sokkal nagyobb annál, mint amilyen elismerésben napjainkban részesül. A nagytevékenységű püspök halálának 200. évfordulóján a Klimó-életmű kutatóinak munkájához néhány olyan adattal szeretnék csatlakozni, amely a püspököknek eddig nem ismert képzőművészeti megrendeléseit mutatja be.

A barokk művészet beáramlása a Bécs—Pozsony útvonalon keresztül történt, majd a koronázóvárosból sugárzott szét az ország más területeire, ahol a történelmi és politikai adottságok nyomán termékeny talajra talált. Érthető, hogy az új ízlés formavariációi szerint készült képzőművészeti alkotások megrendelői e művészeti központokat részesítették előnyben. Az egyházi megrendelések során az általános gyakorlat az volt, hogy a műalkotásokra vonatkozó igényt főként a káptalani testület állapította meg, majd a püspöki jóváhagyás után a vázlatok és a költségvetések megvitatása, kedvező esetben a mű megrendelése következett.

E hagyománytól eltérő módon, Klimó püspöksége alatt több ízben előfordult, hogy a káptalan nem az illetékes kanonokokat és nem a bécsi vagy Pozsonyi agenseket, hanem magát a püspököket kérte fel a képzőművészeti alkotások megrendelésével kapcsolatos tárgyalások lebonyolítására, akinek Béccsel és Pozsonnyal egyaránt kitűnő kapcsolatai közismertek voltak. Klimó főként festészeti alkotások megrendelésében járt el. A bécsi kapucinus-festővel, Johann Baumgartnerrel való kapcsolatairól a káptalannak nyilvánvaló tudomása volt. Ezért 1763-ban, 1765-ben és 1767-ben is Klimót kérték fel, hogy a székesegyház részére újabb festményeket rendeljen meg. A képek beszerzését azért bízták a püspökre, mert személyes ismeretsége, tekintélye és hozzáértése nemcsak a biztos és a kellő időben történő megvalósulást, hanem a kívánt művészi színvonal beteljesülését is jelentette.

Klimó levelezésének gyűjteményében egy 1767. január 24-én Pozsonyban kelt leveléből megtudjuk, hogy ismét Baumgartnertől várta azon festmények elkészítését, amelyeket a székesegyház sekrestyéjébe helyezendő és azóta is ott álló imázsamolyok viselnek. Ugyanebben, a festőhöz címzett levelében egy másik festményről is szó esik, amelynek költségeit Klimó saját pénztárából fedezte (1).

Különös érdeklődésre tarthat számot egy ugyancsak Baumgartnerhez írott levele, amelyben a püspök aktív művészetpártolásán túl arról is meggyőződhetünk, hogy a fiatal művészhelyesek felkarolásában is példát mutatott. Atyai gondoskodás hatja át azokat a sorokat, amelyekben Baumgartnertől egy Anton nevű tehetséges ifjú festő támogatását, valamint azt kéri, hogy megfelelő elhelyezéséről és művészi fejlődéséről gondoskodjon. Megjegyzi, hogy a fiú érdekében a bécsi akadémia rektoránál is közbenjár. Neveltetésének, sőt ruháztatásának költségeit is magára vállalta. A gondviselő atya jó pedagógiai érzékéről tanúskodnak ama sorok, amelyekben kijelenti, hogy a kompozícióban szereplő alakok megjelölésén túl nem kíván előírásokkal élni, azonban arra kéri Baumgartnert, hogy ne az ecsetjével, csupán tanácsaival legyen az ifjú segítségére (2). A kép

megvalósult és P. Donát aláírással ma is a pécsi székesegyház sekrestyéjében látható, ami azt bizonyítja, hogy az Anton nevű fiatalember, Klimó neveltjeként, a bécsi kapucinus rendben, Baumgartner védőszárnyai alatt valóban művészé fejlődött. Péter Donát, Baranyában föllelhető műveivel napjainkban is Klimó püspök termékenyítő áldozatvállalását, a közművelődést szolgáló nemes szándékát hirdeti.

Klimó megrendelése nyomán valósult meg a mecseknádasdi plébániatemplom három kvalitásos oltárképe is, amelyeket ma már minden kétséget kizárva Baumgartnernek tulajdonítunk. Továbbra is ismeretlen viszont az a festő, akitől Klimó a mecseknádasdi püspöki rezidenciához tartozó kápolna kupolafreskóját rendelte meg. A kápolna a római Szent-András templom formai sajátosságait hordozza. Erre a hasonlóságra maga Klimó hívta fel Giordani tanácsos figyelmét a hozzá intézett, Nádasson, 1770. május 19-én kelt levelében (3). A kupola belső felszínét kazettás architektúra-festés díszíti. Zenitjén körre komponált Szentháromság-ábrázolás fokozza az amúgyis egyszerű térhatást. A festésben is olasz hatást mutató kápolna Klimó művészi ízlésének és igényességének jelentős, de nem egyetlen bizonyítéka.

1769. szeptember 12-én a lánycsói templom számára oltárképet küldött, amelyet Pozsonyból vízi úton szállítottatott Mohácsig (4).

1774-ben a mohácsi ferencesek temploma számára egy művészi rokokó keretbe foglalt Szent István képet ajándékozott Klimó, aki ezúttal is Baumgartnert foglalkoztatta (5). A ferencesek a püspök iránt érzett hálából és a mecénásnak járó tisztelet jeléül a templomuk főoltára fölé Klimó címerét helyezték el. A püspök szerénységére jellemző, hogy amikor ez tudomására jutott, levélben utasította a ferences házfőnököt, hogy a templomból távolítsák el címerét és helyébe egyszerű ornamentikát helyezzenek (6).

Klimó természetesen szobrászokat is foglalkoztatott, akiknek kiválasztásában a döntő szerepet a legújabb művészeti irányzat képviselője jelentette. Nemcsak kedvelte és pártolta a művészetet, hanem együtt is élt vele s annak minden változására érzékenyen reagált. Így a pécsi Speth Ferenc stallumszobrai, Martin Fischer Szent István-, illetve Keresztelő Szent János szoborcsoportjai a 18. századi pécsi székesegyház olyan alkotásai voltak, amelyek a magyarországi klasszicizálódnak ma is jelentős képviselői. Az előbbiek a hatvani plébániatemplomban, az utóbbiak közül a Szent István-oltár a sumanyi templomban őrizi megrendelőjének és a későbarokknak a klasszicizmus felé haladó, átmeneti jellegű ízlését.

Az építkezéseiről is nevezetes püspök legnagyobb szabású terve a pécsi dómter klasszicizáló barokk átalakítására vonatkozott. A székesegyház és a püspöki palota homlokzatának átépítését, valamint az új káptalani épület fölépítését tervezte Joseph Sartori tervei alapján (7). E városképi szempontból is jelentős építkezés nevezetes és méltó emléke lehetne ma is annak a nemes szándéknak, amelynek következtében a közművelődésért vállalt erőfeszítések eredményel jártak. A pécsi püspökvár 18. századi állapotát kell ismernünk ahhoz, hogy fel tudjuk mérni Klimó nagyjelentőségű tervét, amelynek kivitelezésében egyre súlyosbodó betegsége, majd halála akadályozta meg.

Klimó György mecénási tevékenységét neves mesterek műalkotásai jellemzik, amelyeknek a közzététel nevelésében, elődeink művészi kifejezőmódjának őrzésében és közvetítésében megnyilvánuló jelentőségét kell értékelnünk.

BOROS LÁSZLÓ

Irodalom: (1) Pécsi Püspöki Levéltár. Klimó levelezései. Tom. III. p. 294. — (2) Uo. III. 1765. jan. 3. — (3) Uo. V. 46. — (4) Uo. IV. 280. — (5) Boros László: Dorffmaister Baranyában. Műv. Tört. Ért. 1974. 4. (6) Pécsi Püspöki Lt. Uo. V. 411. — (7) Pécsi Káptalani Levéltár. Fasc. 486. 5-6.

NAGY LÁSZLÓ EMLÉKE*

A közös barátság, amit Nagy László iránt érzünk, hozott össze itt ma minket, előadókat és közönséget, hogy meghallgassuk a költőfejedelem szavait. Lehet, hogy a szóösszetétel — költő és fejedelem — nem szerencsés, hiszen Nagy Lászlótól mi sem állt távolabb, mint bármiféle hatalmi törekvés, uralkodni vágyás, intézményes igyekezet, főképp a szó köznapi, közhasználatú értelmében. Mégis, ha belegondolunk a magyar költősorsba, mondhatunk-e mást, különösen bizonyos történelmi távolságból, mondhatunk-e találobbat a Petőfikre, Adyokra, József Attilákra, Nagy Lászlókra? Mondhatunk-e többet, vagy ha úgy tetszik, kevesebbet annál, mint hogy költők voltak, fejedelmek voltak, uralkodtak: igazságot hirdettek, tanítottak, békítettek. Mert ne feledjük, van a hatalomnak, az uralkodásnak, a rendnek egy másfajta szintje, nem jogi, nem szervezett hierarchiája, ahol másképp érvényesülnek a szükségszerűségek, és mások a törvényes törvények.

Hogyan is lesz a költőből „fejedelem”? Hogyan tesz szert ekkora hírre, ekkora méltóságra? Hiszen nem kiáltják ki sem a Duna, sem a Tisza jegén, nem mondanak érte sem misét, sem kortes-szónoklatot, nem választják, nem jelölik előzetes lista alapján — ő megmérettetik, ő kiválasztódik, ő megjelöltetik. Végül saját lelkiismerete kényszerének enged, amikor felvállalja küldetését, keresztjét, misszióját. Megmérettetik egy nemzet által, kiválasztódik a népből, melyért küldetett, s ha nem is kap országalmát és jogart, mint fejedelemeinek, korona sem jár neki, megkapja a felkentséget az igazmondásra, jelet az emberség és a szépség egyetemes ápolására. Ezért aztán sosem válik trónbitorlóvá, még kevésbé trónfosztottá, vagy hamis fejedelemmé, olyanná, aki mást szól, mint amit gondol; másként él, mint ahogy ítél; mást ígér, mint amit valójában végez.

És uralkodik. Annak erejéből, ami népet néppé, nemzetét nemzetté avatja. Uralkodik azon jogánál fogva, hogy tovább „örizője a tűznek”, rábiztatott annak az ősi, költőfejedelemtől költőfejedelemre hagyományozódó fáklyának a táplálása és oltalmazása, amely jelzőtűz és mérőláng egyszerre. Magyarságunk, emberiségünk, magatartásunk rangjára és mi-

nőségére figyelmeztet általa. Uralkodik azon feladatánál fogva, hogy költő lett és fejedelemmé választódott, és mint költőfejedelemeinek, kötelessége, hogy tanítson és prófétáljon. Igazságot osszon megálázottaknak és megszorítottaknak, vigasza legyen a reménykedőknek, derűje a harcosoknak és emelvénye a kiszolgáltatottaknak. Európát mutassa a provinciális gondolkodásnak, de ugyanakkor magyarságot az egyetemességnek, közösségre vezesse az egyént, de ugyanakkor emberségre indítsa a közösséget. Ez a tűz minden költőfejedelemben, Nagy Lászlóban is, valóságosan lobog, hol dacosan vagy szeliden, hol vadul vagy büszkén, mindig aszerint, mi tüzel a tüzet, mi hevíti a lángot, mi csöndesíti a lobogást. Attól függ, mikor milyen értéket edz, mikor milyen érték — valódi vagy talmi — nemesedik meg tőle, illetve hamvad el benne végleg; attól függ, mikor kell csóvát vetnie, hogy riassza lustuló lelkiismeretünket, mikor kell szikrát hánynia haragvón, hogy bűnkban-bajunkban egymáshoz üzzön minket, az örömben pedig tiszta, nyílt játékra serkentsen minden játszani tudót, szerelemre minden szerelemre születőt egy általa rakott nagy-nagy tábor-tűz körül. Ennél a tűznél melegsünk ma este mi is, ennek a fénynél hívott ide bennünket Nagy László hallgatni.

Nagy Lászlót, aki újból tartalmat és lényegét kölcsönöz oly sokszor elkoptatott szavainknak, aki — érezve egy nyelv szerencsésjét és szerencsétlenségét — saját szenvedései árán ragyogtatta föl a következőket: becsület, barátság, jószág, alázat. Aki költőfejedelemhez illőn, önön példájával magyarázza, mit jelent: gerinc, derék, egyenes. És azt is, e három szó mikor mennyibe kerül, mennyi életbe s mennyi halálba. Úgy lett költőfejedelem, ahogy az igazságból hatalom, ahogy a tanításból gyakorlat. Életből halál, és halálból újra élet.

Mert a hatalma — tanítása, igazsága, próféciája — egyre terjed. Nem csökken, folyton csak növekszik befolyása. Így volt életében is, de még inkább így van halálában, mikor már nem szabhat határt neki sem tér, sem idő. Terjed, terjed, mint a nép művészete, mint a pesti polgár anekdotája egy életbőlcsességről, mint a falusi nénikék javallatai egy biztos gyógyomóról: szájról szájra, kötetről kötetre, próbáról próbára. Szívósan, türelmesen; halaszthatatlanul. És

* Elhangzott Erdélyi György színművész és Nagy László-estjének bevezetőjeként.

Szabados György zeneszerző, zongoraművész

közben észre sem vesszük, hogy tanítása, igazsága, próféciaja átjárja szívünket, levegőnket, életünket.

Szabados György zongoraművész, zeneszerző és Erdélyi György színművész párosa egyike azon követőknek, akiket elragadt Nagy László hatalma. A maguk sajátos, külön-külön is egyéni, de együttesen még többletet, harmonikusabbat nyújtó szövetkezésük a költőfejedlem tolmácsolására, Nagy Lászlóhoz méltó

fáklyahordozás. Úgy közvetítik, idézik őt, hogy közben maguk is élesztik a tüzet, lobbantják a lángot, és azt sem bánják — vagy talán azt is akarják —, hogy kicsit mi is megpörköljünk, tüzet fogjunk, s mi magunk is örízői legyünk ennek a tűznek, ennek a lobogásnak. Még akkor is, ha ez a láng most már úgy száll fel, mint az örökmécs lángja.

H. B.

„MIFÉLE ARC EZ?”

A Biblia szerint a magára eszmélő ember első mozdulata az volt, hogy nevet adott a többi élőlénynek, amelyet Isten rendre elébe vezetett. Azóta is nagy kiváltságunk, hogy beszélni tudunk. S nem is csak a rég-kitalált szavakat ismételtetjük. Atéljük Ádám örömét is: újra meg újra elnevezzük a világ dolgait. Jobb, pontosabb szavakat találunk ki a régieknél? Talán nem is erre törekszünk. Mintha az emberi szó akkor volna igazán „erős”, amikor megszületik, s később mintha meggyöngyözné a használat, elkoptatná a megszokás. Vagy mintha a valóságban maradna mindig valami szavakkal-maradéktalanul-meg-nem-ragadható, s arra nem utalhatna a megszokott szó, csak a csodát ostromló, titokra nyíló új, amely mögött jelen van az elnevezés szellemi gesztusa, mint nyíl mögött az íj feszülése.

Aki beszél, felelősen, személyes igazlommal, az mind alkotó módon használja a nyelvét. Új szavakat ritkán alkotunk, de az alkalmi szókapcsolatok s a mondatok megfogalmazása igazi alkotó munka: tanúja nemcsak a kifejezésbeli igényességnek, hanem a valósággal folytatott személyes birkózásnak is. Valóságtőléldező és állásfoglalásra serkentő ereje az olyan beszédnek van, amely a beszélő jelenlétéről tanúskodik. Ez nem ügyeskedés és hatáslélektan, hanem a szó hitelének kérdése.

S ha mindez már a hétköznapi beszédre is érvényes, sokszorosan az a költészetre. „La poésie est présence d'esprit — írja Pierre Emmanuel — ou n'est que littérature”. „A költészet szellemi jelenlét”, a lét titkaira nyíló figyelem folytonos alkotó ébersége, „vagy ha nem az, pusztán irodalomká üresedett”. Mint abban a „verseskönyvben”, amelyről Va-

sadi Péter egysoros kritikája szól: *Betűk, betűk, föllobogóva* (Egy verses-könyvre — a Tamariszk című kötetből).

Ezzel végre el is jutottunk ahhoz a költőhöz, akinek verseit ezek a szabálytalan sorok be akarják vezetni. Három verseskötete — a *Jelentés Babylonból*: 1974; az *Ének a szomszúságról*: 1976 és a *Tamariszk*: 1978 — elegendően bizonyította már, hogy Vasadi Péter nem pusztán versszerző, literátor, hanem igazi poéta: úgy, ahogy ezt a szót s különböztetést Csokonai vagy Emmanuel értelmezi. Ádám gesztusával, boldog és felelős szellemi-testi mozdulatával teszi szavá a világ dolgait, régi és új emberi tapasztalatokat. Keresetlennül eredeti, minden megnyilatkozásának megvan az a lírai hitele, amellyel meghódítja az olvasó bizalmát.

Hadd tegyük rögtön hozzá: e bizalom nélkül a versolvasó el sem találhatna Vasadi költészetének igazi szépségeihez. Vannak költők, akiket a kényelmes, a szellemi kalandokra nem hajlandó vagy egyszerűen: a gyanakvó olvasó érthetetlennek jelent ki, és fölháborodottan elutasít. Vasadi ezek közé tartozik. Mi nyitott ekkora szakadékot a régi és az új vers, a költői kifejezés s az olvasói szokás-elvárás közé? A költők „árulták el” az olvasókat, vagy az olvasók váltak restté, csökönyössé? Mindennek nem most s nem itt kell kiderülnie. A modern költők nem úgy érthetetlenek, mint hetven éve Ady volt. Nem pusztán azért, mert valami új „nyelvet” találtak ki, s azt lassan lehet megfejtetni. A mai költő a reklám, az üres és ügyeskedő beszéd szózáporában szálal meg. Megdőbbenve kell megállapítania, hogy minden valaha meghódított költői eszköz kontárok kezére került. Ezért veti el a mesterség szokványos kellékeit, ezért kezd sokszor dadogni, hogy tördelt mondataival megállásra, szokatlan képeivel töprengésre bírja az olvasót, hogy át-

ragassza rá saját csöndjét, figyelmét, ámulatát, s így végül boldogságának is részesévé tegye.

Vasadi költészetében némelyek Pilinszky hatásának nyomait vélük fölfedezni. Ezek, azt hiszem, olyan tévedésbe esnek, mint ha valaki egy kalap alá fogná a nem euklideszi geometriákat. Pilinszky és Vasadi hasonló földadatok elé állítja olvasóit, egyaránt „érthetetlen” mind a kettő. Egyaránt, de nem egyformán: költői nyelvüknek, világuknak más az égboltja, belső szerkezete. Előfordul, hogy ugyanarról írnak. Ilyenkor látszik legvilágosabban, milyen nagy a különbség kettejük közt. Lássunk egy példát! Pilinszky az *Apokrifban* (alighanem századunk egyik legnagyobb lírai versében) így idézi föl a „világhiányt” vagy „jelenlévesztést”:

Szavadat, az emberi beszédet
én nem beszélem. Élnek madarak,
kik szívszakadva menekülnek mostan
az ég alatt, a tüzes ég alatt.
Izzó mezőbe tűzdelte árva lécek,
és mozdulatlan égő ketrecek.
Nem értem én az emberi beszédet,
és nem beszélem a te nyelvedet.
Hazátlanabb az én szavam a szónál!
Nincs is szavam.

Iszonyú terhe

omlik alá a levegőn,
hangokat ad egy torony teste.

Sehol se vagy. Mily üres a világ.
Egy kerti szék, egy kinnfelelt nyugágy.
Éles kövek közt árnyékom csörömpöl.
Fáradt vagyok. Kimeredek a földből.

Ezzel a látomással rokon Vasadi
Mély kútjának egyik részlete:

Minden termés
megrekedt félúton. Száráról
a búza letörött, fűrt

leszakadt. Házamban tüzet
dobtak, arcomba gyűlöletet.
Kifüstölték a szobámat.
Lemeszelték a falat,

ahol álltam utólszor.
Tárgyaim a múzeumba
kerültek, poraim faládjába.
A szék, amin ültem,
már odaatról nyikorog.
Támlájába rézrozetta
csillagok csavarodtak.
Asztalomon tejút kanyarog.

Kattan a villanykapcsolóm,
mintha dörögne az ég.
Kávés csészében hegyi
tó van. A bortárcám,

a körömrészlelőm. A borotvám.
A fogmosó poharam. A cipőm.
Fáskamrámban a balta.
Az összekaristolt fémdobozból

egyenes szögeimet magához
rántotta körben sugárnak
a szentség: ártatlanságom
a kozmosz szemetjét.

Szokatlanul hosszan idéztünk. De ebből a két vers-darabból világosan látszik a két költő nyelv s költői alapmagatartás jellegzetes különbözősége. Pilinszky verse eksztatikus, Vasadié szinte lomha, s ha mozdul, megiramlik, akkor úgy, mint a nagytestű, de mégis mozgékony állatok.

Egyébként Vasadi prózáját ugyanaz a lírai hitel teszi izgató és lenyűgöző olvasmánnyá, amely verseinek súlyt és rangot ad. *Tűzjel* című kötetét valaki cikkgyűjteménynek mondta, s mindjárt hozzátette, hogy Vasadi nem tud cikket írni. Azóta is elképedve ízelgetem ezt a kijelentést, mint világlátásnak és vakságnak valami egészen meglepő közös produktumát. Nem tudom, mi a *cikk*, s el tudom képzelni, hogy a *Tűzjel* prózai darabjai cikknek nem jók, sőt egyenesen rosszak. De szükségképpen cikknek kell lennie annak, ami újságban jelenik meg? Olvassuk Vasadi Péter prózai írásait annak, amik valóban, s bosszankodás helyett páratlan szellemi élvezetben lesz részünk. Teológiáról, az Isten és az Egyház dolgairól, a keresztény lét és gondolkodás nagy kérdéseiről nálunk régóta a tudománypszerszerűsítés igényével írnak (írunk), valami nemesen didaktikus hangon. Vasadi akkor is lírikus (jó lírikus) marad, ha prózáat ír, s ha például az Eucharisztia titkát vagy az életszentség megközelítésének lehetőségeit, kockázatait fejtegeti. Ez nem azt jelenti, hogy érzelmes; a verseiben sem az. De személyes; nem tant mutat be, hanem saját fölfedezéseit, amelyek egyébként „tartalmilag” egészen ortodoxok. A világirodalomban Pascal az ilyen „lírai hitelű” vállalkozásnak példájává. Vagy az egyházatyák, köztük főleg Ágoston, akiről Babits írta: „Az Intelligencia és a Bölcelet szentje ő, de nem a hideg intelligencia, nem az élményektől elszakadt bölcelet az övé. Alig volt gondolkodó, kiből a gondolat olyan véresen és hűsösen szakadt volna ki, annyit rántva magával a vérző és meleg lélekből. Az ily gondolat nem műszókba öltözködik, hanem a magasabb irodalom köntösébe; a nyelv maga élmény lesz mint gondolat: erősen diffe-

renciált, de fogalmilag meg nem meredt." Nem megdöbbenő, hogy oly sokan közülünk nem tudnak mit kezdeni azzal, ami nem iskolamesteres fejtegetés, hanem egy saját fejével, szívével gondolkodó ember szellemi „útínaplója"? Ha az elmúlt néhány évtized hazai „teológiai irodalmában” van könyv, amelyet érdemes volna bármely nyugati nyelvre lefordítani: Vasadié az. Ha franciául olvasnák, azok is föllelkeseződnek érte, akik most idegenkedve méregetik.

Amit a *Tűzjelről* írtunk, csak lát-szólag volt kitérés. Ezek a prózai írások (amelyek abban is hasonlítanak a versekre, hogy együtt, kötetbe gyűjtve kölcsönösen erősítik egymást), nemcsak „lírai hitelük” miatt tartoznak össze Vasadi verseivel, hanem genetikusan is. Istenről, Jézusról, a megváltás titkairól jelentős költemények szólnak a három említett verseskötetben is. De arról, hogy az *evangélium* milyen mélyen foglalkoztatja Vasadi Pétert, ezek a prózai írások adtak először hírt. Ennek az evangéliummal való találkozásnak, elmélyedő foglalkozásnak lassabban érő, titokzatosabb gyümölcsei a költő új, most készülő verseskötetének egyik ciklusát alkotják majd. Majdnem mindegyik mellé oda lehetne írni egy evangéliumi szakaszra utaló betű- és számjelét. A *Fekete kórus* talán a „játékrontók” csoportjáról szól, akikre Jézus panaszkodik: „Fuvoláztunk, s ti nem táncoltatok, siratóéneket énekeltünk, de ti nem sírtatok.” A *Kiszemelt*-ben a keresztkelődő Jézusra ismerünk. A *meghívás titka* című vers nyilván az evangéliumok meghívási jeleneteit összegezi, *Az ő és az új* az emlékezetes jézusi mondat bontja ki, hogy az új bor új tömlőbe való.

Apollinaire sokat idézett megállapítása szerint az ember utánozni akarta a járást, és föltalálta a kereket (melyben ti. a küllők megannyi lábként lépnek egymás mellé). Éppígy a modern költemény nem egyszerűen tükrözni akarja a valóságot, hanem újrateremteni. Vasadi sem azért nyúlt az evangéliumhoz, hogy egy-egy jelenetét versebe szedje, irodalmias módon kiszínezzé. Inkább sajátos transzpozícióban ő is újrateremti őket, ezzel nyit rá a lényegükre, szolgáltat hozzájuk igazi kommentárt, s alkot ugyanakkor teljes értékű lírai művet. Az evangélium nem válik egy Vasadi-vers puszta nyersanyagává, ürügvéé, de a

költő sem vonul vissza azzal, hogy itt, most az ő szerepe másodlagos. Mintha ennek a találkozásnak titkát tárná föl előttünk a *Miféle arc* utolsó néhány sora:

átfordulok csillag-csuklóímon
magamból önmagamra,
s kitérve két karom,
fehér kezekkel hódolok
Hódoltatómnak.

Magyarázatra nem szorulnak ezek a versek, legfőlőbb sajátos szépségükre érdemes rámutatnunk. Milyen ünnepi csöndet teremtet például *A Kiszemelt* című! Sorai rövidek, töredezetek, néhol hiányzik egy-egy határozott névelő, amelynek a köznap nyelvben ott volna a helye. Egy igeikötő körül szokatlan kapcsolatba. Mindez feszessé teszi a verset. Ez sokszorozza meg a szavak jelentőségét is? Azok közt alig van szokatlan, de a legköznapibb is frissen, nagy meggyőző erővel hangzik föl. A szemléletesség szokásos eszközeire nincs is szükség. Körülvesz minket a sivatag, fölénk nyílik az ég, bőrünkön érezzük a víz érintését, mint az a férfi, aki a vers központjában áll, méltóságteljesen, mégis jókedvűen, s szinte eljátszik a válláról lecsurgó habokkal. Felejthetetlen a verset záró kép a madárról, mely először mintha csak egy hasonlatban tűnne föl, aztán valóságosnak bizonyul, mégis azonosnak az ősi csönddel, amely kezdetben a vizek fölött lebegett. A vers legérzékletesebb szavai ezt a látomást hitelesítik: a „tómeder tenyér” s a mozdulat, amellyel ez a csodálatos madár „boldogan meg-megcsapja” a vízben álló férfi „hátát”.

Az evangéliumi versek után két költői önarckép következik itt. Az egyik valóban arckép, a szó legszűkebb értelmében, cím szerint is, a másik mindennapos környezetének „tükrében” mutatja elénk a költőt. Folyóíratunkban divatos az önéletrajzi emlékezés, a kedves tárgyakhoz, szobákhoz fűződő csevegés költők és interjú-készítő barátaik között. Örülünk annak, hogy Vasadi nem ilyesmit írt, hanem a költemény valomásos lendületével mutatta föl azt, ami belőle látható, s ami utalhat a láthatatlanra is. Örülünk annak, amit ír, s annak, hogy az alkotás maga taposta útján a „lázas fegyelmében” halad előre. Mint akinek nemcsak a mi számunkra van mondani valója, hanem az eztán születők számára is.

JELENTS ISTVÁN

ORSZÁG LILI DIMENZIÓI*

Ha a világító test nagyobb az általa megvilágított testnél, akkor annál kisebb a megvilágított test árnyéka, minél inkább közeledik a világító testhez.

Leonardo da Vinci

Próbáljuk meg a lehetetlent: úgy közelítsünk hozzá, ahogyan ő közelített a végtelenhez első képeitől — *Kislány fal előtt*; *Rózsaszín ruha* — a *Labirintusok* legmélyebb kékjeiig! Korszakokat látnunk, határvonalakat, mégis makacsul ismételt egységet, gondolatok újratemetését, rétegeket, nyitást és szűkítést, s mindebben együtt: lezárt életművet. Úgy dolgozott, mintha tudta volna, mennyire szabott emberi élete, s mi az, amit ennyi idő alatt teljességgel közzölhet velünk.

Könyörtelen belső fegyelemmel, gondolatot formázó művességgel vallott és vall halálán túl is mindarról, ami századunk sajátja: összegezés, előretételezés, feltétlen hit az emberi szellemben. Évezredek fájdalma, szétszóródás, középkori gették máig kivetülő, tudatunkat nyomorító falak, a hit-tiltotta képi ábrázolás feloldása betűk képeiben, minden emberi múlt — történelem, kultúra, hit — együtt van jelen egy-egy nagy alkotásában, hogy mindez összefusson, összegeződjön az elkerülhetetlen utolsó pillanatban. A találkozásban, a végső metszéspontban.

Induljunk ki ebből a gondolatból, így térjünk vissza első képeihez, amelyeknek feltűnő vonása a dimenziók — tér — hangsúlyozása. Mint festő, ez látszólag már adott: kettős és sík, de szembefordul ezzel: kiemeli mélység-élményünket. Teszi ezt a falakkal, kövezettel, végtelenbe futó sín-párhuzamossal, amely fölött az emberi — mint ruha — lebeg egy villanyvezeték eleven áramkörén. Ezt a harmadik, látszat-dimenziót hangsúlyozzák tovább a figurái, a csaknem síkként megoldott alakok: a fal előtt egy kislány, a fekete ruhás nő, akinek felső testét megkettőzte sík és félpasztikus megformálásával.

A *Nő a fal előtt* című képen új dimenzió, az idő lép be negyedikként, mert a falra tapadt, irányt mutató kéz és a nőalak keze ellentétes, azaz a megszabott és a választott közt feszültség van. Ez a kép lényege. Úgy is felfogható ez a fekete kéz, mintha az idő parancsa

lenne benne, mivel a falak — mint egy labirintus kiemelt része — magát az élet útját szabják meg. Ez a vissza sohasem fordítható, amivel a nőalak szembefordul.

Az ellen-irány csupán látszólagos, nem a festő belső vallomása, csupán az idő kiemelése, mert Ország Lili előre halad. Nemcsak a fájdalom kitágításában — a *Hirosima, huszadik századi portré* egyetemes katasztrófájában —, hanem az életmű építésében is. Kezdetben a történelmi múlt, a históriás pillanatokra épülő művekkel. A *Bábel tornya* ember alakjai balladisztikus módon sűrítettek, egyszerre szólva arról: emberek építettek, akik szinte bele is épülnek a falba (ahogy Kőmíves Kelemenné), de akik hirtelen nem fogják érteni egymás ősi nyelvét, s elidegenednek. Az *Exodus* már közelebbi kort idéz, a Mózes vezette haza keresést, kivonulást a rabságból, Egyiptomból. A *Katakomba* őskeresztény képe évezredekkel ível át és összefog: nemcsak arról beszél, amire a címe utal, hanem Európa közelmúltjáról is, a tömegsírok áldozatairól.

Tehát az idő, a máig ható múlt dimenziója érzékelhető, s erre épül egyre biztosabban ismét egy újabb, szubjektív tér-élmény, ami már az emberi tudaté. Ez a szellemi, differenciálódó vonal az alkotó és néző párbeszéde; az, hogy ki és mit olvas a képről, már a befogadó személyiségén is múlik. Felgyülemlett ismeretanyagán, mindennapi tapasztalatán, karcokon és karcolásokon, amelyek belső világán nyomot hagytak. Ez a vonás ismét századunké: felnőttek tekintik emberiségünket, az el nem mondott „olvasójának”, ahogy a művész is Klee óta láthatóvá próbálja tenni, ami láthatatlan.

Ilyen belső élmények tükröződnek, kapnak formát olyan képeiben, mint az *Emlékek jelene* és a *Megállt idő*. A mozdulatlan mérévült alakok, a távozó és fekvő figura már-már szoborként kap itt megformálást. Még együtt vannak, de már mégsem együtt, mert az egyik kilép a zárt térből, s a másik nem tehet mást, csupán utánanyúl. Ez a kettős mozgás, mozdulatföredék befejezett és befejezetlen is: befejezett, mert lezár egy kapcsolatot, s befejezetlen, mert folytatása van, a teljes elszakadás, a végső kilépés, a lemondás. A környező képi világ: tér és idő állandó jelenléte. Mindez együtt új dimenzióban: a tudatunkban, mely megpróbálja fel-

* Kiállítás a Műcsarnokban, 1979. április 13 — május 6.

fogni a formák, színek üzenetét. Írás-jeleket, melyek olykor olyan töredékesek, mint a Holt-tengeri tekercsek —, például a *Kilátásban* is.

Ezek az egymást építő gondolatok egyre súlyosabb jelentést hordoznak. Már a *Kártyák* király-figurái, az elmosódott, csúsztatott lapok közül kiemelt egyetlen tiszta vonalú egyszerre beszél a múltról és jövőről, a hangsúlyozott jelen egy pillanatából. Ez a király bukkan fel hirtelen a *Románkori Krisztus* egyik árnyékaként, mintha a nagyon távoli családként megjelölt biblikus Dávidra utalna, közvetlenül a kép súlypontjába tett, kidolgozott Krisztus-alak mellett. Ez a kép az ikonosztázok között egyike a leggazdagabbaknak: az ismétlődő Madonna gyermekkel a középső síkban Krisztus felé halad a megmunkálás árnyalásaival. Az alsó mező Krisztus-testű foltja mintha a megváltás próféciája lenne, míg a felső mező kék árnyéka a valós test elveszett valós testisége: a Krisztus-alak itt már szellemi-emberi síkban — szavunknak mind a kettős értelmében — eleven, sugárzó. Egyetlen, ami nyomasztó a képben, az az időt jelző két betű, a D és I összekapcsolása. Az, hogy az I, mint valami inga, lendülésének holtpontjára jutott, hogy aztán keményen folytassa az útját. Tehát újra, megint az idő!

Ez az idő-motívum tüzesíti át az *Ókori várost*, *Az emlékek jelenét*, a *Pompeji képek* apró tárgyait, s ez jut csúcspont-ra a *Jelenlevő múltban*, az emberi szellem összegezésében, korok és népek jelenbe futó történetében, halmozódásában. Szinte önmaga festői múltját is sűríti Ország Lili az *Ikonfalban*, melyben a Madonnák formái megoldása a kontúrtól a papiruszig ível, negatív és pozitív láttatásig. Az összefogott szétesésig bomlik, de a szétesés mégis összefogott. A rétegek a tudat rétegei, részletekből formált nagy egész, melyet a szín és forma összetart, és összetart a gondolat sűrűsége.

Részlet és egész, gondolat-sűrűség, mindez együtt öt dimenzió, melynek ismételt motívumai közt ott találjuk a messzenéző szemet, mint Isten jelképét is, a miránc figyelt az *Időtlen képben*, ebben az összegező műben, mely a kiállítás anyagában nem, de Németh Lajos könyvében látható. Ismét más jelentést hordoz a kőtáblák, a Tízparancsolatunk boruló törvénye, vagy a meg-

üresült frigyszekrény kontúrja, menórah-jelzések, kohanita sírok áldást osztó keze. Ezek a kezek — *Nevető Bizánc*; *Ima a halottakért* — megtöretetve állnak. mindössze három ujjal, ami lehet az elpusztult milliók jelképe, a megrendült Isten-hit jele, de a *Románkori Krisztus* keze is, vagy mindez együtt, bennünk, a szemlélődben.

A képek összefogásában mind nagyobb hangsúlyt kap a mai kor, a nyomtatott, sík áramkörök rajza. Ország Lili úgy humanizálja ezt a bonyolult rendszer-képletet, hogy a szellemi lüktetés térképét állítja elének bennük és általuk. A kiemelés, élesebb rajzolat hol az írásként betűt idézi, hol pedig olyan képi megformálást, amely a figyelő szemekre utal, mint a *Város és múltja* részletein. Ez az áramkör még nem hangsúlyosan, de már ott a Krisztus-képen is, és ő-s nyomában a régebbi *Várfal* című képen, ezen az egyszerre soknézetű síkon, hogy a Stanzákban előtérbe lépjen, ember-kontúrokat kapcsolva így össze, és frigyszekrény kapuvá formálódva elvezessen az utolsó korszakhoz, a *Labirintus-sorozat* egészéhez.

Maga az áramkör labirintus-rendszer, nem váratlan; előzménye van: az első korszak téglafalai, téglák és habarcs labirintusa, de a falak egésze is az, mint a *Nő fátyollal* példája mutatja. A Labirintusok világa *más-világ*, nem az, amit tudatunk fel bír fogni. Ez már a jelzett élet-metszéspont, a legutolsó, vagy már azon túli. Itt a valós *valótlanná* válik, a kapun átlépő ember az átlépéssel belekerül az emberfölöttibe. Oda, ahol a test elveszti testiségét, és percről percre válik áttetszőbbé az, ami az anyagi világban volt, hogy majd belülről tekintsen kifelé. Nem az ember, hanem a lényege, a legmélyebb és legmelegebb kék, maga a mélység, a rétegek mögött, az, amit mi léleknek nevezünk.

Ez a dimenzió immár a hatodik, eddig jutottak el Ország Lili képei, ez az amit most, halála után elének tár, élönél is elevenebb módon. Nemcsak azért, mert túljutott a kapun, hanem mert már élőként is ott volt — érzékeny emberként, alkotóként is, „ebben a bizonyos rettenetes és egyedül érdemes útvesztő bejáratában — ahogyan Pilinszky János búcsúztatta —, szelíden befelé invitálva az arra jövőket.”

TARBAY EDE

R É S U M É

L'étude de fond de notre numéro, parue sous le titre *Signe et moyen*, est due au Professeur András Szennay, archiabbé de Pannonhalma. Nous en relevons le passage qui suit: L'Eglise, tout en faisant son pèlerinage encore sur la terre, constitue déjà le commencement du Royaume de Dieu lequel, incarné en la personne de Jésus-Christ, se manifestera à la fin des temps comme le plein accomplissement, de l'oeuvre du salut pour le monde. L'Eglise étant porteuse de ce Royaume en germe, grâce à la présence divine de son Seigneur, a reçu de Lui la mission d'annoncer ce „futur de Dieu” à l'humanité. En accomplissant cette tâche, l'Eglise a à lui présenter ce salut apparu en Jésus-Christ comme répondant pleinement à ses meilleures aspirations d'ici-bas. En effet, souffrant de mille maux, l'humanité est à la recherche de la voie de la solution: elle désire faire régner la tolérance là où la différence des conceptions du monde oppose les hommes en faisant d'eux des ennemis; elle combat la discrimination tant sur le plan social que racial; elle cherche à édifier une société qui ne connaît ni solitaires, ni abandonnés; elle aspire à être délivrée de sa condition d'homme faillible et pécheur; elle s'attache à retrouver le sens de l'existence qui lui paraît absurde. Toutefois, l'humanité en quête de paix et d'unité, en un mot, en quête de son salut, n'accordera de crédit à l'annonce du salut apparu en Jésus-Christ que dans la mesure où l'Eglise elle-même lui en donne l'avant-goût par sa pratique de tous les jours au sein de sa propre communion où régneront dès maintenant la justice, la patience, la bonté, la paix et la joie.

Dans ces conditions, la question qui doit nous préoccuper, sans nous laisser de repos, est de savoir en quoi nous, en tant que responsables ou membres d'une communauté ecclésiale, sommes réellement signes et moyens pour le salut de notre monde, très concrètement pour le milieu qui nous entoure. Et même, si les tâches à l'échelle mondiale, telle la campagne contre la faim dans le monde, dépassent nos possibilités, rien ne doit nous empêcher d'inspecter le terrain qui nous échoit en propre pour y préparer la venue de Royaume par une action de charité bien organisée sur le plan individuel aussi bien que collectif. L'enjeu de la question est des plus graves: pour l'Eglise, il y va d'accomplir ou de trahir le mandat apostolique qui lui fut confié par son Seigneur.

Pál Rosdy fait connaître longuement l'encyclique *Redemptor hominis*, première encyclique publiée par Jean Paul II ainsi que le *Lettre du pape aux prêtres*. — A l'occasion du 60e anniversaire de l'ordination du Père Professeur Marie-Dominique Chenu père conciliaire, Margit Széll présente les activités de l'éminent théologien français et fait connaître ses oeuvres remarquables par l'originalité de sa pensée théologique. En conclusion, on y lit l'interview que le Père Chenu a donnée à l'envoyée spéciale de Vigilia. — La première année scolaire de l'enseignement par correspondance, inaugurée en Septembre 1978, à l'Académie de Théologie de Budapest, vient de prendre fin. A cette occasion, Géza Siki fait part dans un reportage des résultats obtenus. Le Professeur Tamás Nyíri, sous la direction de qui ont été assurés les cours par correspondance, conclut le reportage en ces termes: „Notre entreprise a mieux réussi, et de beaucoup plus, que nous ne l'espérions. Pour l'essentiel, nous avons atteint notre objectif: des laïcs instruits, dotés d'une formation solide, rentrent dans leurs communautés ecclésiales et cette première année a suffi pour nous attester que nos efforts ont été couronnés de succès. Je suis heureux de saisir l'occasion qui m'est offerte ici de dire publiquement ma profonde gratitude pour l'appui que Mgr. Lékai a bien voulu nous accorder.

Nous n'aurions guère eu la chance de réussir sans bénéficier du soutien bienfaisant du corps épiscopal hongrois." — Károly *Hetényi Varga* consacre son étude à la mémoire d'un martyr de la Résistance hongroise, Ferenc *Kálló* qui, aumonier d'un hôpital militaire à Budapest, a été fusillé fin Octobre 1944.

Pour les belles-lettres: une nouvelle de Leontine *Szili*, les poèmes de Dezső *Keresztury*, Sándor *Pusztai*, László *Sztojka* et Agnes *Simándi*.

INHALT

Der einleitende Essay unserer Nummer wurde vom Professor András *Szennay*, Erzabt der Benediktinerabtei Pannonhalma geschrieben. Der Autor stellt fest, dass das Leben der Kirche sich im Leben der lokalen Gemeinden (Pfarrgemeinden und andere sich um die Eucharistie sammelnden legalen Gemeinschaften) realisiert... Die Aufgabe der Kirche steht nicht nur darin, dass sie die Heilbotschaft Christi verkündet, sondern auch, dass sie so lebt, dass sie dadurch demonstriert was das Heil für den Menschen bedeuten kann. Und obwohl die Existenz der Kirche nur bis Ende des diesseitigen Zeitraumes dauert, muss sie doch, mindestens als Anfang und als Möglichkeit, die kommende neue Welt, den Menschen vorführen. Das bedeutet, dass das Leben der Kirche betrachtend die Menschen erkennen sollten, dass auch zwischen Menschen mit verschiedener Auffassung der Friede möglich ist; dass niemand einsam und verlassen ist; dass niemand wegen seiner Abstammung, seinem gesellschaftlichen Rang oder seiner Rassenzugehörigkeit benachteiligt werden darf; dass niemand sich verzweifeln muss, weil er schwach oder sündhaft ist; dass das Leben auch in scheinbar aussichtslosen Situationen einen Sinn hat und dass die Christusgemeinschaft und das kommende Gottesreich durch Frieden, Freude, Gerechtigkeit, Toleranz und Güte charakterisiert wird. Die Kirche darf nie die Botschaft, den Willen Jesu vergessen, nämlich dass er jedem Menschen auch dem Kleinsten, dem Verurteilten, dem Ausgestossenen, die sichere Zukunft Gottes verspricht...

Die Glaubwürdigkeit jeder christlichen Gemeinschaft hängt davon ab, ob die brüderliche Liebe unter ihnen vorhanden ist und praktiziert wird, oder ob sie beiseite geschoben und mit Füßen getreten wird. Hier müssen wir auch auf das spontane und auch auf das organisierte karitative Verhalten denken. Wir wissen wohl, dass wir nicht alle Übel, Krankheiten und Elende auf unserer Erde aufheben können. Wir können vielleicht nicht den Hungernden anderer Kontinente helfen. Aber wer verhindert uns daran, dass wir in unserer engen Umgebung Umschau halten und in unserer kleineren Gemeinschaft die evangelisierende Funktion der tätigen Liebe ausüben. Jede christliche Gemeinschaft, jeder Pfarrer, Seelsorger und jede Pfarrgemeinschaft muss sich selbst die Frage stellen: ob sie Zeichen und Mittel des Heiles des Evangeliums Christi sind, ob sie ihre Aufgabe so erfüllen, dass sie mindestens in ihrer eigenen kleinen Welt ein solches Zeichen werden? Die einzelne Person ebenso wie die grössere Gemeinschaft der Gläubigen wird nur dann lebendiges Mitglied der Kirche, wenn sie diesen grundsätzlichen Aufgaben entsprechen. Wenn sie dem Beispiel des Meisters folgend die Wege des Heiles für ihre nächste Umgebung vorbereiten. Immer wieder müssen wir uns selber die Frage stellen in welcher Weise wir Zeichen und Mittel des Heiles in unserer Welt geworden sind.

Pál *Rosdy* präsentiert das Rundschreiben des Papstes Johannes Paul II., Redemptor hominis, sowie den Brief den der Heilige Vater an die Priester richtete. — Margit *Széll* berichtet über das Lebenswerk des berühmten französischen Theologen Marie Dominique *Chenu*, gelegentlich des 60-jährigen Jubiläums seiner Priesterweihe und veröffentlicht das Gespräch, das sie mit dem Pater, einem alten Freud von *Vigilia*, führte. — Géza *Siki* berichtet in einer Reportage über Erfolge und Erfahrungen der ersten zwei Semester des Fernkurses der Budapester Katholischen Theologischen Akademie, der im vorigen Jahr für Laiengläubigen begann. Diese dreijährigen Fernkurse, die auch in der Zukunft immer im September anfangen werden, dienen einer Vertiefung der theologischen Kenntnisse von Laiengläubigen beider Geschlechter. Im Rahmen der Reportage

erklärt der Theologieprofessor Tamás Nyíri, Leiter dieses Fernkurses: „Es ist besser, weit besser gelungen als wir es hofften. Das Wesentliche haben wir erreicht. Wir beabsichtigten gebildete und gut vorbereitete Laien in die Pfarrgemeinden zurückzuschicken und schon nach einem Jahr sehen wir, dass unser Bestreben von Erfolg gekrönt ist. Ich möchte auch vor der Öffentlichkeit mit Nachdruck unseren Dank für die Hilfe, die wir vom Kardinal Primas erhielten aussprechen. Unsere Erfolge wären kaum zu erreichen gewesen, wenn wir nicht die Unterstützung des Episkopats gefühlt hätten"... — Károly Hetényi Varga gedenkt in einem Essay einen Priester Märtyrer des zweiten Weltkrieges, Ferenc Kálló, der im Oktober 1944 von einem faschistischen Kommando erschossen wurde. — Wir veröffentlichen ein Gespräch das Ilona Fodor für den Ungarischen Rundfunk mit dem berühmten Pentathlon Olympiasieger András Balczó über Sport, Literatur und Glauben führte.

Im Literaturteil eine Erzählung von Leontin Szili, Gedichte von Dezső Keresztury, Sándor Pusztai, László Sztojka und Ágnes Simándi.

CONTENTS

The main study of this number is written by Prof. András Szennay, Archabbot of Pannonhalma, entitled: „A signe and an instrument." He writes, among others: It is the mission of the Church, besides proclaiming salvation embodied in Jesus, to demonstrate the meaning of salvation by their lives. It has to forecast a new world to come. This means, in other words, to make people recognize through the Church that peace is possible among people of different ideologies; that no man is abandoned and unaided; nobody can be discriminated on account of his origin, his title, or race; no one has to lose heart, even though he may be feeble or a sinner; life is worth living even in apparently hopeless situations; and that peace and joy, justice, tolerance and charity are characteristics of the kingdom of God. The Church should never forget the message and will of Jesus on Love, bearing a promise of the safe and happy future in God for all, even for the small, the outcast and the condemned.

We know, of course, that we are not able to cure all sickness, all misery, all the troubles on this earth. We are also aware of it that we have no concrete means to help those who are starving and dying on other continents... But nothing can, and should prevent us from taking a look round in our surroundings, in our own, smaller community, and to assume the evangelizing role by the deeds of love. Every Christian community, every priest, and parish has to raise the question, whether they are indeed the signe and instrument of salvation, of the Gospel of Christ. The individuals as well as communities will only be living members of the Church, the community of believers, if they meet these fundamental conditions; if they pave the way to God of those around them.

Pál Rosdy expounds the first encyclical letter, entitled *Redemptor Hominis* by Pope John Paul II, and his circular letter addressed to the priest. — Margit Széll introduces the oeuvre and theological activity of Marie Dominique Chenu, on the 60th anniversary of his ordination, and inserts his statement made to Vigila. — The article by Géza Síki: Correspondance students on the Academy of Theology — reports the results and experiences after the first academic year. Tamás Nyíri, leader of the correspondence course, concludes: „The course has been far more successful than expected. The essential has been achieved as early as after two terms: we aimed at sending well-equipped, highly educated laymen to the parish communities, and we can see right now that our efforts have been crowned with success. In the publicity of this paper, I will stress that we could have hardly achieved these results without the support of the Hungarian episcopacy..." — Károly Hetényi Varga raises a monument to the memory of Dean Ferenc Kálló martyred at the end of October, 1944.

You can read a report made by Ilona Fodor with András Balczó, our Olympic champion in pentathlon, on literature, sports and faith.

The fiction part includes short story by Leontin Szili, and poems by Dezső Keresztury, László Sztojka, and Ágnes Simándi.

Tájékoztató

SZERKESZTŐSÉGÜNKHöz BEKÜLDÖTT, KÜLFÖLDÖN MEGJELENT MAGYAR NYELVŰ KIADVANYOK:

A *Mérleg* elmúlt évi számai közül talán az utolsó, a 4. tartalmazza a legizgalmasabb tanulmányokat. Manapság világszerte tanúi lehetünk a keleti ember és keleti filozófiai, magatartások iránt való rendkívüli érdeklődésnek. Keresztény részről van ebben egyfajta kényelmesség is: a nyugati kereszténység ahelyett, hogy szembenézne önmagával, magában keresné problémáinak forrását és azok megoldásának lehetőségét, szívesebben fordul a buddhizmus felé, annak különféle elméleti gyakorlataitól és önfegyelemző eljárásaitól remélve orvosságot. A *Mérleg* szerkesztői előékenyen elébe mentek e folyamatnak, és az említett 4. számban több tanulmányt jelentettek meg a témakörből. A pontosan és jól tájékoztató „Írások a mérlegen” rovatban rövid jegyzetet olvashatunk a keleti meditációs módszerekről, a lap vezetője pedig részletesen foglalkozik az elmélkedéssel és a modern ember elmélkedésének lehetőségeivel (melyek néhány vonatkozásukban érintkeznek az egyre divatosabbá váló pszichoanalízissel és az úgynevezett terápiás meditációval). Külön szeretnénk felhívni a figyelmet E. Ringel osztrák pszichiáter tanulmányára, amely a családi nevelés folyamatában mutat rá a neurozisos veszélyeire és megelőzésük lehetőségeire. Ugyancsak a szülőknak nyújt kitűnő segítséget a lap tavalyi első számában Christa Meves tanulmánya, amely a jövőre való nevelésről szól. Ez a szám különben részletesen foglalkozik gyermekeink megváltozott olvasási igényével és gyakorlatával, azzal a jelenséggel, hogy a könyvekben és a képregényekben ideált keresnek maguknak. A lapnak ez a száma a kérdéssel foglalkozó ismert szakértők véleményét foglalja össze.

Vonzó, ideál lehet-e napjainkban a kereszténység? Erre a kérdésre nekünk, a magunk életével is újra meg újra válaszolnunk kell. A *Mérleg* 1978. 2. számában kitűnően tájékoztató összefoglalást találunk „Jézus Krisztus, tegnap és ma” címmel. A különböző tanulmányok és könyvek alapján készült tanulmány nélkülözhetetlen szempontokat ad a kérdés alapos megválaszolására.

Végül a családalapítás, a szülői magatartás, a jövő iránt érzett keresztény felelősség néhány ugyancsak égetően időszerű problémáját foglalja össze a 3. szám tanulmányai, elsősorban B. Häring ott ismerttetett és kivonatolt munkája: „A felelős szülői hivatás új dimenziói”.

E kiemelten jelentős írások mellett még számtalan érdekes, fontos kérdéssel foglalkozik a *Mérleg* tavalyi évfolyama, s több kitűnő tanulmányban ismerteti korunk kü-

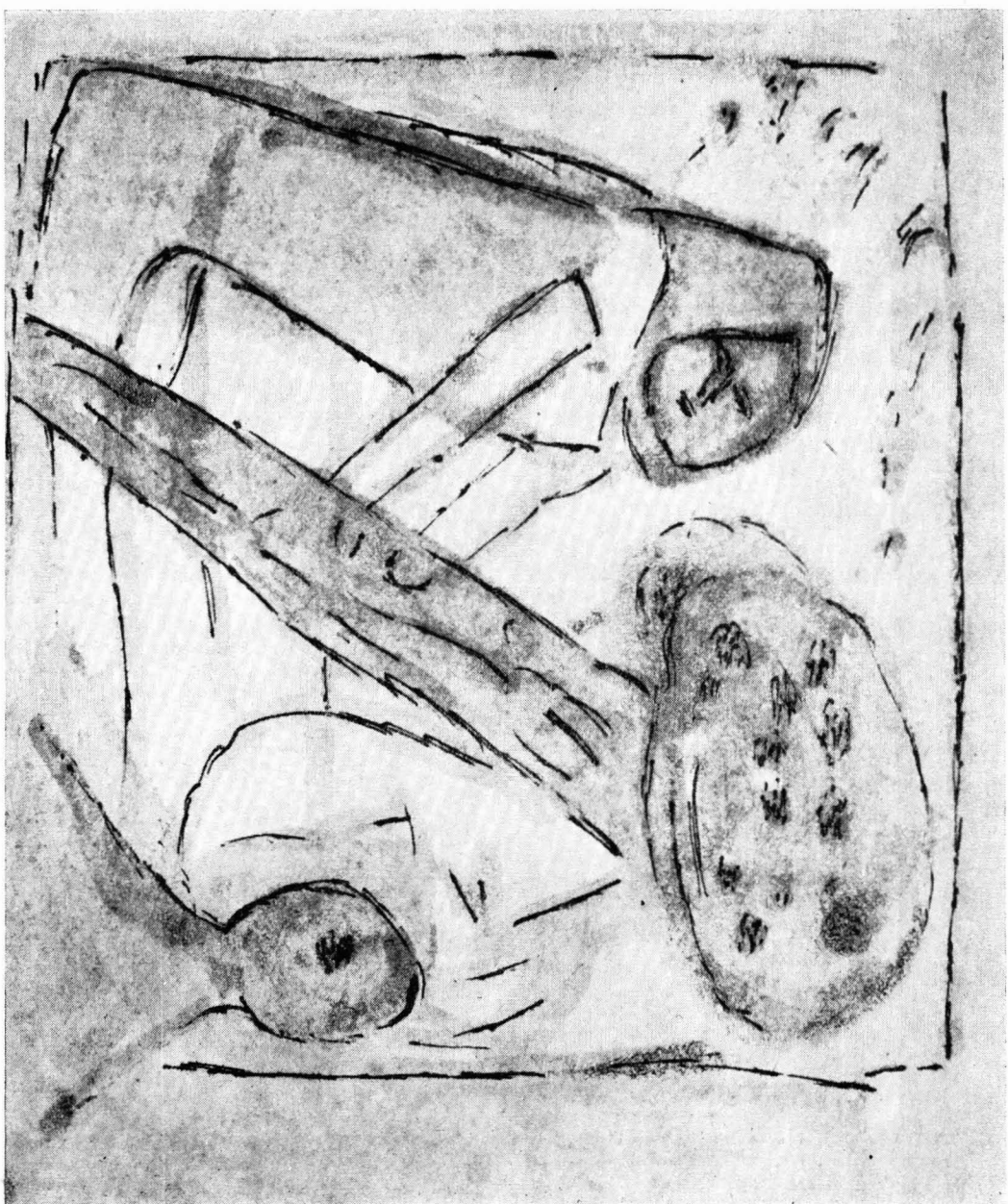
lönböző művészeti ágának keresztényi irányba mutató törekvéseit és eredményeit.

A Szolgálat múlt évi négy száma a következő mottók köré gyűjtötte anyagát: „Hirdessétek az Evangéliumot!”, „Minden népnek”; „Vizsgáljátok az írásokat!”, „Az isteni természet részesei”. Amint látjuk, jól megfontolt szerkesztői koncepció alapján igyekszik fölvezetni a folyóirat a korszerű papi hivatás módjait és az evangelizáció formáit, lehetőségeit. Mintegy hangtűése és egyben összefoglalása e törekvésnek Alszegey Zoltánnak a 37. számban közölt írása: „Éle feladatunk az evangelizálás”. De szorosan ugyanebben a témakörben ad értékes indításokat Lukács László: „A tanúság ígéjével” című tanulmánya és Dieter Emeis igen fontos kérdéseket felvető munkája: „Az egyházközösség, mint a katekizis előfeltétele és célja”.

A lap mindegyik számában — olvasólevelek alapján — kitekintést nyújt a missziókra. Az olvasó újra meg újra döbbsent együttérzéssel figyeli e távoli országokban működő, sokszor emberfeletti nehézségeket vállaló papok és nővérek munkáját, akik sosem kérnek egyebet, mint hogy imádkozzunk értük, hogy fáradozásuk még gyümölcsözőbb lehessen. Érdemes rendszeresen figyelni „Az Egyház szava” és az „Eszmé és események” rovatban közölt szemléket, fordításokat.

A GONDOLAT KIADÓ jelentette meg Bálint Lajosnak, a neves színháztörténésznek és színészpédagógusnak zömmel az 1910-es években írt, színházról, mozirol, színészekről és táncosokról szóló kisesszéit, cikkeit, riportjait. (Színészek, táncosok, artisták). A válogatás hatalmas anyagból készült, s meggyőződésünk, hogy Bálint Lajos hagyatékából még sok érdekes, több kötetre való anyag kerül majd elő, későbbiek is, mert a tízes évek művészetébe bepillantó írásai nem sokkal többek kordokumentumoknál, csapmegéknél. De éppen ebben van olvasmányosságának és gondolkodtatásának üdítő hatása.

RÓMÁBA UTAZÓ MAGYAROK számára szükséges és hasznos tudnivalókat tartalmaz a „Római Magyar Tájékoztató” című 12 oldalas füzet. Ingyen kapható Rómában a Szent Péter bazilika előcsarnokában levő információs szolgálatnál (a főkapun belépve jobbra) de. 9—12 és du. 3—6 óráig minden nap (vasárnap is). Többek közt megtudjuk pl. belőle, hogy április 1-től szeptember 30-ig minden keddi napon reggel 9 órakor magyar szentmise van a Szent Péter bazilika alatti grottkában Szent Péter sírjánál; minden pénteken délután 3 órakor csoportos katakomba-látogatás magyar nyelvű vezetéssel és szentmisével. Megtudjuk azt is, hol és hogyan igényelhető belépőjegy a pápai audienciákra, hol lehet sürgős szükség esetén (Magyarországról jövő magyaroknak esetleg ingyenes) orvosi kezelésben részesülni; hol lehet olcsóbban vásárolni emlék- és kegytárgyakat.

Gancz Miklós munkája